Bijlage 1: analyse cultuurhistorische en stedenbouwkundige betekenis gebieden Alphen-Chaam

BAAC
ONDERZOEKS- EN ADVIESBUREAU

Gemeente Alphen-Chaam
Cultuurhistorische Waardenkaart

Toelichting

BAAC Rapport V-20.0260 juli 2022

Auteur:
E.A.M. de Boer
D.E.C.P.M. Beckers

Status:
concept

Colofon

ISSN:	1873-9350
Auteur(s):	mw. E.A.M. de Boer, MSc, MA dhr. drs. D.E.C.P.M. Beckers
Cartografie:	mw. E.A.M. de Boer, MSc, MA dhr. drs. D.E.C.P.M. Beckers
Redactie:	dhr. drs. J.M.J. Willems
Copyright:	BAAC te 's-Hertogenbosch

© BAAC, 's-Hertogenbosch (2022)
BAAC aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

BAAC
Onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie

Graaf van Solmsweg 103
5222 BS 's-Hertogenbosch
Tel.: (073) 61 36 219
E-mail: denbosch@baac.nl

Postbus 2015
7420 AA Deventer

Inhoud

1 Inleiding 5
1.1 Aanleiding 5
1.2 Wettelijk kader 6
1.2.1 Algemeen 6
1.2.2 Monumentenwet 1988 6
1.2.3 Wet ruimtelijke ordening en Besluit ruimtelijke ordening 6
1.2.4 Erfgoedwet 7
1.2.5 Omgevingswet 7
1.3 Cultuurhistorie en ruimtelijke ordening 8
1.4 Gemeentelijke cultuurhistorische waardenkaart 9
1.5 Ligging van het gebied 10
1.6 Leeswijzer 11
1.3 Administratieve gegevens 11

2 Onderzoeksopzet 13
2.1 Inleiding 13
2.2 Cultuurhistorische inventarisatie 13
2.3 Cultuurhistorische waardenkaart 14
2.4 Beperkingen 15

3 Cultuurhistorische Inventarisatie 17
3.1 Inleiding 17
3.2 Waardevaste objecten en gebieden 17
3.2.1 Rijks- en gemeentelijke monumenten 17
3.2.2 Monumentale en beeldbepalende bomen 18
3.2.3 Aardkundig Waardevolle Gebieden 18
3.3 Waardevolle elementen en gebieden 19
3.3.1 Landinfrastructuur 19
3.3.2 Grondgebruik 21
3.3.3 Water 26
3.3.4 Nederzettingsontwikkeling 30
3.3.5 Militair erfgoed 31

4 Cultuurlandschappen 37
4.1 Inleiding 37
4.2 Cultuurlandschap 'Beken' 37
4.3 Cultuurlandschap 'De Akkers' 39
4.4 Cultuurlandschap 'Jonge ontginningen' 44
4.5 Cultuurlandschap 'Ontginningsbossen' 48
4.7 Cultuurlandschap 'Buitenplaatsen' 52
4.8 Bebouwde kom 56

5 Cultuurhistorisch beleid 59
5.1 Inleiding 59
5.2 Beleidsadviezen 59
5.4 Aanbevelingen 61

6 Geraadpleegde bronnen 63

Bijlage 1 Kaart Cultuurhistorische Inventarisatie
Bijlage 2 Waardevaste objecten en gebieden
- 2a Catalogus rijksmonumenten
- 2b Catalogus gemeentelijke monumenten
- 2c Catalogus monumentale en beeldbepalende bomen
- 2d Catalogus Aardkundig waardevolle gebieden

Bijlage 3 Cultuurhistorische Waardenkaart

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Eeuwenlang veranderde het landschap geleidelijk en op kleine schaal. In de tweede helft van de 20e eeuw veranderde dit door veelal grootschalige, planmatige ingrepen. Grote delen van het historisch ontwikkelde landschap zijn daarbij ten prooi gevallen aan grootschalige ruimtelijke ontwikkelingen. Gaandeweg is men zich echter steeds meer het belang van cultuurhistorie en erfgoed gaan realiseren. Mensen voelen zich verbonden met een plek en ontlenen er een groot deel van hun identiteit aan. Desondanks bleef cultuurhistorie lange tijd van ondergeschikt belang bij ruimtelijke ontwikkelingen. Zonder een actief beleid en samenwerking van alle betrokkenen, is het duurzaam behoud van cultuurhistorische waarden niet gegarandeerd. Met ingang van 1 januari 2012 zijn gemeenten op basis van het Besluit ruimtelijke ordening (Bro) verplicht cultuurhistorische waarden mee te laten wegen in de totstandkoming van een bestemmingplan. Naar verwachting zal in juli 2022 de nieuwe Omgevingswet worden ingevoerd. Bij het opstellen van omgevingsplannen, die op lokaal niveau het centrale instrument van de omgevingswet vormen, zal dan eveneens rekening moeten worden gehouden met cultureel erfgoed.

Om rekening te kunnen houden met de cultuurhistorische waarden bij ruimtelijke ontwikkelingen is het noodzakelijk inzicht te hebben in de aanwezige cultuurhistorische waarden en de manier waarop hiermee kan worden omgegaan. Derhalve heeft de gemeente Alphen-Chaam het onderzoeks- en adviesbureau BAAC opdracht gegeven een cultuurhistorische waardenkaart op te stellen. Het onderhavige document vormt de toelichting op deze kaart. Tevens worden richtlijnen gegeven voor de omgang met cultuurhistorische waarden bij ruimtelijke ontwikkelingen.

Cultuurhistorie omvat archeologie, bouwhistorie en historische geografie (zie kader). Bij het onderhavige onderzoek zijn de archeologische waarden buiten beschouwing gelaten. Deze zijn in 2020 al door RAAP op gemeentelijk niveau geïnventariseerd in de archeologische verwachtings- en beleidskaart.[1]

[1] Ellenkamp 2020.

Wat is cultuurhistorie?

Wanneer men over cultuurhistorie spreekt, blijkt vaak dat veel onduidelijkheden bestaan over wat hieronder valt. Cultuurhistorie omvat drie vakgebieden; archeologie, bouwhistorie en historische geografie. Archeologie houdt zich voornamelijk bezig met het bodemarchief, waartoe zowel losse vondsten als grondsporen behoren. Tevens bestudeert de archeologie enkele bovengrondse verschijnselen uit de prehistorie en de middeleeuwen, zoals grafheuvels, hunebedden, schansen, dijken, landweren en dergelijke. Bouwhistorie betreft de studie van de bebouwde omgeving, zoals kerken, kastelen, bruggen, sluizen, maar ook tuinen en landgoederen. Historische geografie "bestudeert de ruimtelijke aspecten van menselijke activiteiten in het verleden… [en] de sporen die vroegere menselijke activiteiten in het landschap hebben achtergelaten". Hieronder vallen niet alleen elementen en patronen zoals (water)wegen, dijken, verkavelingspatronen, nederzettingsstructuren, heggen, houtwallen en poelen, maar ook het (historisch) bodemgebruik (akkers, heidevelden en dergelijke).[2]

1.2 Wettelijk kader

1.2.1 Algemeen

In de nationale wetgeving is de zorg voor archeologie, cultuurhistorie en monumenten op dit moment geregeld in de Erfgoedwet 2016, de Monumentenwet 1988 (Mw 1988), de Wet ruimtelijke ordening (Wro), het Besluit ruimtelijke ordening (Bro), de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo), het Besluit omgevingsrecht (Bor), de Regeling omgevingsrecht (Ro), de Woningwet en de Algemene wet bestuursrecht (Awb). Het is de bedoeling dat in 2022 wetten worden samengevoegd en dat de Omgevingswet van kracht wordt.

1.2.2 Monumentenwet 1988

Gemeenten hebben te maken met de Monumentenwet 1988 en de Modernisering Monumentenzorg (MoMo). De oude Monumentenwet regelde hoe gebouwen aangewezen kunnen worden als beschermd monument. De wet heeft betrekking op gebouwen en objecten, stads- en dorpsgezichten, (potentieel aanwezige) archeologische waarden en op het uitvoeren van archeologisch onderzoek. Met uitzondering van de stads- en dorpsgezichten en archeologische vindplaatsen, heeft de wet vooral betrekking op objecten. De MoMo heeft hier verandering in gebracht. Belangrijke doelen van de Modernisering van de Monumentenzorg zijn het stimuleren en ondersteunen van gebiedsgericht werken, het belang van cultuurhistorie binnen de ruimtelijke ordening, het formuleren van een visie op erfgoed en het verminderen van de administratieve lastendruk. Grote delen van de Monumentenwet 1988 zijn inmiddels overgeheveld naar de Erfgoedwet uit 2016.

1.2.3 Wet ruimtelijke ordening en Besluit ruimtelijke ordening

De Wro biedt mogelijkheden om de herontwikkeling en exploitatie van cultureel erfgoed juridisch-planologisch te verankeren door een integrale ruimtelijke gebiedsvisie het uitgangspunt te laten zijn, mits de procedures snel doorlopen kunnen worden en geen jarenlange vertraging optreedt. Daarin ligt bij uitstek één van de mogelijkheden om cultureel erfgoed in overleg met belanghebbenden duurzaam te behouden voor de generaties na ons. Daarom is met ingang van 1 januari 2012 in artikel 3.1.6. van het Besluit ruimtelijke ordening (Bro) geregeld dat de gemeenten bij het vaststellen van een

[2] Renes 1999.

bestemmingsplan met cultuurhistorische waarden (boven de grond) én archeologische waarden (onder de grond) rekening moeten houden. Naast de Wro en het Bro spelen de Wabo (Wet algemene bepalingen omgevingsrecht), het Bor (Besluit omgevingsrecht) en de Wamz (Wet archeologische monumentenzorg) daarbij een belangrijke rol. In de gemeente Alphen-Chaam wordt bij de vaststelling van de bestemmingsplannen al aandacht gegeven aan archeologie. Dat gebeurt vooral via een doorvertaling van de archeologische verwachtingskaart en beleidsadvieskaart naar archeologische dubbelbestemmingen. In beperkte mate is dat momenteel aan de orde voor karakteristieke, bovengrondse waarden, via de dubbelbestemming Waarde – Ecologie voor monumentale of beeldbepalende bomen of door middel van een functieaanduiding (met bijbehorende beschermende regeling in de regels) voor gebieden met een redelijk hoge tot zeer hoge historisch geografische waarde op de Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Brabant (2006).[3]

1.2.4 Erfgoedwet

De bestaande wet- en regelgeving voor behoud en beheer van het cultureel erfgoed in Nederland is per 1 juli 2016 gebundeld in de Erfgoedwet. Daarnaast is een aantal nieuwe bepalingen aan de Erfgoedwet toegevoegd. Het beschermingsniveau van de oude wetten en regelingen is gehandhaafd. De paragrafen voor de beschermde stads- en dorpsgezichten uit de Monumentenwet bleven van kracht. In de Erfgoedwet is de zorg voor archeologische monumenten geregeld en is een onderhoudsplicht voor eigenaren van rijksmonumenten vastgelegd. De Erfgoedwet zal straks opgaan in de Omgevingswet (invoering 2023?).

1.2.5 Omgevingswet

Het omgevingsrecht bestaat nu nog uit tientallen wetten en honderden regelingen voor ruimte, wonen, infrastructuur, milieu, natuur en water. Al deze wetten en regelingen hebben hun eigen uitgangspunten, procedures en eisen. De rijksoverheid is van mening dat de wetgeving daardoor te ingewikkeld geworden is. Dat kan gevolgen hebben, bijvoorbeeld dat het langer duurt dan nodig is om een project op te starten. De rijksoverheid heeft daarom besloten om het omgevingsrecht makkelijker te maken en samen te voegen in één wet, de Omgevingswet. De nieuwe, nog vast te stellen, Omgevingswet (met bijbehorende vergunningenstelsel) moet gaan zorgen voor een samenhangende aanpak van de leefomgeving, ruimte voor lokaal maatwerk en betere en snellere besluitvorming. Daarnaast zal participatie worden bevorderd. Bijvoorbeeld door burgers en ondernemers zo goed mogelijk te betrekken bij de ontwikkeling van de leefomgeving. De implementatie van de Omgevingswet heeft de nodige vertraging opgelopen. De verwachting is dat de nieuwe wet in 2022 zal ingaan.

Een aantal bestaande wetten zullen in hun geheel opgaan in de Omgevingswet. Dit betreft bijvoorbeeld de Wet Ruimtelijke Ordening. Van de (herziene) Monumentenwet 1988 en Erfgoedwet zullen alle onderdelen over omgevingsrecht overgeheveld worden naar de Omgevingswet. Dit betreft een belangrijk deel van de monumentenzorg. Zo zullen vergunningen tot wijziging, sloop of verwijdering van rijksmonumenten onder de Omgevingswet komen te vallen. Maar ook verordeningen, bestemmingsplannen, (toekomstige omgevingsplannen) vergunningen en ontheffingen op het gebied van archeologie komen onder de nieuwe wet te vallen. Dat zelfde geldt voor de bescherming van stads- en dorpsgezichten.

[3] Bestemmingsplan Buitengebied Alphen-Chaam 2010.

Eén van de uitgangspunten van de wet is dat decentrale overheden al hun regels over de leefomgeving bijeenbrengen in één gebiedsdekkende regeling. Met de Omgevingswet zal een integrale gebiedsgerichte benadering gestimuleerd en gevolgd gaan worden. De centraal staande instrumenten zijn de omgevingsvisie en omgevingsplannen. De omgevingsvisie is de integrale langetermijnvisie over de noodzakelijke en de gewenste ontwikkelingen van de fysieke leefomgeving in de gemeente. Het is een politiek-bestuurlijk document dat de gemeente en haar inwoners bindt. Het richt zich op de fysieke leefomgeving als geheel, zoals bouwwerken, infrastructuur, watersystemen, water, bodem, lucht, cultuurhistorie, archeologie, landschappen, monumenten en natuur. Deze worden alle in samenhang beschouwd in de complexe dynamiek in onze samenleving. Het is geen gedetailleerd plan, maar beschrijft hoofdlijnen. Uitermate belangrijk is de participatie van direct betrokkenen. De omgevingsvisie zal worden uitgewerkt door het opstellen van omgevingsplannen, waarin de aandachtsvelden en raakvlakken voor specifieke deelgebieden zullen worden ondergebracht. Het omgevingsplan biedt daarmee één integrale, inhoudelijk op elkaar afgestemde set van regels die van toepassing zijn op een locatie. Ook de regelgeving die van toepassing is op cultureel erfgoed hoort daar bij. Een duidelijke cultuurhistorische waardenkaart, aangevuld met een archeologische verwachtingskaart, vormt de basis van het beleid.[4]

1.3 Cultuurhistorie en ruimtelijke ordening

Een vroegtijdige inventarisatie van de cultuurhistorische waarden is in het belang van zowel de initiatiefnemers als de planontwikkeling. Bij archeologische waarden ligt dit wellicht meer voor de hand. Bij een vroegtijdige opsporing kunnen de waarden nog ingepast worden in het plan, zodat kosten voor bijvoorbeeld een opgraving (behoud *ex situ*), alsmede vertraging in de ontwikkeling vermeden kunnen worden.

Historisch-geografische en bouwhistorische waarden zijn dragers van het verleden, die over het algemeen gewaardeerd worden om hun eigen betekenis en schoonheid. Deze waarden dienen behouden te blijven voor toekomstige generaties. Kennis over deze waarden brengen bewoners en gebruikers meer historisch besef over hun omgeving bij, terwijl bij grote veranderingen in onze leefomgeving het cultureel erfgoed herkenning, houvast en identiteit biedt. Inpassing van de aanwezige cultuurhistorische waarden in een plan kan een gebied cultuurhistorische identiteit verlenen en daarmee kwaliteit toevoegen aan de openbare ruimte.

Een vroegtijdige inventarisatie is derhalve ook in het geval van historisch-geografische en bouwhistorische waarden van een gebied in het belang van zowel de initiatiefnemers als de planontwikkeling. Bij inpassing van de cultuurhistorische waarden kan gedacht worden aan herbestemming van cultuurhistorisch waardevolle panden, of door bij de herinrichting van een gebied de historisch ontwikkelde structuur van het als uitgangspunt te nemen. Ook bij natuurontwikkeling kan de samenhang tussen natuur, landschap en cultureel erfgoed de waarde van een gebied versterken.[5]

[4] Rijksoverheid 2021.
[5] Ministerie OCW 2018.

1.4 Gemeentelijke cultuurhistorische waardenkaart

De Erfgoedwet, samen met de nog te implementeren Omgevingswet, verplicht gemeenten om rekening te houden met cultureel erfgoed. De eerste stap om het cultureel erfgoed te verankeren in het gemeentelijk beleid is om te inventariseren welk cultureel erfgoed zich op het gemeentelijk grondgebied bevindt. Deze gegevens kunnen gevisualiseerd worden in de kaart 'Cultuurhistorische inventarisatie' (zie bijlage 1).[6] Deze kaart geeft op overzichtelijke wijze inzicht in de historisch gevormde ruimtelijke structuur van het landschap en de waardevaste elementen of gebieden, die door wet of verordening worden beschermd. In één oogopslag is daarmee zichtbaar wat de historische structuur van een gebied is en met welke waarden rekening moet worden gehouden bij ruimtelijke ontwikkelingen.

De tweede stap is om te analyseren welk cultureel erfgoed in aanmerking komt voor bescherming. Als aanvulling op de cultuurhistorische inventarisatie geeft de cultuurhistorische waardenkaart met de bijbehorende toelichting een overzicht van de verschillende cultuurlandschappen en hun landschappelijke karakteristiek. Deze laatste kaart dient met de toevoeging van de zogenaamde attentiegebieden tevens als signalering van gebieden, die bij ruimtelijke ingrepen ontzien moeten worden, of waar ruimtelijke ontwikkelingen gepaard moeten gaan met extra zorgvuldigheid. Dit betekent overigens niet dat de zones buiten de attentiegebieden geen behoudenswaardige cultuurhistorische waarden hebben.

Attentiegebieden

Op de cultuurhistorische waardenkaart van de gemeente Alphen-Chaam zijn zogenaamde attentiegebieden opgenomen. Deze gebieden worden gekenmerkt door een grotendeels intacte historische structuur en grote landschappelijke gaafheid in vergelijking met de omringende gebieden en geven daarmee inzicht in de ontwikkelingsgeschiedenis van het (cultuur)landschap. De cultuurhistorische karakteristiek van de attentiegebieden wordt beschreven in hoofdstuk 4. Vanwege de waardevolle cultuurhistorische structuur en karakteristieke ruimtelijke samenhang dient men terughoudend te zijn met nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen en als deze toch vereist zijn deze zorgvuldig in te passen in de bestaande structuren.

De kaarten vormen de cartografische onderbouwing van de cultuurhistorische waarden binnen de gemeente en het beleid dat hierop is gebaseerd. De kaarten dienen in het bestemmingsplan/omgevingsplan geïntegreerd te worden én actueel gehouden te worden. De rapportage behorende bij de cultuurhistorische waardenkaart dient als inhoudelijke onderbouwing van het beleid. Aangezien in de wet is opgenomen dat informatie over het erfgoed toegankelijk dient te zijn, kunnen het rapport en de kaarten bijvoorbeeld via het internet openbaar worden gemaakt.

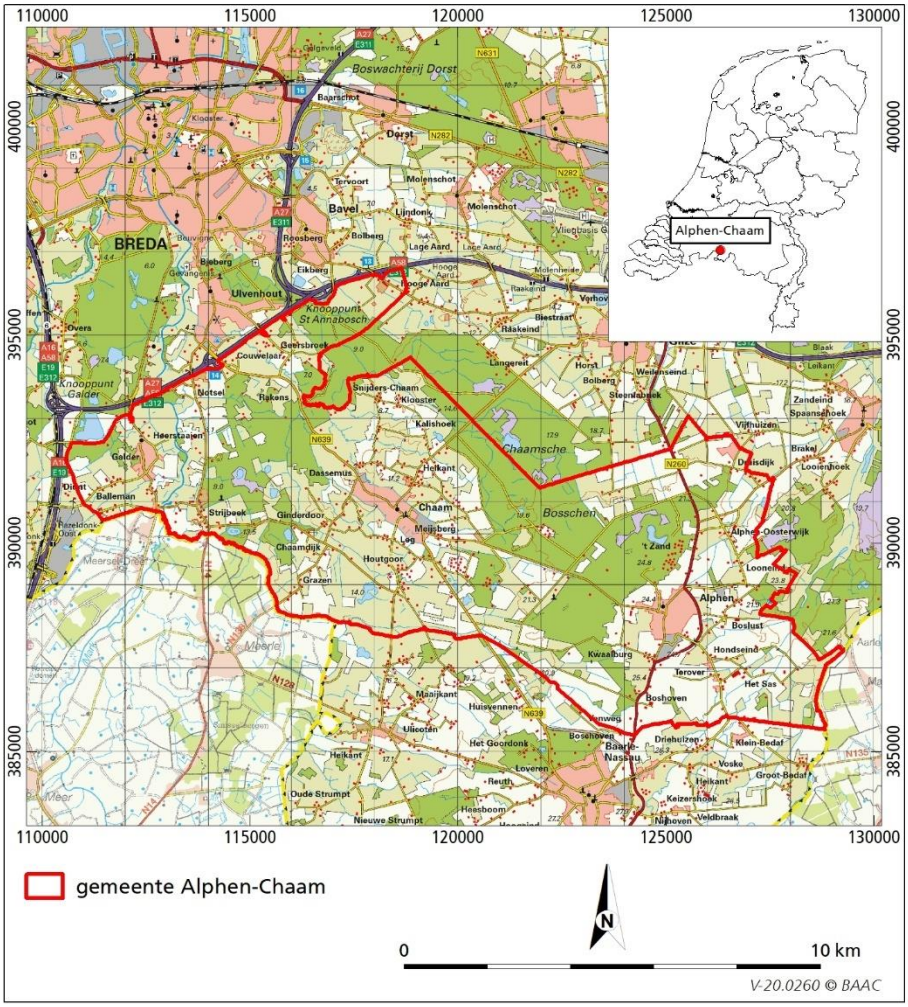
Bij onderhavig onderzoek is getracht om met de beschikbare middelen en tijd een zo uitgebreid mogelijke inventarisatie van de bekende historisch-geografische en bouwhistorische waarden uit te voeren om te komen tot een overzichtelijke cultuurhistorische waardenkaart. Het centrale doel van de kaarten is vergroting van de kennis over de cultuurhistorische waarden, zodat hiermee bij ruimtelijke ontwikkelingen op een verantwoorde manier rekening kan worden gehouden en

[6] RCE 2020.

waarmee de gemeente kan voldoen aan de Erfgoed- en Omgevingswet. Het uitgangspunt hierbij is dat zodra bekend is wat er binnen de gemeentelijke grenzen aanwezig is, het mogelijk wordt een voor burgers en private partijen transparant beleid te formuleren met betrekking tot de inventarisatie, het behoud en het beheer van de cultuurhistorische waarden. Dit beleid is het uitgangspunt bij het nemen van weloverwogen beslissingen bij de vergunningsprocedures.

1.5 Ligging van het gebied

Het onderzoeksgebied betreft het gehele grondgebied van de gemeente Alphen-Chaam en beslaat een oppervlak van 93,63 km^2. Afbeelding 1.1 geeft het gemeentelijk grondgebied weer, inclusief de ligging van enkele kernen. De gemeente telt twee grote (historische) kernen, te weten de naamgevers van de gemeente; Alphen en Chaam. Daarnaast is sprake van een aantal kleinere (historische) kernen en buurtschappen, waaronder Geersbroek, Couwelaar, Rakens, Notsel, Heerstaaien, Galder, Balleman, Strijbeek, Ginderdoor, Chaamdijk, Grazen, Dassemus, Snijders-Chaam, Klooster, Kalishoek, Heikant, Meijsberg, Leg, Houtgoor, Kwaalburg, Boshoven, Venweg Terover, Het Sas, Hondseind, Boslust, Looneind, 't Zand, Alphen-Oosterwijk en Druisdijk.

Afb. 1.1 Het grondgebied van de gemeente Alphen-Chaam.

1.6 Leeswijzer

In het onderliggende rapport worden de resultaten van het onderzoek naar de cultuurhistorische waarden van de gemeente Alphen-Chaam beschreven. In hoofdstuk 2 wordt aangegeven welke bronnen zijn gebruikt bij het tot stand komen van de kaarten. In hoofdstuk 3 wordt een toelichting gegeven op de kaart 'Cultuurhistorische Inventarisatie', die is opgenomen in bijlage 1. In het daaropvolgende hoofdstuk wordt beschreven hoe de Cultuurhistorische waardenkaart (bijlage 3) tot stand is gekomen en wordt een beschrijving gegeven van de verschillende cultuurlandschappen en hun waarden. In hoofdstuk 5 zal nader worden ingegaan op de beleidsrichtlijn die is verbonden aan de cultuurhistorische waardenkaart. Tenslotte is er een lijst opgenomen met de geraadpleegde bronnen zoals literatuur, kaartmateriaal en websites.

1.3 Administratieve gegevens

Provincie:	Noord-Brabant
Gemeente:	Alpen-Chaam
Plaatsen:	Alphen, Chaam, Galder en Strijbeek
Datum opdracht:	28 juli 2020
Datum rapportage:	18 juli 2022
BAAC-projectnummer:	V-20.0260
Kaartblad:	50B, 50E en 50G
Oppervlakte:	93,63 km^2
Type onderzoek:	Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW)
Opdrachtgever:	Gemeente Alphen-Chaam Contactpersoon: mw. E. de Rooij
Beheer documentatie:	BAAC, vestiging 's-Hertogenbosch
Uitvoerder:	BAAC, vestiging 's-Hertogenbosch Graaf van Solmsweg 103 5222 BS 's-Hertogenbosch tel. 073-6136219
Projectleider:	mw. drs. K. Leijnse

2 Onderzoeksopzet

2.1 Inleiding

Om tot een cultuurhistorische waardenkaart te komen, die bruikbaar is bij ruimtelijke ontwikkelingen, is het onderzoek opgesplitst in een aantal fasen. Ten eerste is een inventarisatie gemaakt van binnen de gemeente bekende historisch-geografische en bouwhistorische elementen aangevuld met een kartering van historische structuren gebaseerd op oude kaarten en overige bronnen. Dit heeft geresulteerd in de kaart 'Cultuurhistorische Inventarisatie' (zie bijlage 1). Op basis van deze kaart is vervolgens de Cultuurhistorische Waardenkaart (zie bijlage 3) opgesteld, waarop cultuurlandschappen en attentiegebieden zijn weergegeven. Tot slot is voor de cultuurlandschappen en de attentiegebieden een beleidsrichtlijn opgesteld. In de navolgende paragrafen wordt een uitgebreide beschrijving van de werkwijze weergegeven.

2.2 Cultuurhistorische inventarisatie

Voor het inventariseren van de bekende cultuurhistorische waarden is gebruik gemaakt van het rijksmonumentenregister van de RCE en de door de gemeente aangeleverde lijst met gemeentelijke monumenten en monumentale en beeldbepalende bomen. De aardkundig waardevolle gebieden zijn overgenomen van de kaart van de provincie Noord-Brabant.[7] Tevens is de Cultuurhistorische Waardenkaart van de provincie Noord-Brabant geraadpleegd.

De basis van het inventariseren van de overige cultuurhistorisch waardevolle elementen vormde de kadastrale kaart uit omstreeks 1830[8] en de Bonnekaart uit circa 1900.[9] Door middel van deze kaarten, aangevuld met het Actueel Hoogtebestand Nederland[10], konden diverse historische lijnelementen (dijken, wegen, (al dan niet vergraven) waterlopen), alsmede vlakelementen (bos, heide, vennen en vijvers) worden gekarteerd. De nederzettingsontwikkeling is in kaart gebracht door op basis van topografische kaarten uit omstreeks 1830, 1900 en een hedendaagse kaart, de erven en de omtrek van de bebouwde kom vast te leggen.

Ten behoeve van de inventarisatie van cultuurhistorische elementen uit de Tweede Wereldoorlog en Koude Oorlog zijn er diverse websites met een database of GIS-tool geraadpleegd. Om een algemeen beeld te krijgen van eventuele verdedigingslinies, kampementen of andere algemene structuren binnen de gemeente zijn de Indicatieve Kaart Militair Erfgoed (IKME)[11] en de Militaire Landschapskaart van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)[12]

[7] Aardkundig waardevolle gebiedenkaart 2021.
[8] Kadasterkaart 1811-1832.
[9]. Topotijdreis 2021.
[10] AHN3 2021.
[11] IKME 2021.
[12] Militaire landschapskaart 2021.

geraadpleegd. Voorts zijn er bekende (nog zichtbare/aanwezige) 'bezienswaardigheden' gekarteerd met behulp van de open-source website Traces of War.[13] Andere bekende landschappelijke en gebouwde elementen zijn gekarteerd door gebruik te maken van de Basisregistratie Adressen en Gebouwen (BAG)[14] en diverse websites, waaronder bijvoorbeeld de website van het Streekmuseum Alphen[15].

Voorts heeft er een gemeentebrede inventarisatie plaatsgevonden van relevante structuren zoals deze waar te nemen zijn op het Algemeen Hoogtebestand Nederland[16]. Als aanvulling hierop is een beperkte inventarisatie uitgevoerd op basis van het luchtfotomateriaal dat beschikbaar is via diverse kanalen, waaronder de collecties van de Universiteit van Wageningen (WUR)[17] en de National Collection of Aerial Photography (NCAP)[18]. Deze luchtfotoinventarisatie is met name gericht op reeds door middel van andere bronnen vastgestelde structuren, om zodoende de datering en de aard van objecten te identificeren. Tenslotte is ook een inventarisatie uitgevoerd van conflictgerelateerde gemeentelijke en rijksmonumenten, en is er een breed scala aan internetbronnen en secundaire literatuur geraadpleegd.

Bij de kartering zijn alleen die elementen op de kaart opgenomen, die momenteel nog herkenbaar in het landschap aanwezig zijn. Om dit te controleren is gebruik gemaakt van de GBKN (Grootschalige BasisKaart Nederland) van de gemeente alsmede recente luchtfoto's en het Actueel Hoogte Bestand Nederland.[19]

De elementenkaart is voltooid met de projectie van historische toponiemen, die zijn afgeleid uit de kadastrale kaart uit 1830 en de Bonnekaart van circa 1900. Vervolgens is de conceptkaart op basis van een reactie van de Heemkundekring Carel de Roy aangevuld.[20] In hoofdstuk 6 is een compleet overzicht van de gebruikte bronnen opgenomen.

2.3 Cultuurhistorische waardenkaart

De kaart 'Cultuurhistorische Inventarisatie' (zie bijlage 1) geeft op overzichtelijke wijze inzicht in de historisch gevormde ruimtelijke structuur van het landschap en de waardevolle elementen of gebieden. In één oogopslag is daarmee zichtbaar wat de historische structuur van een gebied is en met welke waarden rekening moet worden gehouden bij ruimtelijke ontwikkelingen. Als aanvulling hierop is de Cultuurhistorische Waardenkaart (zie bijlage 3) opgesteld. Deze kaart is een afgeleide van de kaart 'Cultuurhistorische Inventarisatie'. Op basis van de ruimtelijke en historische samenhang is de gemeente opgedeeld in vijf cultuurhistorische gebieden; Beken (1), De Akkers (2), Jonge ontginningen (3), Ontginningsbossen (4) en Buitenplaatsen (5). Van deze landschapstypen zijn de historische structuur[21] en de huidige situatie[22] beschreven.

[13] Traces of War 2021.
[14] BAG 2021.
[15] Streekmuseum Alphen 2021.
[16] AHN3 2021.
[17] WUR 2021.
[18] National Collection of Aerial Photography (NCAP) 2021.
[19] Google Maps 2021; AHN3 2021.
[20] Informatie Heemkundekring Carel de Roy (email mw. J. Ermens, 16 mei 2022).
[21] Deze beschrijving is gebaseerd op de Kadastrale kaart 1811-1832 en de Topografische kaart (Bonneblad) ca. 1900 (Topotijdreis 2021).

De cultuurlandschappen zijn vervolgens op basis van karakteristiek en intactheid van de historische structuur opgedeeld in 45 deelgebieden (subcodes a-m). De cultuurhistorische karakteristiek is beschreven (zie hoofdstuk 4) zoals die op de kaart 'Cultuurhistorische Inventarisatie' al in beeld is gebracht. Diverse deelgebieden zijn vervolgens op basis van de ruimtelijke en historische samenhang en de afleesbaarheid van de ontstaansgeschiedenis (oftewel gaafheid in topografie) van het gebied aangewezen als cultuurhistorische attentiegebieden. Zij geven daarmee goed inzicht in de ontwikkelingsgeschiedenis van het (cultuur)landschap. Vanwege de waardevolle cultuurhistorische structuur en karakteristieke ruimtelijke samenhang dienen nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen in deze gebieden gepaard te gaan met extra zorgvuldigheid. Dit betekent overigens niet dat de zones buiten de attentiegebieden geen behoudenswaardige cultuurhistorische waarden bevatten.

De grote bebouwde kommen zijn slechts globaal beschreven. Hoewel in de bebouwde gebieden uiteraard ook cultuurhistorische waarden aanwezig zijn, is de historische structuur van het oude cultuurlandschap hier ondergeschikt aan de stedenbouwkundige inrichting en het bebouwingsbeeld. Het onderzoek naar deze waarden valt buiten de scope van dit onderzoek.

Bij het opstellen van de cultuurhistorische waardenkaart is er bewust voor een gebiedsgerichte benadering gekozen en niet om afzonderlijke elementen te waarderen. Een landschap bestaat niet alleen uit afzonderlijke elementen die al dan niet behouden moeten blijven. Het samenspel van verschillende elementen maakt een landschap waardevol, interessant of gewoon visueel aantrekkelijk. Deze manier van omgang met behoud en ontwikkeling van landschappelijke kwaliteit past in een ontwikkelingsgerichte omgang met het landschap; het landschap moet niet worden vastgelegd, maar moet haar historische dynamiek ook in de toekomst behouden.

2.4 Beperkingen

De cultuurhistorische elementen- en waardenkaarten zijn met de grootst mogelijke zorgvuldigheid tot stand gekomen. Desondanks zijn bij beide kaarten een aantal kanttekeningen te plaatsen. Zo kan een cultuurhistorische inventarisatie nooit compleet zijn. Er moeten voortdurend keuze gemaakt worden over wat er wordt afgebeeld en op welke manier om de kaart leesbaar te maken en te houden. Bij het opstellen van de kaart is het grootste belang gehecht aan de historische structuur van het landschap, aangezien deze niet alleen in grote mate de karakteristiek bepaalt, maar ook richting kan geven aan nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen.

Hiermee komen we op een tweede probleem; de gebruikte bronnen. Het onderhavige onderzoek omvat uitsluitend een bureauonderzoek, dat gericht is op het verzamelen van bekende, deels al eerder vastgestelde, cultuurhistorische waarden. Dit betekent dat de gekarteerde elementen afhankelijk zijn van de beschikbare bronnen. Alleen als er van bepaalde cultuurhistorische elementen informatie beschikbaar is over het gehele onderzoeksgebied, zijn ze op de kaart opgenomen. Van veel cultuurhistorische elementen is deze informatie niet aanwezig. Dit geldt bijvoorbeeld voor historische groenstructuren en voor

[22] Deze beschrijving is gebaseerd op de meest recente topografische kaart (geraadpleegd via Topotijdreis) en recente luchtfoto's (geraadpleegd via Google Maps).

monumentale bomen.[23] Een archief- of veldonderzoek is zeer tijdrovend en derhalve kostbaar en behoorde niet tot het onderzoek. Als gevolg hiervan zijn bijvoorbeeld historische groenelementen, zoals lanen en singels, niet opgenomen op de kaart. Dit betekent echter niet dat het geen waardevolle cultuurhistorische elementen zouden zijn.

De kaarten geven inzicht in de cultuurhistorische waarden, zoals deze ten tijde van de inventarisatie (2021) aanwezig zijn en als waardevol worden beschouwd. Als gevolg van de voortgaande ontwikkeling van het landschap en het voortschrijdend inzicht over cultuurhistorische waarden, zal de kaart na verloop van tijd (5 à 10 jaar) verouderd raken en moeten worden geactualiseerd en aangevuld.

[23] Dhr. Cornelissen (Heemkundekring Carel de Roy Alphen en Riel) is momenteel bezig met een onderzoek naar de monumentale bomen in Alphen.

3 Cultuurhistorische Inventarisatie

3.1 Inleiding

Het samenstellen van de kaart 'Cultuurhistorische Inventarisatie' vormt de eerste en wellicht ook de belangrijkste stap in het proces om de cultuurhistorische waarden van een gebied in kaart te brengen.[24] De kaart brengt de kenmerken en structuur van het historisch gevormde landschap op een overzichtelijke manier in beeld, waardoor deze gebruikt kan worden als kennis- en inspiratiebron bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen.

De gekarteerde cultuurhistorische elementen zijn ondergebracht in zes thema's, te weten landinfrastructuur, grondgebruik, waterstaat, nederzettingsontwikkeling, militair erfgoed en waardevaste objecten en gebieden. Op de kaart zijn verder de historische toponiemen vermeld. In de paragrafen 3.2 en 3.3 zullen de cultuurhistorische elementen, onderverdeeld in waardevaste elementen (wettelijk beschermd) en waardevolle elementen of gebieden ((nog) niet bij wet of verordening beschermd), aan de orde komen.

3.2 Waardevaste objecten en gebieden

3.2.1 Rijks- en gemeentelijke monumenten

De gemeente Alphen-Chaam telt 60 rijksmonumenten en 52 gemeentelijke monumenten. Bij de rijksmonumenten (zie bijlage 2a) gaat het om 22 individuele objecten. De overige rijksmonumenten behoren tot zes complexen; buitenplaats Luchtenburg (complex 51180), buitenplaats Hondsdonk (complex 521408), landgoed De Hoevens (complex 527615), buitenplaats Anneville (complex 529510) en twee boerderijcomplexen (complex 517163 en 517160). De begrenzingen van de buitenplaatsen (historische tuin- en parkaanleg) Valkenberg (monumentnr. 490840), Hondsdonk (monumentnr. 521410), De Luchtenburg (530965) en Anneville (monumentnr. 529512), die de status 'juridisch' hebben, zijn op de kaart weergeven.

In de gemeente bevinden zich 53 gemeentelijke monumenten (zie bijlage 2b), waarvan 49 bouwwerken, een grafheuvel, een kazerne en twee wegen (Oude Rielseweg en Galderseweg). Op de kaart 'Cultuurhistorische Inventarisatie' (zie bijlage 1) zijn de rijksmonumenten[25] en gemeentelijke monumenten[26] weergegeven, zoals deze ten tijde van het onderzoek waren aangewezen. Deze

[24] De kaart is opgesteld voor (digitaal) gebruik bij een schaal van 1:10.000.
[25] Voor de locatie van rijksmonumenten is gebruik gemaakt van het bestand uit het monumentenregister (dataset 1-2-2019). Een deel van de objecten binnen de complexen is in dit bestand op een willekeurige plek gekarteerd. Waar de werkelijke locatie bekend is, zijn de punten verplaatst.
[26] Er is gebruik gemaakt van de gemeentelijke monumentlijst van 11 augustus 2020 (aangeleverd door de gemeente), waarbij de individuele adressen op de kaart zijn gemarkeerd als gemeentelijk monument.

onroerende zaken genieten bescherming middels de Monumentenwet (rijksmonumenten) of de gemeentelijke monumentenverordening (gemeentelijke monumenten).

3.2.2 Monumentale en beeldbepalende bomen

Bomen spelen van oudsher een belangrijke rol in het leven van mensen, zowel voor de houtproductie als voor de zonwering en windbreking bij boerderijen en langs wegen. Daarnaast werd aan bomen een symbolische rol toebedeeld in de rechtspraak (gerechtsbomen), gebiedsafbakening (grensbomen), (volks)geloof (kruisbomen, lapjesbomen, koortsbomen, spijkerbomen, breukebomen) of als herkenningspunt (bakenbomen).[27]

In de gemeente Alphen-Chaam is een lijst met monumentale en beeldbepalende bomen opgesteld (zie bijlage 2c), die is opgenomen in de bestemmingsplannen.[28] Het is verboden binnen een straal van 10 m uit deze bomen bouwwerken te bouwen dan wel werkzaamheden te verrichten die de levensduur van de boom kunnen aantasten.[29]

3.2.3 Aardkundig Waardevolle Gebieden

De provincie Noord-Brabant bevat zeer verschillende aardkundige landschappen. Deze landschappen waren lange tijd bepalend voor de gebruiksmogelijkheden door de mens. Later paste de mens het landschap aan zijn wensen aan, waardoor de aardkundige structuur werd aangetast en het huidige cultuurlandschap ontstond. Dit proces heeft na 1850, maar met name vanaf het midden van de vorige eeuw op steeds grotere schaal plaatsgevonden. Veel van ons aardkundig erfgoed dreigt hierdoor te verdwijnen of is al (grotendeels) verdwenen. In sommige gebieden is de aardkundige basis echter nog herkenbaar. De provincie wil deze gebieden behouden vanwege hun ecologische en cultuurhistorische betekenis. Derhalve heeft de provincie 42 gebieden van provinciale of nationale betekenis op de Structuurvisie ruimtelijke ordening opgenomen en beschermd met regels in de Interim omgevingsverordening Noord-Brabant.[30]

Drie aardkundig waardevolle gebieden vallen (deels) binnen de gemeente Alphen-Chaam (zie bijlage 2d). Een groot deel van het westelijke deel van de gemeente maakt deel uit van het aardkundig waardevol gebied Strijbeeksche Heide-Chaamsche Beek (deelgebied 12), dat zich verder uitstrekt tot in de gemeenten Gilze en Rijen en Breda. In het oostelijke deel van de gemeente bevindt zich het aardkundig waardevol gebied Alphensche Bergen (deelgebied 14). Tot slot strekt een klein deel van het aardkundig waardevol gebied Regte Heide, Poppelsche Leij, Rovertsche Leij (deelgebied 15) zich uit tot in het uiterste oostelijke deel van de gemeente. In bijlage 2d wordt een overzicht gegeven van de waarden van deze gebieden en aanwijzingen voor het opstellen van beschermregels in de bestemmingsplannen.

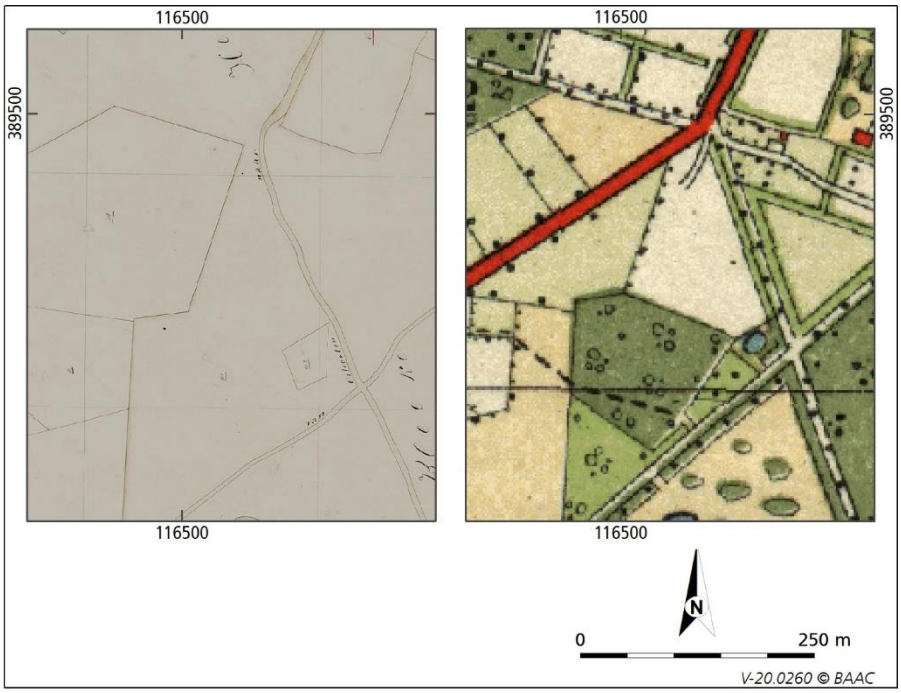
[27] Baas, Mobach & Renes 2005, 25-26.
[28] Bij de kartering van de bomen op de kaart is gebruik gemaakt van de lijst monumentale bomen (geleverd door de gemeente op 18-5-2021), het Landelijk Register Monumentale Bomen (https://bomen.meetnetportaal.nl) en het bestemmingsplan Kom Chaam (Gemeente Alphen-Chaam 2015).
[29] Gemeente Alphen-Chaam 2015.
[30] Koomen, Kiden & Verbauwen (red.) 2007.

3.3 Waardevolle elementen en gebieden

3.3.1 Landinfrastructuur

Het thema ´landinfrastructuur´ vormt een belangrijk deel van de hoofdstructuur van het gebied. Onder dit thema vallen de volgende cultuurhistorische elementen:

- **weg** - *"smalle strook grond, gebruikt en geschikt gemaakt voor het verkeer."*[31]

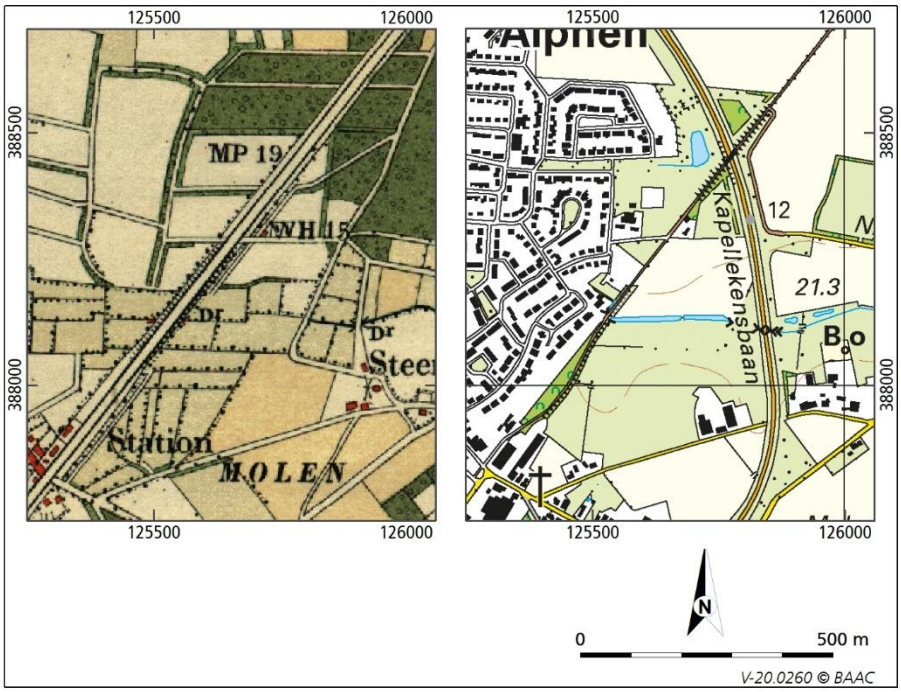
Afb. 3.1 De wegen over de heide hadden lange tijd een grillig verloop (links, Kadasterkaart 1811-1832). In de loop van de 19e eeuw zijn de wegen, zoals de Meerlesteeg, rechtgetrokken en vastgelegd (rechts, Topotijdreis 2021, kaart 1924).

Het netwerk van wegen vormt de basis van waaruit het land werd gebruikt en geeft in belangrijke mate de natuurlijke gesteldheid en het gebruik van het land weer. In het cultuurland, dat lange tijd slechts een klein deel van het grondgebied van de huidige gemeente Alphen-Chaam uitmaakte, lagen de wegen min of meer vast en was sprake van een grote continuïteit. In de omringende 'woeste' gronden maakte men gebruik van zogenaamde natuurlijke wegen. Dit zijn wegen die door het verkeer zelf werden gevormd en die in de breedte niet duidelijk waren afgebakend. Als een (karre)spoor onbegaanbaar werd, ging men naast het oude spoor rijden, waardoor uiteindelijk brede sporenbundels konden ontstaan, die zich door het landschap heen verplaatsten.[32] De heidevelden werden doorsneden door een netwerk van dit soort sporen. Zowel de wegen in het cultuurlandschap als in de heidevelden weerspiegelden lokale natuurlijke omstandigheden, waardoor ze een kronkelend verloop hadden. Dit veranderde in het begin van de 19e eeuw toen keizer Napoleon Bonaparte het bij Frankrijk ingelijfde Nederland bezocht en opdracht gaf tot de aanleg van een verhard wegenstelsel naar Frans voorbeeld. De bestaande verbindingen vormden het uitgangspunt, maar werden rechtgetrokken waar mogelijk. In de praktijk zijn er

[31] Baas, Mobach & Renes 2005, 157.
[32] Horsten 2005.

weinig wegen daadwerkelijk aangelegd in deze periode.[33] In de daarop volgende periode zijn wel diverse, rechte, verharde doorgaande wegen aangelegd, zoals de huidige Baarleseweg. Tegelijkertijd werd in de productiebossen een compleet nieuw netwerk van overwegend rechte zandwegen aangelegd.

Niet alle wegen hebben een puur utilitaire functie. In het noordwestelijke deel van de gemeente liggen een aantal rechte dreven, die vanuit het oogpunt van esthetiek zijn aangelegd. De Chaamse- of Bavelsedreef vormt een zichtlijn op de kerktoren van Bavel. De Royale Dreef vormt de centrale as van het Sint Annabosch, een mastbos uit het midden van de 16e eeuw.[34] De dreef eindigt in een *patte d'oie* of ganzenvoet[35] ten oosten van de gemeente. Ook op de diverse buitenplaatsen zijn lanen aangelegd.

Afb. 3.2 Het Bels lijntje tussen Tilburg en Turnhout, dat van 1867 tot 1973 in gebruik was, is tegenwoordig als dijk met fietspad nog herkenbaar in het landschap (Topotijdreis 2021, kaart 1916 en 2021).

- **spoorbaan -** *"(voormalig) tracé van een tram- of spoorlijn"*.[36]

In 1867 is de spoorlijn Tilburg-Turnhout, het zogenaamde Bels Lijntje, in gebruik genomen. De spoorlijn doorsnijdt het oude landschap in een rechte lijn (zie figuur 3.2). In 1934 is het personenvervoer op de lijn gestaakt. De laatste goederentrein reed in 1973 over het spoor. Na de sluiting van de lijn werden over het spoor nog ritten gemaakt met een museumstoomtrein, maar in 1981 kwam ook hieraan een einde.[37] In 1987 is het spoor opgebroken en is het tracé in gebruik genomen als doorgaande fietsroute.

[33] Leestekens van het landschap 2021, Napoleonsweg.
[34] CHW 2016.
[35] De term ganzenvoet verwijst hier naar een ganzenvoet-vormige structuur van 3 tot 5 lanen in een bos, die elkaar in een centraal punt ontmoeten.
[36] Baas, Mobach & Renes 2005, 127.
[37] Veen 1984.

3.3.2 Grondgebruik

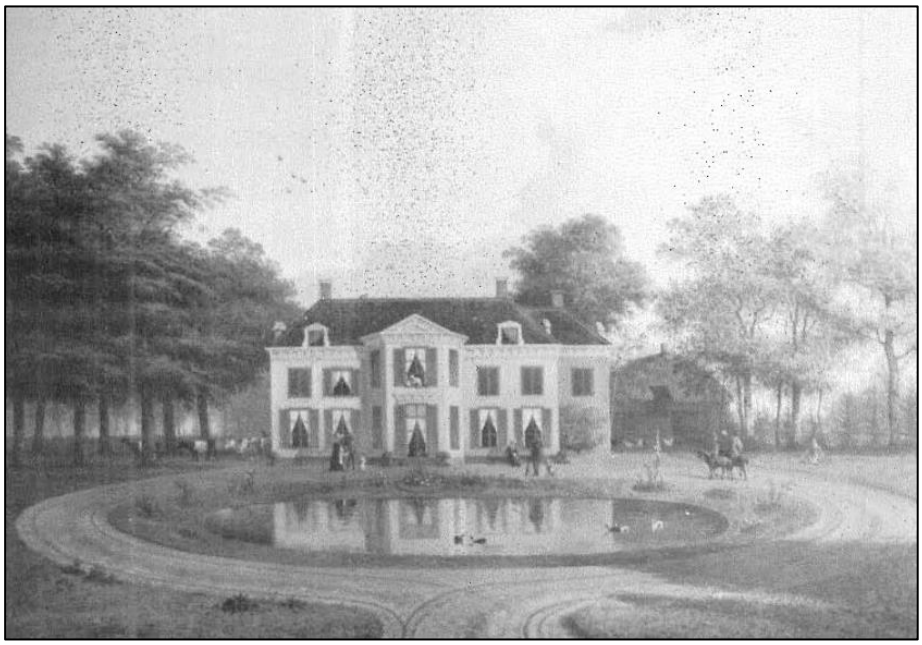
Onder het thema 'grondgebruik' vallen de volgende elementen:

- **buitenplaats** - *"een buitenplaats is een landhuis of kasteel met bijgebouwen en een park of tuin".*

In de gemeente Alphen-Chaam bevinden zich tegenwoordig vijf buitenplaatsen; Valkenburg, Hondsdonk, Luchtenburg, Anneville, en De Hoevens. De begrenzing van de buitenplaatsen is gebaseerd op de omtrek van het cultuurhistorisch complex, zoals aangewezen door de provincie Noord-Brabant.[38]

De buitenplaats Valkenberg, die zich uitstrekt tot in de aangrenzende gemeente Gilze en Rijen, is ontstaan vanuit een middeleeuwse hoeve, waarvan de eerste vermelding dateert uit 1456. Het huidige landhuis is in 1792 gebouwd, maar is aan het einde van de 19e eeuw sterk verbouwd. Het landhuis, dat in de gemeente Gilze en Rijen ligt, wordt omgeven door een landschapspark, dat eveneens haar oorsprong kent in de 18e eeuw. Een deel van de buitenplaats is aangewezen als rijksbeschermde historische buitenplaats.

Valkenburg grenst in het westen aan de buitenplaats Hondsdonk. Hondsdonk is in de 14e eeuw als hoeve ontstaan. In de 17e eeuw heeft men lanen aangelegd, waarna in de 18e eeuw een andere hoeve is verbouwd tot herenhuis. Aan het einde van de 18e eeuw is het huidige landhuis gebouwd en zijn grote delen van de toenmalige moerassen en heidevelden omgezet in landbouwgrond en bos. In 1842 is de buitenplaats heringericht in landschapsstijl. Een groot deel van de buitenplaats is aangewezen als rijksbeschermde historische buitenplaats.

Afb. 3.3 Huis Hondsdonk omstreeks 1830 (J.A. Knip, uit: Brekelmans & Baron Prisse 1986).

Hondsdonk grenst in het westen aan de buitenplaats Luchtenburg, die in 1518 is gesticht. Het landhuis dateert uit de 2e helft van de 17e eeuw. De oude inrichting van de buitenplaats met een duidelijke lanenstructuur is in de 19e eeuw aangepast aan de toen populaire landschapsstijl door de aanleg van kronkelpaadjes en de omvorming van de kruisvijver naar een slingervijver. Ook

[38] De Boer, Gruben & Oldenmenger 2021; CHW 2016.

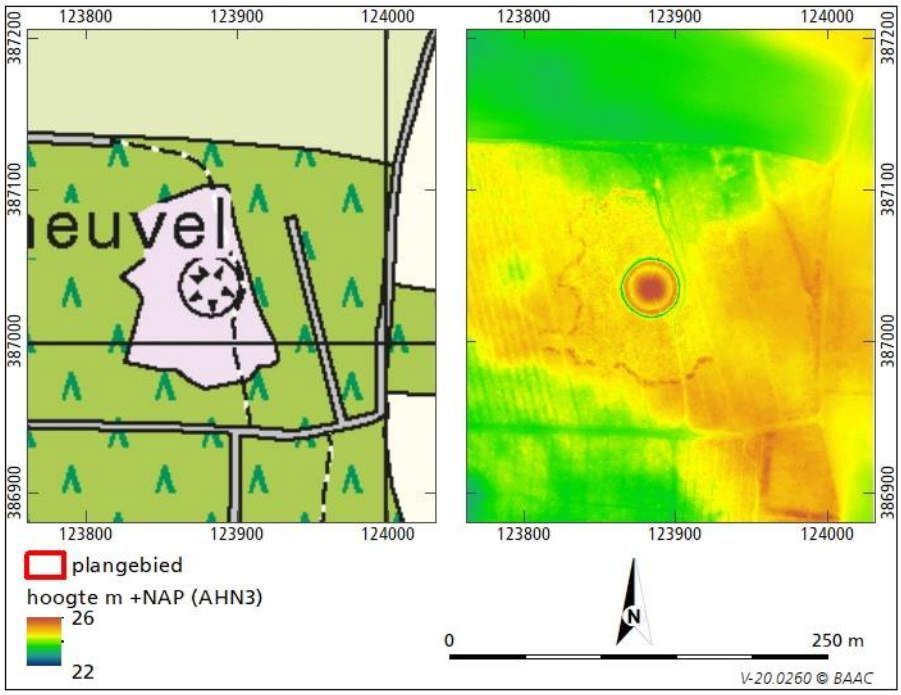
deze buitenplaats is grotendeels aangewezen als rijksbeschermde historische buitenplaats.

De buitenplaats Anneville is gesticht in 1843, waarna in 1852 een landhuis is gebouwd. Het landhuis wordt omgeven door een landschapspark dat in 1866 is ontworpen door de Belgische tuinarchitect L. Fuchs en dat bestaat uit een afwisseling van landbouwpercelen met houtsingels, vijvers, bomenrijen en lanen. Op de buitenplaats bevinden zich diverse gebouwen, zoals een portierswoning, boerderijen en schuren. Een deel van de buitenplaats is aangewezen als rijksbeschermde historische buitenplaats.

De eerste vermelding van De Hoevens dateert uit 709 toen het goed werd geschonken aan Sint Willibordus. Van 1175 tot 1798 was De Hoevens in bezit van de abdij van Tongerlo die er vijf hoeves bouwde, waarvan alleen nog de Nieuwlandse Hoeve uit 1205 en de Grote Hoeve uit de 16e eeuw bestaan. De drie andere hoeves zijn in de Tweede Wereldoorlog verloren gegaan. In 1919 is het goed door de Tilburgse textielfabrikanten H. en J. Blomjous gekocht, om het te gebruiken als buitenplaats en jachtgebied. Zijn hebben onder een jachtkamer laten bouwen.[39]

- **grafheuvel** - *"heuvel die is opgeworpen boven een graf of een aantal graven."*[40]

In de gemeente bevindt zich nabij Kwaalburg één (herkenbare) grafheuvel, die dateert uit de midden-bronstijd. De grafheuvel is in 1961 opgegraven, waarna deze is gerestaureerd. Het terrein is zowel aangewezen als archeologisch monument (AMK-terrein[41]) als gemeentelijk monument.[42]

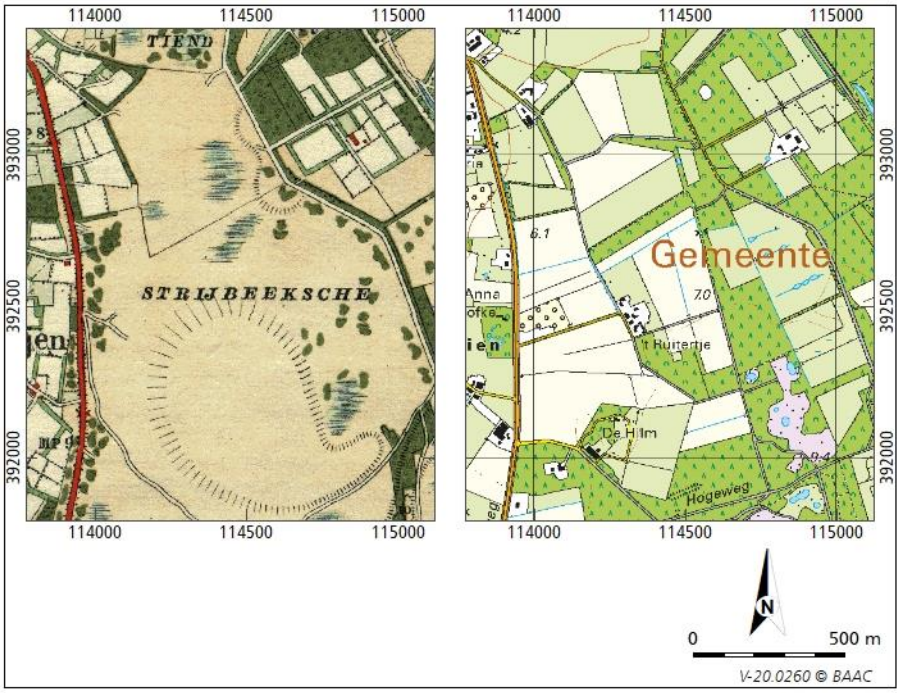

Afb. 3.4 De grafheuvel nabij Kwaalburg is, mede door de restauratie en het verwijderen van bosbeplanting, duidelijk herkenbaar in het landschap (Topotijdreis 2021; AHN3 2021).

[39] CHW 2016.
[40] Baas, Mobach & Renes 2005, 54
[41] Monumentnr. 2115.
[42] Archis 2021; Redengevende omschrijving Grafheuvel 'De Kwaalburg'.

- **bos**

In de middeleeuwen moet er in deze regio nog vrij veel bos zijn geweest, gezien toponiemen als 'hout' (o.a. Ulvenhout), 'bos' (Chaambos), 'lo' (Baarle, Bavel) en 'laar' (Couwelaar). In de loop van de middeleeuwen degradeerden de bossen door houtkap, bosbeweiding, strooiselroof e.d. tot grote heidegebieden met slechts lokaal bos. Eén van deze bossen was het Chaambos, tussen landgoed Valkenberg en de Chaamse Beek, waarvan de eerste vermelding dateert uit de 13e eeuw. Een ander oud bos betreft het Sint Annabos in het noordelijke deel van de gemeente, dat dateert uit het midden van de 16e eeuw. In de 17e en de 18e eeuw zijn op landgoederen, zoals Hondsdonk en Luchtenburg, bossen aangelegd. In deze perioden werden tevens lange dreven aangelegd die gericht waren op een toren, zoals die van Bavel en Chaam. De dreven, zoals de Chaamse Dreef en de Kloosterdreef, waren op basis van hun naam wel gericht op een bepaald punt, maar in de praktijk lag dit vaak niet in het verlengde van de dreef. Uit bronnen uit de 18e en het begin van de 19e eeuw blijkt dat de bossen overwegend bestonden uit hakhout met daar tussendoor masthout[43] (dennen) en andere boomsoorten, zoals ei, els, berk e.d.[44]

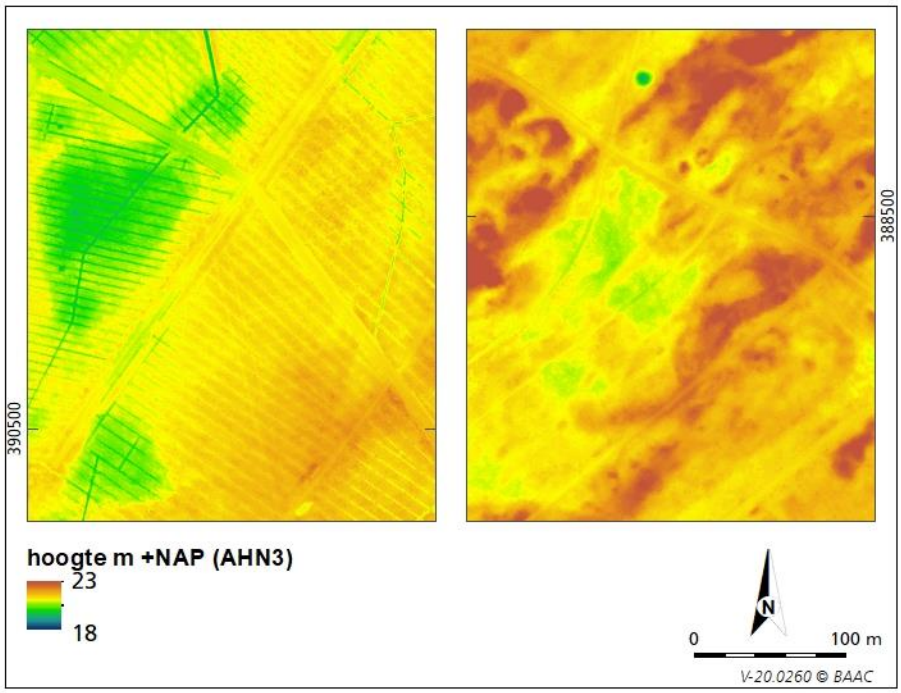

Afb. 3.5 Grote delen van de heide in de gemeente Alphen-Chaam zijn in de loop van de 19e en het begin van de 20e eeuw geleidelijk ontgonnen voor de bosbouw en de landbouw (Topotijdreis 2021, kaart 1927 en 2021).

Pas toen het steken van plaggen door de opkomst van kunstmest in de tweede helft van de 19e eeuw overbodig werd, konden de gemeenschappelijke gronden door grootgrondbezitters worden opgekocht en worden beplant met naaldbos voor de mijnbouw. Deze gebieden, zoals het Prinsenbosch en de Chaamsche Bossen in het noordoosten van de gemeente, kregen een rationele verkaveling met rechte wegen (zie afb. 3.4). Bij de bebossingen werden de heidevelden geploegd of omgespit, waarna er zaad van grove dennen werd uitgestrooid. Om

[43] De rechte stammen van de dennen werden onder andere gebruikt in de scheepsvaart.
[44] Leenders 2006, 360-379.

het zaad te bedekken met zand, werden greppels gegraven, waardoor een regelmatig patroon ontstond.[45] Deze bezandinggreppels zijn nog steeds in het hoogteverloop herkenbaar (zie afb. 3.5, links). In de stuifzandgebieden van bijvoorbeeld de Alphense Bergen zijn de rechte wegen wel aanwezig, maar ontbreken de greppels (zie afb. 3.5 rechts). Hier is de bosaanplant blijkbaar op een andere wijze uitgevoerd.

Afb. 3.6 Links het productiebos van de Chaamsche Bossen in het noorden van de gemeente, waar de rechte ontginningswegen en de bezandingsgreppels duidelijk herkenbaar zijn. In de stuifduinen van de Alphensche Bergen ontbreekt dit karakteristieke patroon (AHN3 2021).

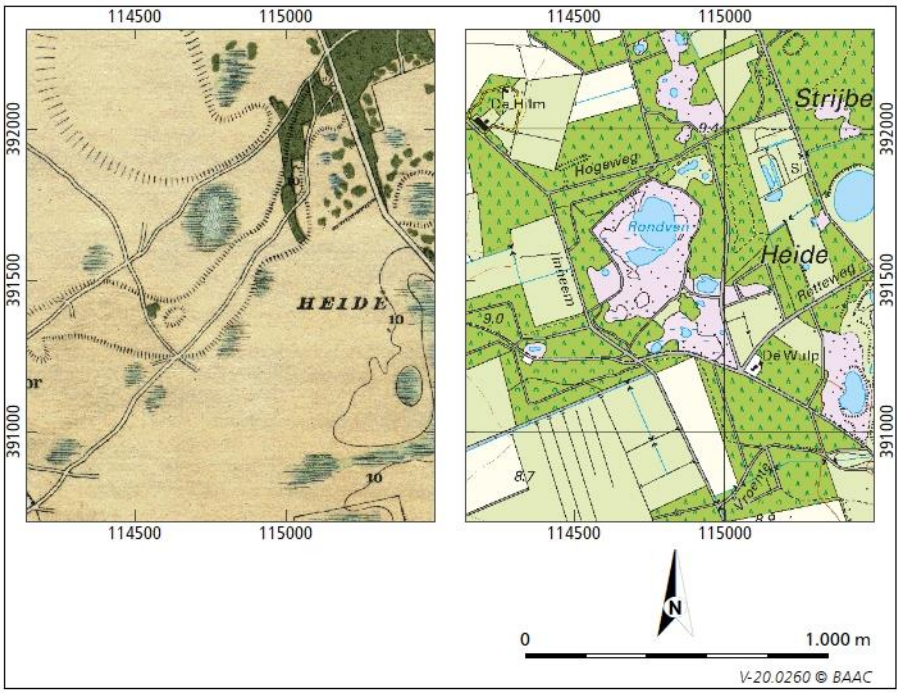
- **heide** - *"terrein met grotendeels uit heidesoorten bestaande vegetatie, gelegen op voedselarme grond."*[46]

Als gevolg van beweiding, branden en strooiselroof verdwenen al in de prehistorie de meeste bossen en kwam er een relatief open landschap met heide, gras en struikgewas voor in de plaats. De heidegebieden werden vooral gebruikt om runderen en schapen te weiden en om plaggen voor de bemesting van de akkers te steken. In de loop van de tijd is het gebruik van de heide door de toename van het aantal schapen voor de wol en de mest steeds intensiever geworden en is het aanzien uniformer geworden met voornamelijk begroeiing van struikheide.

In het begin van de 19e eeuw bestond nog een groot deel van het grondgebied van de gemeente Alphen-Chaam uit woeste gronden, zoals de *Strijbeeksche Heide*, *De Bleeke Heide*, *De Lage Heide*, *De Chaamsche Heide*, *De Kwalburgsche Heide* en *De Galdersche Heide*.[47] Zoals gezegd verloor de heide in de loop van de 19e eeuw haar functie door de opkomst van kunstmest (zie afb. 3.6) en werden grote gebieden omgezet in cultuurland of beplant met naaldhout (mijnhout). In het resterende deel van de heidegebieden werd de heide geleidelijk verdrongen

[45] Leestekens van het landschap 2020, bezandingsgreppel.
[46] Baas, Mobach & Renes 2005, 65.
[47] Baas, Mobach & Renes 2005; Kadasterkaart 1811-1832.

door grassen en bos.[48] Alleen relatief kleine gebieden rond met name de vennen van de Strijbeekse Heide zijn overgebleven.

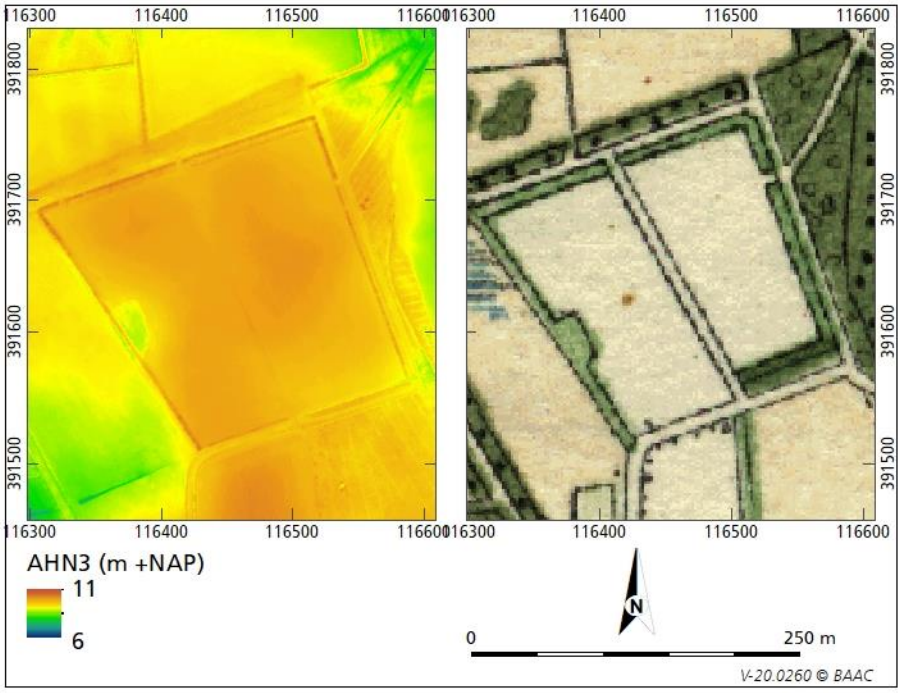

Afb. 3.7 De Strijbeekse Heide in het westelijke deel van de gemeente omstreeks 1900 en tegenwoordig (Topotijdreis 2021, kaart 1920 en 2021).

- **(hout)wal -** "*Een door de mens opgeworpen, langgerekte aarden wal met een aaneengesloten beplanting van verschillende houtsoorten. Veelal ligt aan beide zijden een greppel, waardoor het wallichaam steile kanten krijgt.*"[49]

In de loop van de eeuwen zijn de nieuwe akkers en bossen in de heidegronden tegen het loslopende vee beschermd door de aanleg van een wal met hakhoutbegroeiing oftewel een heining (zie afb. 3.8). Voorbeelden hiervan zijn te zien in en rond het Sint Annabos in het uiterste noorden van de gemeente. Door de wal was de ontginning tevens beschermd tegen harde winden en verstuiving van zand. Het hakhout werd gebruikt als geriefhout. De heiningen zijn vanaf het einde van de 19e en het begin van de 20e eeuw overbodig geworden. Het geriefhout bracht minder op en er was prikkeldraad beschikbaar voor de afrastering.[50] De (inmiddels vervallen) wallen zijn voornamelijk nog herkenbaar in de gebieden waar geen grootschalige landbouw heeft plaatsgevonden, zoals op de buitenplaatsen en in de bossen.[51]

[48] Baas, Mobach & Renes 2005.
[49] Baas, Mobach & Renes 2005, p. 72.
[50] Buiks 2002, 513.
[51] AHN3 2021.

Afb. 3.8 Wallen rond De Nieuwe Akkers ten zuiden van de buitenplaats Hondsdonk (Topotijdreis 2021 en AHN3 2021).

- **(grens)paal** – *"paal of steen die als markering dient van een grens, van een plaats waar tol werd geheven (tolpaal) of als markering van een afstand (mijlpaal)."*[52]

Grenspalen werden vaak geplaatst om de grens van een gerechtsgebied aan te geven. Ze staan vaak langs de (voormalige) grenzen van gemeenten, rechtsgebieden, jachtgebieden en rijksgrenzen. Ook op de plaatsen waar tol werd geheven voor het gebruik van een weg of een vaart, stonden vaak palen. Tot slot werden vaak langs wegen palen opgericht om de afstand tot aan een bepaalde stadspoort of tot de volgende mijlpaal aan te geven. De zuidwest- en de oostgrens van de gemeente Alphen-Chaam wordt gevormd door de grens tussen Nederland en België. In 1839 werd in Londen het scheidingtraktaat tussen Nederland en België getekend. In de Conventie van Maastricht (1843) werd pas bepaald hoe de grenzen precies moesten lopen en hoe deze werden aangeduid. De grenspalen zijn van gietijzer, geplaatst op een gemetselde fundering en grijs geschilderd in de kleur van gehouwen hardsteen. Op de palen bevinden zich de wapens van Nederland en België, een dennenappel op de punt, het jaartal 1843 en een volgnummer. Alleen deze laatste zijn zwart geschilderd.[53]

- **Bijzondere bebouwing**

Op de kaart zijn de kerken, kapellen[54], windmolens en een rosmolen aangeduid. Deze gebouwen waren door hun bijzondere functie en verschijningsvorm (vaak al van ver) herkenbaar in het landschap.

3.3.3 Water

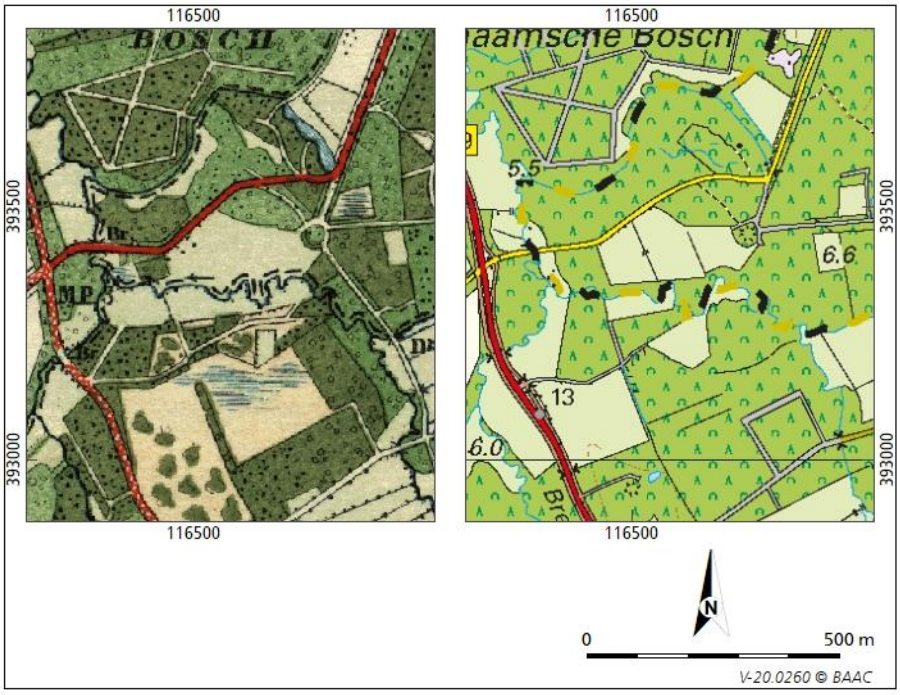
Het thema 'water' omvat de volgende cultuurhistorische elementen:

[52] Baas, Mobach & Renes 2005.
[53] Erfgoedweb 2021.
[54] Alleen de oudere (van vóór 1950) kappellen (gebouw zelf of oudere voorganger) zijn op de kaart gezet.

- **waterloop of (al dan niet vergraven) beek** - *"kleine tot middelgrote, min of meer natuurlijke stroom, die de afwatering in een gebied verzorgt."*[55]

In de gemeente Alphen-Chaam zijn verschillende beken en gegraven waterlopen aanwezig, die deel uitmaken van drie verschillende afwateringssystemen. Het netwerk van beken in het westelijke deel van de gemeente behoort tot het systeem van de Mark, dat in noordwestelijke richting afwatert. Dit systeem bestaat van zuid naar noord uit de *Mark* zelf (met haar zijstromen, zoals de *Galersche Lei, de Strijbeeksche Beek* en *de Goorloop*), de *Chaamsche Beek* (met haar zijstromen, zoals de *Heikantsche Beek*, de *Laag Heiveldsche Beek* en *De Roode of Groote Beek*) en de *Bavelsche Lei of Cauwelaarsche beek.* Ook het netwerk van waterlopen dat in de 19e eeuw is gegraven om de vennen in het noordoostelijke deel van de gemeente (*Chaamsche Bosschen*) te ontwateren, mondt uiteindelijk via de *Chaamsche Beek* uit in de Mark nabij Ulvenhout.

De waterlopen in het oostelijke deel van de gemeente, zoals de *Leij* en de *Dorps Waterloop*, maken deel uit van het systeem van de Donge, en wateren in noord(oost)elijk richting af. Tot slot bevindt zich op de oostgrens van de gemeente de *Poppelsche Leij*, die in noordoostelijke richting stroomt en uiteindelijk uitmondt in de *Dommel*.

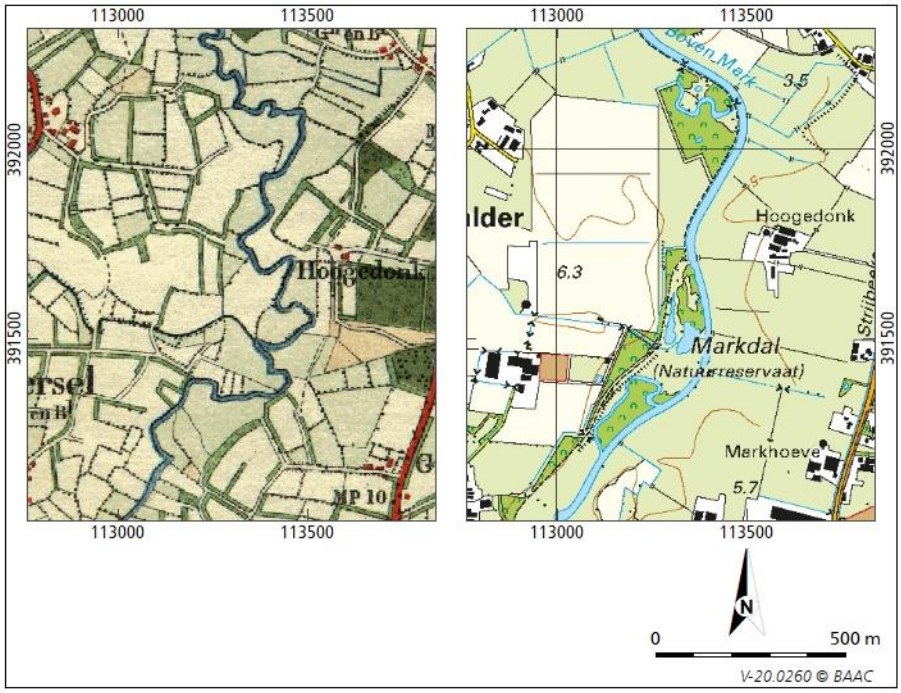

Afb. 3.9 Het sterk meanderende verloop van De Chaamsche Beek en haar zijtakken in noordwestelijke deel van de gemeente is niet of nauwelijks gewijzigd (Topotijdreis 2021).

Een deel van deze waterlopen heeft, gezien het sterk meanderende karakter, een natuurlijke oorsprong, zoals de *Chaamsche Beek* (zie afb.3.9). Een ander deel is gegraven of in het verleden vergraven, zoals de *Dorpswaterloop* en *De Leij*, waardoor deze al in het begin van de 19e eeuw een recht verloop hadden. In de loop van met name de 20e eeuw zijn een aantal (delen van) beken genormaliseerd, waardoor het sterk meanderende karakter heeft plaats gemaakt voor een recht verloop. Dit geldt bijvoorbeeld voor de *Galdersche Lei*. De Mark heeft nog wel een golvend verloop, maar de kleinschalige meanderbochten zijn in de jaren zeventig van de vorige eeuw afgesneden en grotendeels gedempt.

[55] Baas, Mobach & Renes 2005.

Enkele meanderbochten zijn in het landschap als watervoerend relict achtergebleven. In het kader van natuurontwikkelingen zijn een aantal oude meanderbochten vanaf de jaren negentig van de vorige eeuw uitgegraven, zodat het oude verloop plaatselijk weer herkenbaar is (zie afb. 3.10). Direct ten oosten van de genormaliseerde *Laag Heiveldsche Beek*, die ten noorden van Dassemus stroomt, is in het begin van deze eeuw een compleet nieuwe, kunstmatig meanderend verloop gegraven.

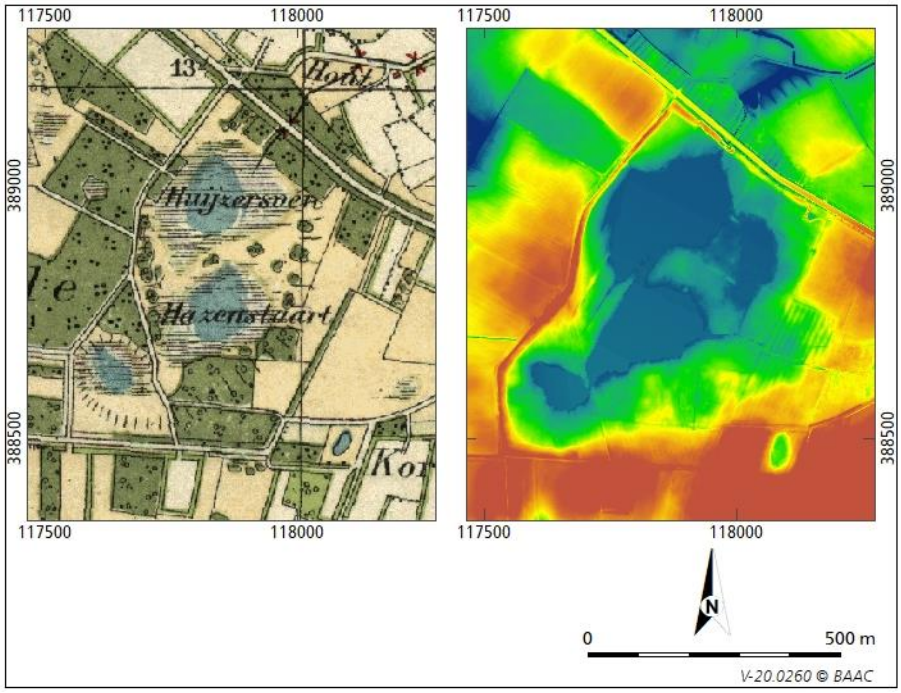

Afb. 3.10 De sterk meanderende loop van de Mark is in de jaren zeventig genormaliseerd. Plaatselijk zijn oude meanderbochten bewaard gebleven (noordelijke bocht) of in de jaren negentig opnieuw uitgegraven (zuidelijke bocht, Topotijdreis 2021).

- **ven** – "*laagte op de pleistocene zandgronden (vroeger vooral in heidevelden), rond of langgerekt, gevuld met voedselarm water. De meeste vennen hebben een water ondoorlatende bodem.*"[56]

Verspreid over de gemeente hebben een groot aantal vennen gelegen. Veel vennen zijn ontgonnen en opgenomen in de landbouwgronden, waardoor ze niet meer herkenbaar zijn, zoals op de voormalige *Westelijke Galdersche Heide* en *Strijbeekse Heide*. Een deel van de ontwaterde vennen is nog wel duidelijk in het landschap herkenbaar als een scherpbegrensde laagte (kaarteenheid 'ontwaterd ven'). Op de delen van de heide die nooit zijn ontgonnen, zoals delen van de Strijbeekse Heide, zijn nog steeds watervoerende vennen aanwezig. Elders zijn ontwaterde/gedempte vennen, zoals het *Katteven* in het noordoosten van de gemeente, in het kader van natuurontwikkeling weer watervoerend gemaakt.

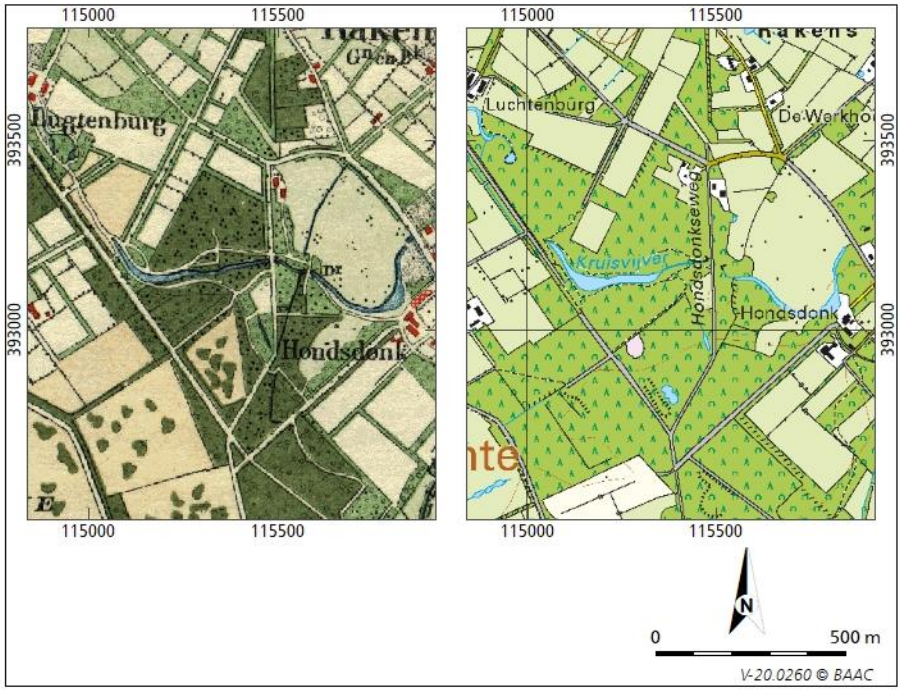
[56] Baas, Mobach & Renes 2005.

Afb. 3.11 De vennen het Huijzersven en de Hazenstraart (links rond 1900) zijn nog steeds als een duidelijke watervoerende laagte in het landschap herkenbaar (Topotijdreis 2021, AHN 3 2021).

- **vijver** – *een door de mens aangelegd waterlichaam.*

Als onderdeel van de formele aanleg van de buitenplaats Luchtenburg zijn vijvers aangelegd. In de tweede helft van de 19e eeuw zijn een aantal vijvers ingrijpend gewijzigd, waarbij de huidige slingervijvers (waarvan één de 'Kruisvijver' wordt genoemd) zijn ontstaan. In het verlengde van de Kruisvijver is ook op de aangrenzende buitenplaats Hondsdonk een slingervijver aangelegd.

Afb. 3.12 De slingervijver (ook wel 'Kruisvijver' genoemd) op Luchtenburg is in de tweede helft ontstaan door een oudere vijver te vergraven (Topotijdreis 2021).

3.3.4 Nederzettingsontwikkeling

Het onderzoeksgebied was lange tijd relatief schaars bebouwd met enkele dorpen en diverse (kleine) gehuchten, zoals Chaam, Alphen, Geersbroek, Notsel, Cauwelaar, Rakens, Galder, Kersel, Strijbeek, Grazen, Alphen-Oosterijk, Terover e.d. Veel van de gehuchten bestonden slechts uit enkele boerderijen die ruimtelijk gezien een vrij los verband vormden. Daarnaast was sprake van verspreide boerderijen. Met de ontginningen van de heidegebieden in de 19e eeuw nam de bebouwing geleidelijk toe. Het duurde echter tot na de Tweede Wereldoorlog voordat de bebouwing in Chaam en Alphen verdichtte en nieuwbouwwijken werden aangelegd, waardoor het oude cultuurlandschap hier deels is verdwenen (zie afb. 3.13). De rest van de gemeente heeft een agrarisch karakter behouden met vrij losse bebouwingslinten. Om deze ontwikkeling in beeld te brengen zijn op basis van ouderdom de volgende gebieden aangeduid:

Afb. 3.13 Delen van het agrarisch landschap rond Alphen zijn in de loop van de 20e eeuw verdwenen onder uitbreidingswijken (Topotijdreis 2021).

- **historische kern ouder dan 1830, bebouwde kom 1830-1900 en huidige bebouwde kom**

Dit zijn de gebieden waar de bebouwing omstreeks 1830, 1900 en heden dusdanig dicht bij elkaar aanwezig was, dat gesproken kan worden van een bebouwingsconcentratie of kern.

- **(boeren)erf ouder dan 1830 en uit 1830-1900**: *"een boerenerf is een meestal omheinde ruimte waarbinnen agrarische bedrijfsgebouwen, de boerderij en onbebouwde ruimten samen een eenheid vormen."*

Op de kaart zijn zowel de erven aangegeven die op de kadastrale kaart van omstreeks 1830 al aanwezig waren én momenteel nog als bebouwd gebied herkenbaar zijn, als de erven die zijn verlaten. De kartering van de erven en kernen geeft inzicht in de structuur en ontwikkeling van de bebouwde omgeving en de verandering (met name de huidige bebouwde kom) die dit voor het agrarisch cultuurlandschap heeft betekent.

3.3.5 Militair erfgoed

Het onderzoeksgebied kent slechts beperkte militaire aanwezigheid. De oudste resten van conflict-gerelateerd erfgoed, dateren uit het begin van de 19e eeuw (1900-1914). Daarnaast zijn resten aanwezig uit de Eerste Wereldoorlog (1914-1918), Tweede Wereldoorlog (1939-1945) en de Koude Oorlog (1949-1991).

- **militaire terrein 1900-1914**

In deze periode waren in de gemeente Alphen-Chaam twee militaire terreinen aanwezig; de Marechausseekazernes in Alphen en in Strijbeek.

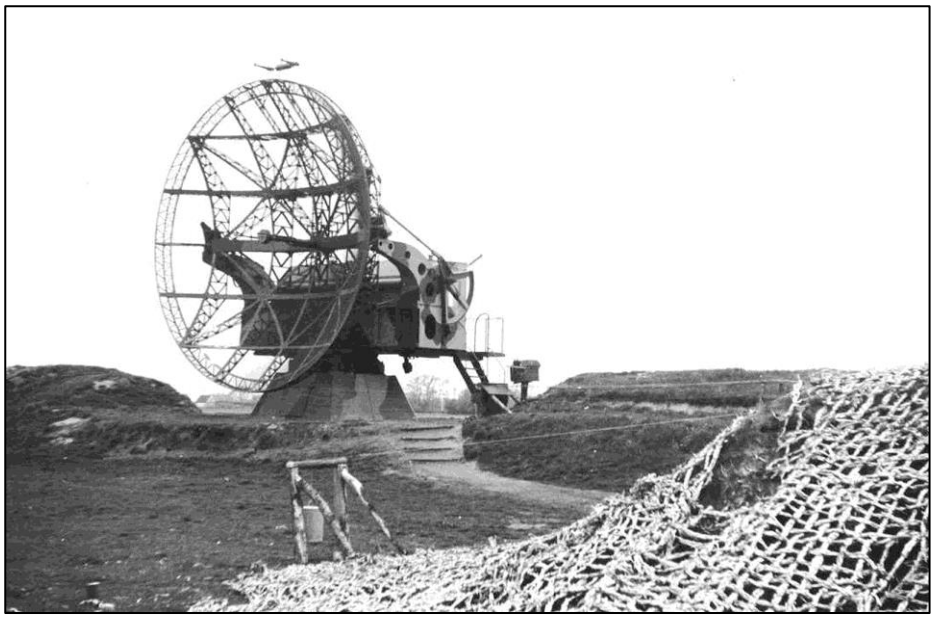
Marechausseekazernes Alphen en Strijbeek
Zowel in Alphen als in Strijbeek werden er voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog kazernes gebouwd ter huisvesting van eenheden van de Marechaussee. De kazerne in Strijbeek was de eerste van dit type: een kazerne ter onderbrenging van een brigade (Koninklijke Marechaussee Brigade Strijbeek). De kazerne was, evenals die in Alphen, gebaseerd op een standaardmodel uit 1907. Het pand is eenlaags opgetrokken vanuit een rechthoekige plattegrond onder een samengesteld kap en was gecompleteerd in 1910. Op 15 januari 1964 werd de brigade opgeheven.[57] De kazerne in Alphen is tweelaags opgetrokken en diende ter onderbrenging van Brigade Koninklijke Marechaussee Alphen. De brigade betrok de kazerne in 1916.[58] Van de kazernes resteert nog alleen de bebouwing, waardoor ze alleen als puntobject op de kaart zijn aangeduid en niet als terrein.

- **militaire terrein 1939-1945**

Uit deze periode zijn in de gemeente Alphen-Chaam twee terreinen aanwezig (*Funkstelle Bisam* en *Scheinflugplatz Kamerun (SF.37)*) en diverse losse objecten.

Funkstelle Bisam
In september 1940 waren er ten oosten van Strijbeek grote oppervlakten land geconfisqueerd door de Duitse bezettingsautoriteiten. De Duitse *Luftwaffe* was voornemens hier een radarpost in te richten. Het Duitse leger beschikte tijdens de Tweede Wereldoorlog over een uitgebreid netwerk om vijandelijke toestellen op te sporen en hun bewegingen te voorspellen, en het complex bij Strijbeek vormde daar onderdeel van. In eerste instantie werd er een houten uitkijktoren gebouwd, die was gefundeerd op een betonnen blok. In het begin kende de stelling een permanente bezetting van acht man, die overvliegende geallieerde toestellen visueel moesten vaststellen. De constructie van het radarstation zelf begon in de lente van 1942, waarna deze in de loop van 1943 operationeel werd. Het station beschikte over twee *Würzburg Riese* (zie afb. 3.14), een *Freya*, twee *Y-Peiler*, een radiobaken (*Funkfeuer*) en een lichtbaken (*Leuchtfeuer*).[59]

[57] Marechausseesporen 2021, Van Kuilenburg 2013.
[58] Marechausseesporen 2021.
[59] Verbeek & Neisingh 2021, 142-143.

Afb. 3.14 Foto van een Würzburg Riese (bron: Gazeta Muzealna 2021).

De bezetting van *Bisam* bestond uit 80 mannen en 80 *Luftnachrichten Helferinnen* en viel onder de operationele structuur van *Nachtjagdraumführer 102* in Gilze-Rijen. Op gegeven moment bevond zich in elk geval de eenheid *II/13. Mittlere Flugmelde-Leit-Kompanie (LN-Rgt 223)* in het complex.[60] De ondersteunende zoeklichtsectie van *Bisam* was gepositioneerd in *Widerstandsnest 503*. Het radarstation werd twee keer aangevallen door geallieerde (jacht)bommenwerpers: op 18 september 1944 in relatie met *Operation Market-Garden* en op 2 oktober 1944. Op 4 oktober 1944 werd als gevolg van de schade tijdens het laatste bombardement besloten tot het ontmantelen en verlaten van *Bisam*.[61] Tegenwoordig is er vrijwel niets meer zichtbaar van het complex, afgezien van enkele fragmenten die waarschijnlijk tot het fundament van de wachttoren behoorden.

Scheinflugplatz Kamerun (SF.37)
Direct na de inval in Nederland begon de Duitse *Luftwaffe* met het aanleggen en uitbreiden van militaire vliegvelden op Nederlands grondgebied. Deze vliegvelden moesten dienen als springplank voor het uitvoeren van gevechtsmissies boven Engeland en de verdediging van het Duitse luchtruim. De twee belangrijkste militaire vliegvelden in Nederland, de zogenaamde *Leithorste*, waren Schiphol en Gilze-Rijen. Onder de overige vliegvelden vielen de *Einsatzhäfen*, *Feldflügplätze* en *Landeplätze*. Veelal werden door Nederlandse ondernemers rond zo'n vliegveld randstructuren aangelegd, zoals schijnvliegvelden, oefenterreinen en nevenvliegvelden. Ook het *Fliegerhorst Gilze-Rijen* was een Nederlands vliegveld dat door de Duitse *Luftwaffe* in gebruik werd genomen. Ten behoeve van de passieve verdediging van het vliegveld werd er ten noordoosten van Alphen een schijnvliegveld aangelegd. Enkele objecten van dit schijnvliegveld, *Scheinflugplatz 37 Kamerun* (SF.37), bevinden zich binnen de huidige gemeentegrenzen van de gemeente Alphen-Chaam.[62]

[60] Het Brabantse dorp Oisterwijk en Operatie Market Garden 2021.
[61] Verbeek & Neisingh 2021, 142-143.
[62] Grimm & Hogenhuis 2017, 66-70.

Afb. 3.15 Diverse houten dummyvliegtuigen aan de rand van Scheinflugplatz Kamerun (bron: Wij Herdenken en Vieren 2021).

Het was reeds voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog bekend dat vliegvelden en industriegebieden interessante doelen zouden zijn voor vijandelijke luchtaanvallen. Derhalve werd er al vóór 1940 door de *Luftwaffe* geëxperimenteerd met het aanbrengen en onderhouden van schijnvliegvelden en industriecomplexen. Het doel was om deze schijndoelen vanuit de lucht iets meer te laten opvallen dan de echte industrie- en vliegveldcomplexen in de directe nabijheid, waardoor de bemanningen van geallieerde vliegtuigen in verwarring zouden raken en hun bommenlast op deze schijncomplexen af zouden werpen in plaats van op de daadwerkelijke doelen.[63]

Het schijnvliegveld bij Alphen bestond uit een betonnen observatie- en bedieningsbunker, drie 'startbanen' waaronder één met een lengte van 1000 meter, een spoorlijntje waarover een dummyvliegtuig getrokken kon worden, dummyhangars en een barakkencomplex. Tevens waren er verspreid over het gebied houten dummyvliegtuigen geplaatst, evenals diverse randstructuren (waaronder baanverlichting). Verder was het complex voorzien van een afwerpplaats voor afwerpmunitie. Op deze locatie, voorzien van een 'N' (*Notabwurfplatz*), konden naar *Fliegerhorst Gilze-Rijen* terugkerende toestellen veilig hun lading afwerpen als dit om de een of andere reden boven het primaire doel niet was gelukt.[64]

Binnen de huidige gemeentegrenzen van Alphen-Chaam bevinden zich nog resten van diverse randstructuren van het schijnvliegveld, waaronder resten van een barak. Delen van het schijnvliegveld zijn in 2019 en 2020 hersteld en beleefbaar gemaakt in het project Herbeleving Schijnvliegveld De Kiek.[65]

Objecten uit de frontperiode

[63] Grimm & Hogenhuis 2017, 66-70.
[64] Streekmuseum Alphen 2021.
[65] Erfgoed Brabant 2021, Goolse Geheimen 2021.

Binnen de gemeentegrenzen van Alphen-Chaam is tijdens de laatste maanden van 1944 gevochten. Na de gevechten in België in het najaar van 1944 bereikten geallieerde troepen op 5 oktober van dat jaar Baarle-Nassau en Alphen. Het front bevond zich dan ten noorden van Alphen en ten noordwesten van Baarle Nassau, waarbij de Duitse *711. Infanterie Division* de geallieerden tijdelijk tot staan wist te dwingen. De Poolse *1st Polish Armoured Division* zette haar offensief richting Breda echter op 27 en 28 oktober 1944 voort. Op 28 oktober werd Chaam bevrijdt, waarna doorgestoten werd naar Breda. Daarbij vonden er op het grondgebied van de huidige gemeente Alphen-Chaam de nodige gevechtshandelingen plaats.[66] Voorafgaand en tijdens de gevechtshandelingen werden er verspreid binnen het gebied (met name Duitse) veldstellingen aangebracht, bestaande uit schutterputten, onderkomens en andere aarden defensieve werken. Enkele van deze veldstellingen zijn tegenwoordig nog zichtbaar aan het maaiveld.

- militaire terrein Koude Oorlog

Munitiepark Alphen
In de zogenoemde Alpense Bergen bevindt zich sinds 1954 het munitiemagazijncomplex (MMC) Kamp Alphen. Het park is aangelegd voor de opslag van afwerp- en raketmunitie voor *Thunderjet*-straaljagers van Vliegbasis Gilze-Rijen onder het *Mutual Defence Assistance Program* (MDAP). Dergelijke complexen waren bedoeld ter opslag van munitie voor operationele inzet ten tijde van een calamiteit (bijvoorbeeld een Russische inval in West-Europa) of andere operationele doeleinden. Dergelijke munitiemagazijncomplexen kennen een standaard indeling en zijn voorzien van drie typen munitiemagazijnen, te weten Gebouw A (drie traveeën breed), Gebouw B (twee traveeën breed) en Gebouw C (één travee breed). Deze typen zijn rechthoekig en opgetrokken uit baksteen met betonnen elementen en zijn voorzien van één, twee of vier dubbele schuifdeuren. Voorts bevinden zich binnen dergelijke complexen nog andere ondersteunende gebouwen, waaronder werkplaatsen, bureelgebouwen, houtloodsen en trafohuisjes. Het munitiemagazijncomplex Kamp Alphen was verder voorzien van een smalspoor om de munitie intern te kunnen transporteren. Dit smalspoor is in de jaren vijftig aangelegd en in 1998 gesloopt.[67]

Tegenwoordig is Kamp Alphen, dat ook wel bekend staat als Militair Complex 't Zand, Munitiepark Alphen of Magazijngroep Alphen, nog in gebruik als CLSK Munitiekamp Alphen bij de Koninklijke Luchtmacht. Op het terrein bevinden zich nog 125 objecten, met name munitiemagazijnen, uit de Koude Oorlog.

[66] Didden & Swarts 2013, 431-498.
[67] Defensiefotografie 2021, Topotijdreis 2021, Forten Info 2021.

Afb. 3.16 Munitieopslag in Munitiepark Alphen (bron: Magazines Defensie 2021).

In en rond deze militaire terreinen zijn diverse elementen te onderscheiden die gerelateerd zijn aan het militair gebruik van de gemeente. Deze worden hieronder nader toegelicht.

- **kazerne:**

Een permanent militair complex met gebouwen voor de legering van militairen en noodzakelijke voorzieningen voor onderhoud en opslag van materiaal en materieel. Voorbeelden van structuren binnen deze complexen zijn legeringsgebouwen, keukens, garages, opslagplaatsen van uitrusting en munitie, burelen, schuilkelders en sportvoorzieningen. Binnen de gemeentegrenzen van Alphen-Chaam bevinden zich twee (kleine) kazernes ter huisvesting van een brigade marechaussee.

- **radarpost**:

Een radarpost is een complex waarbinnen een of meerdere radarsystemen zijn aangebracht, met als doel het opsporen en in beeld brengen van vijandelijke toestellen. Een dergelijk complex was *Funkstelle Bisam*, bij Strijbeek, waar nog diverse resten van aanwezig zijn.

- **randstructuur**:

Onder de legendacategorie randstructuur vallen (enkele) elementen die niet in één van de andere categorieën vallen. Hiertoe behoren alle structuren die een relatie hebben met *Scheinflugplatz Kamerun SF.37*, waarvan de hoofdstructuren net buiten de gemeentegrenzen vallen. Binnen de gemeentegrenzen van Alphen-Chaam gaat het om de resten van een barak en een hiertoe behorende structuur.

- **veldstelling**:

Gegraven structuren (niet behorende bij de andere categorieën) met een tijdelijk karakter, zoals onderkomens. Verspreid binnen de gemeentegrenzen van Alphen-Chaam bevinden zich diverse veldstellingen. Een onderkomen betreft een ondergronds of semiondergrondse structuur ter huisvesting van militairen, waaronder zogenoemde *Halbgruppenunterstände*.

Afb. 3.17 Een loopgraf (veldstelling) langs een weg (bron: NIOD, beeldnr. 188674).

- opslag:

In relatie met het Munitiepark Alphen zijn in het verleden grote aantallen opslagstructuren aangebracht op en rond dit terrein. Een opslagstructuur is bedoeld ter opslag van bijvoorbeeld munitie of brandstof voor korte of lange perioden. Deze opslaglocaties kunnen zowel aarden structuren betreffen, als structuren met een (niet tegen uitwerking van munitie beschermende) ommuring of overkapping. Binnen de grenzen van Munitiepark Alphen zijn diverse typen munitieopslagloodsen gebouwd en nog aanwezig.

- bluswaterbassin:

Een bassin, meestal een hiertoe aangelegde vierkante kuip, waarin regenwater wordt opgevangen dat gebruikt kan worden bij het bestrijden van branden op militaire complexen. In dit geval gaat het om bassins behorende bij Munitiepark Alphen.

- pand:

Een pand is in de regel een gemetseld of betonnen gebouw ter onderbrenging van personeel, faciliteiten of burelen. Binnen de gemeentegrenzen van de huidige gemeente Alphen-Chaam zijn panden met een militair karakter aangebracht binnen en in relatie met Munitiepark Alphen.

4 Cultuurlandschappen

4.1 Inleiding

De Cultuurhistorische Waardenkaart (zie bijlage 3) is een afgeleide van de kaart 'Cultuurhistorische Inventarisatie'. Op basis van de ruimtelijke en historische samenhang is de gemeente opgedeeld in vijf cultuurlandschappen; Beken (1), De Akkers (2), Jonge ontginningen (3), Ontginningsbossen (4) en Buitenplaatsen (5). Van deze landschapstypen zijn de historische structuur[68] en de huidige situatie[69] beschreven. De cultuurlandschappen zijn vervolgens op basis van karakteristiek en intactheid van de historische structuur opgedeeld in 45 deelgebieden (subcodes a-m).

In de onderstaande paragrafen wordt per cultuurlandschap de cultuurhistorische karakteristiek beschreven en aangegeven of het gebied tot een attentiegebied behoort.

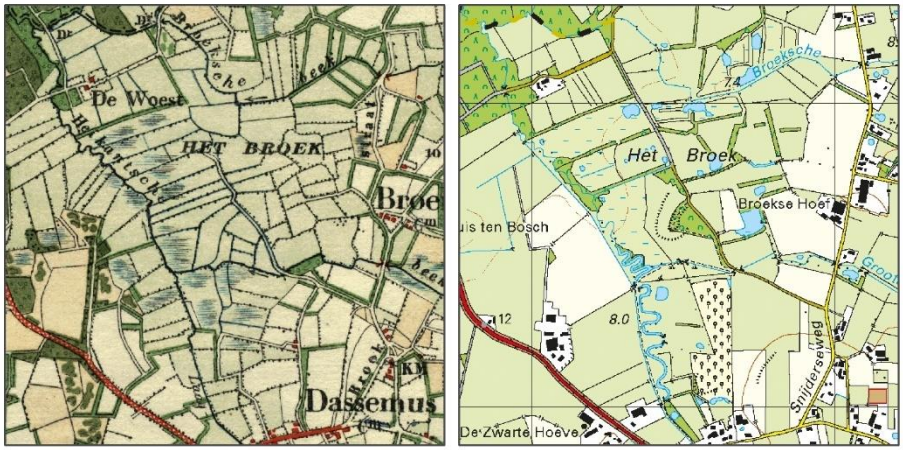
4.2 Cultuurlandschap 'Beken'

Historisch beeld

Met name het noordwestelijke deel van de gemeente wordt doorsneden door een relatief dicht netwerk van noordwest-zuidoost georiënteerde beken. De beken hebben overwegend smalle beekdalen, die diep ingesneden zijn in de tussenliggende akkergebieden. Deze stroken zijn te klein om als afzonderlijke cultuurlandschappen te karteren. Plaatselijk is sprake van een breder dal (vaak met gegraven waterlopen) en zijn de natte omstandigheden bepalend geweest voor de inrichting van een groter aaneengesloten gebied. Vaak zijn dwars op de beken brede strookvormige percelen aangelegd. Elders is juist sprake van onregelmatige blokvormige percelering. Ondanks dat de gronden verkaveld waren, waren grote delen van deze gebieden (zoals 'Het Zwart Laag' en 'Cauwelaarsche Beek') nog lange tijd in gebruik als heide met enkele percelen naaldbos of mastbos. In andere gebieden waren ook veel percelen in gebruik als hooiland ('Het Broek' en 'De Rette'). De hogere zones waren in gebruik als bouwland. Door de aanwezige beplanting (zowel als perceelsbegroeiing als op de percelen), hadden de gebieden een kleinschalig en besloten karakter.

Ondanks de ontwatering vond bewoning overwegend plaats op de hogere gronden en bestond deze uit verspreide erven. Ook de wegen lagen overwegend langs de dalen, op de overgang naar de hogere gronden of liepen dwars door de laagte heen om het gebied snel te kunnen doorkruizen.[70]

[68] Deze beschrijving is gebaseerd op de Kadastrale kaart 1811-1832 en de Topografische kaart (Bonneblad) ca. 1900 (Topotijdreis 2022).
[69] Deze beschrijving is gebaseerd op de meest recente topografische kaart (geraadpleegd via Topotijdreis) en recente luchtfoto's (geraadpleegd via Google Maps).
[70] Minuutplan 1811-1832; Topotijdreis 2021.

Afb. 4.1 Uitsnede van Cultuurlandschap 'Beken' ten noorden van Dassemus rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Topotijdreis 2022). Opvallend is het effect van natuurontwikkeling op de structuur van het gebied.

Afb. 4.2 Uitsnede van Cultuurlandschap 'Beken' ten noorden van Ginderdoor rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Topotijdreis 2022). De historische structuur van het gebied is nog grotendeels intact.

Huidige situatie

In de loop van de 19e en het begin van de 20e eeuw zijn alle gronden in deze natte gebieden ontgonnen als grasland. In de loop van de 20e eeuw is de verkaveling vaak vergroot en is perceelsbeplanting gekapt. In de afgelopen met name 20 jaar heeft in veel van de gebieden natuurontwikkeling plaatsgevonden, waarbij poelen, vennen en moerassige laagtes zijn gegraven. Tevens zijn in diverse waterlopen, meanderbochten aangelegd, ongeacht of de waterlopen een natuurlijke oorsprong hebben of niet. Als gevolg hiervan is het historisch ontwikkelde karakter van deze gebieden plaatselijk in meer of mindere mate aangetast.

Cultuurhistorische karakteristiek

<u>Gebied 1a Cauwelaarsche Beek</u>

- Toponiem *Bavelsche Lei of Cauwelaarsche Beek*;
- gegraven (of vergraven) waterloop (*Bavelsche Lei of Cauwelaarsche Beek*);
- typerende strookvormige verkaveling schuin op beek met plaatselijk singels op perceelsgrenzen;
- oude erven;

- bos (1900-1945);
- ondanks natuurontwikkeling nog grotendeels intacte historische structuur.

Gebied 1b Het Broek
- Toponiem *Het* Broek en *het Zuur*;
- overwegend moerassig gebied met plaatselijk akkers;
- diverse beken (*Laag Heiveldsche Beek, Broeksche Beek* en *Heikantsche Beek*), deels in het kader van natuurontwikkeld vergraven (hermeanderen);
- oude erven (al dan niet verdwenen) en gehucht (*Broek*);
- enkele toegangswegen (deels onverhard);
- doorgaande weg (*Baan van Chaam op Ginneken*);
- onderdeel Aardkundig Waardevol gebied;
- van oudsher kleinschalige landschap, waar door de historische structuur door schaalvergroting en natuurontwikkeling deels is aangetast.

Gebied 1c De Rette
- Toponiemen *De Leppert, De Rette, Wit Haage, De Pers Rette* en *De Nieuwe Akkers*;
- van oudsher overwegend relatief nat gebied (natte heide en beekdalen) met plaatselijk akkers;
- diverse beken, waaronder *De Chaamsche Beek* en *De Roode of Groote Beek*;
- (hout)wallen;
- doorgaande wegen langs de randen van het gebied (*Weg van Breda naar Baarle* en *Baan van Chaam op Ginneken*) en lokale wege (*De Rette Straat* en *Het Molen Straatje*);
- oude erven;
- restant ontginningsbossen;
- grotendeels intacte historische structuur en karakter: attentiegebied.

Gebied 1d Het Zwart Laag;
- Toponiemen *Het Zwart Laag, Het Goor* en *De Gooren;*
- van oorsprong overwegend nat gebied doorsneden door gegraven waterlopen;
- gegraven waterlopen (onderdeel ontwatering Prinsebosch en Chaamsche Bossen);
- ven (*Katteven*);
- (deels onverhard) wegenpatroon overwegend langs het gebied/evenwijdig aan beken (o.a. *Zuidwestergrensweg* en *Weg van Chaam naar Snijders*) en enkele dwars er doorheen (*Het Klooster Straatje* en *Weg van Chaam naar Gilze*);
- kleine percelen bos;
- wal;
- historische structuur (verkaveling) is grotendeels in het kader van natuurontwikkeling gewijzigd.

Gebied 1e Egel Broeken;
- Toponiemen *Egel Broeken, De Oude Lokken* en *De Poppelse Wouwers;*
- beekdal van de *Poppelsche Leij;*
- grenspalen Nederland-België;
- grotendeels intacte historische structuur.

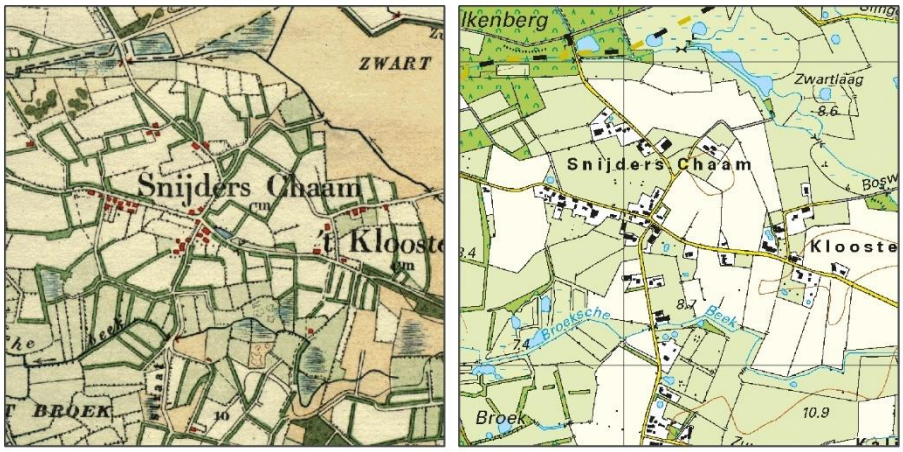
4.3 Cultuurlandschap 'De Akkers'

Historisch beeld

Lange tijd lagen de akkercomplexen of essen in de gemeente Alphen-Chaam als duidelijk begrensde eilanden in uitgestrekte, onontgonnen 'woeste gronden'

oftewel heidegronden. De kavelscheidingen op een es bestonden over het algemeen uit nauwelijks zichtbare greppels, grasstroken of stenen waardoor de essen, ondanks het versnipperde bezit, een grootschalige indruk boden. Om het vee en het wild van de akkers te weren, waren de essen vaak omgeven door houtwallen. In de gemeente Alphen-Chaam worden deze grootschalige gebieden vooral rond Alphen aangetroffen. In de overige akkergebieden werden de individuele kavels omgeven door singels en houtwallen waardoor het gebied overwegend een gesloten en kleinschalige indruk maakte.

In de akkers lagen de dorpen en gehuchten. Het grote akkercomplex noord-zuid georiënteerde akkercomplex in het oostelijke deel van de gemeente omvatte de gehuchten Alphen-Bosschoven, Kwalburg, Alphen, Alphen-Oosterwijk en Alphensche dijk. De akkercomplexen in het centrale en westelijke deel van de gemeente werden de akkercomplexen opgedeeld door een relatief fijn netwerk van beken. In het centrale akkercomplex lagen Dassemus, Chaam, Heikant, Meisberg, Houtgoor, Ginderdoor en Chaamdijk. In de westelijke akkers lagen o.a. Galder, Kersel, Strijbeek, Heerstaaijen, Notsel, Cauwelaar, Geersbeek. De overige gehuchten, zoals Terover, Grazen, Balleman, Rakens en Snijders Chaam lagen in kleinere akkercomplexen.[71]

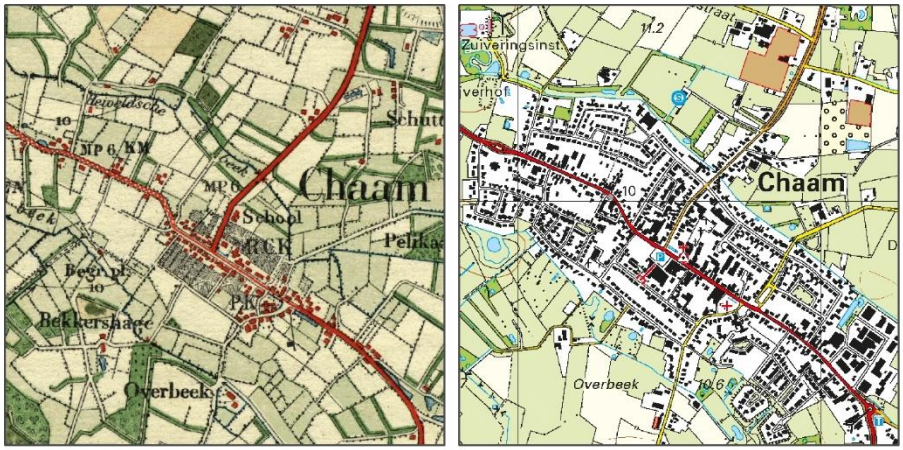

Afb. 4.3 Uitsnede van Cultuurlandschap 'De Akkers' ter hoogte van Snijders-Chaam rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Topotijdreis 2022).Het kleinschalige karakter is door het verdwijnen van de singels en houtwallen verdwenen.

Huidige situatie

In met name het einde van de 19e en het begin van de 20e eeuw konden de 'woeste gronden' rond de bouwlanden dankzij de beschikbaarheid van kunstmest worden ontgonnen. Veel van de akkers zijn tegenwoordig in gebruik als grasland. Het onderscheid tussen de oude bouwlanden en de voormalige 'woeste gronden', maar ook de beekdalen is verdwenen. Delen van de oude akkercomplexen zijn in de tweede helft van de 20e eeuw verdwenen onder de uitbreidingswijken van Chaam en Alphen. Hoewel dit betekent dat de landschappelijke karakteristieken en contrasten sterk zijn verminderd, is er ook in het huidige gewijzigde landschap sprake van cultuurhistorische waarden.

[71] Minuutplan 1811-1832; Topotijdreis 2022.

Afb. 4.4 Uitsnede van Cultuurlandschap 'De Akkers' ter hoogte van Chaam rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Topotijdreis 2022). Door de uitbreidingswijken van Chaam is een deel van het oude akkercomplex verdwenen. Het gebied ten zuiden van de bebouwde kom heeft haar kleinschalige karakter grotendeels behouden.

Cultuurhistorische karakteristiek

<u>Gebied 2a Geersbroek Tiend</u>
- Toponiemen *Geersbroeks Tiend* en *Kouwelaarsche Tiend, 1e Klamp*;
- oud (deels onverhard) wegenpatroon (o.a. *Baan van Chaam op Ginneken, Baan van Chaam naar* Breda en *Baan van Chaam op* Geersbroek);
- (deels rechtgetrokken)beken (o.a. *Chaamsche Beek* en *Bavelsche lei of Cauwelaarsche Beek*);
- oud bebouwingslint *Geersbroek* en kern (Cauwelaar) met verspreide (deels verspreide) erven;
- waardevolle bebouwing (o.a. rijksmonument en gemeentelijk monument);
- deels Aardkundig waardevol gebied;
- de historische structuur en het karakter is ondanks de schaalvergroting en de aanleg van de A58 en N639 nog redelijk intact: attentiegebied.

<u>Gebied 2b Notzelsche Tiend</u>
- Toponiemen *De Notzelsche Tiend, De Middel Tiend, Heerstaaische Tiend*;
- Oud (deels onverhard) wegenpatroon, waaronder *Baan van Hoogstraaten naar Breda, Weg van Meersel op Ginneken* en *De Scheele Brug Straat*;
- sterk genormaliseerde *Mark Rivier* (met afgesneden meander) en zijloop *Goorloop*;
- historische gehuchten *Notsel* en *Heerstaaijen* en verspreide historische erven;
- waardevolle bebouwing (rijksmonument en gemeentelijke monumenten);
- historische bosgebieden;
- (hout)wallen;
- grotendeels intacte historische structuur en karakter: attentiegebied.

<u>Gebied 2c Galdersche Tiend</u>
- Toponiemen *De oostzijde van de Galdersche Tiend, Strijbeeksche Tiend, De Oostzijde van Galder, De Westzijde van Galder* en *De Middeltiend van Galder*;
- oud (deels onverhard) wegenpatroon, waaronder de *Baan van Hoogstraaten naar Breda, de Weg van Strijbeek naar Meerle, de Meulen Straat, de Weg van Meir naar Breda, de Weg van Breda naar Meerle, de Oude Postbaan* en *De Scheele Brug Straat*;

- (deels genormaliseerde) oude waterlopen (o.a. *de Mark Rivier, de Galdersche Lei, de Strijbeeksche Beek* en *de Kerzelsche Beek*;
- historische kernen *Galder, Kersel* en *Strijbeek* met verspreid liggende (deels verdwenen) historische erven (o.a. *Het Hoekje, De Paal*, *Bellevue* en *Hoogedonk*);
- cultuurhistorisch waardevolle elementen, zoals kapellen (St. Jacobskapel en St. Hubertuskapel) en diverse grenspalen;
- waardevolle bebouwing (rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten);
- deel Galderseweg is aangewezen als gemeentelijk monument;
- historische structuur en karakter door schaalvergroting (percelering), normalisatie beken en uitbreiding bebouwing is aangetast.

Gebied 2d Het Snijders
- Toponiemen *Het Snijders, Het Goor, De West Schoten* en *De Hooge Akkers;*
- restant oud wegenpatroon, waaronder *De Kapelstraat, de Broek Straat, Het Klooster Straatje* en *de Weg van Chaam naar Snijders*;
- restant oude waterloop;
- historische kernen (*Snijders Chaam* en *'t Klooster*) en geïsoleerde erven;
- waardevolle bebouwing (rijksmonument en gemeentelijk monument);
- deels Aardkundig waardevol gebied;
- historische structuur en karakter is door ondanks de schaalvergroting nog redelijk intact.

Gebied 2e Dassemus
- Toponiemen *Dassemus, De Heininge, De Akkers, De Wilderd, Den Heikant, Den Meijsberg, de Sluis* en *Het Schaan*;
- oud, deels onverhard wegenpatroon (o.a. *Weg van Chaam naar Gilze, Baan van Chaam op Ginneken, De Heikantse Straat, Weg van Chaam naar Snijders, De Bropeksche Straat, De Dassemusche Straat, Het Sluis Straatje, De Kerkdreef* en *Het Molen Straatje*);
- (deels verlegde) oude waterlopen (o.a. *De Roode of Groote* Beek, *Laag Heiveldsche Beek* en *Goor Beek*);
- historische kern *Dassemus* en *De Heikant* en verspreid liggende (deels verdwenen) historische erven (o.a. *Het Palmhof, Het Paradijs, De Polder, De Sluis, De Pellikaanhoef* en *Schuttershof*);
- cultuurhistorisch waardevolle molen (*De Goede Verwachting*);
- waardevolle bebouwing (gemeentelijke monumenten);
- deels Aardkundig waardevol gebied;
- grotendeels intacte historische structuur, hoewel de karakteristiek door de ruilverkaveling (schaalvergroting en verwijderen beplanting op perceelsgrens) en de aanleg van recreatieterreinen is aangetast.

Gebied 2f De Staarten
- Toponiemen *De Staarten, Het Klooster, De Leg, De Laare Boschen* en *Ginderdoor*;
- deels onverhard, historisch wegenpatroon (o.a. *De Rette Straat, De Kerk Straat, De Klei Straat, De Weg van Chaam naar Baarle, De Leg Straat, Het Molen Straatje* en *de Weg van Breda naar* Baarle-Nassau);
- oude, deels verlegde, waterlopen (o.a. *De Roode of Groote Beek*);
- restant historische bebossing;
- historisch gehucht (*Ginderdoor* en *Leg*) en verspreide oude erven (o.a. Bekkershage);
- cultuurhistorisch waardevolle kapel (*Kapel O.L. Vrouw ter Sneeuw*);

- waardevolle bebouwing (gemeentelijk monument);
- historische structuur (o.a. wegenpatroon, verkaveling e.d.) en karakter (beplanting op perceelsgrenzen, bebouwingspatroon e.d.) is nog grotendeels intact: attentiegebied.

Gebied 2g De Leg
- Toponiem *De Leg, Chaamdijk, De Est* en *Het Houtgoor*;
- Deels onverhard, historisch wegenpatroon (o.a. *Weg van Breda naar Baarle, De Houtgoorsche Straat, Weg van Uilecoten naar Breda, De Kleistraat* en *Weg van Chaam naar Baarle*);
- oude, deels verlegde, waterloop (*De Beek*);
- verspreide (al dan niet verdwenen) erven (o.a. onderdeel van de gehuchten *Chaamdijk,* De Leg en *Houtgoor*);
- restant oude bossen;
- waardevolle bebouwing (gemeentelijk monumenten);
- oude, deels verlegde, waterloop (*De Beek*);
- historische structuur (wegen- en bebouwingspatroon) is grotendeels nog intact. Historische karakter is door schaalvergroting (grotere kavels, verdwijnen peceelsgrensbeplanting en bosjes) deels aangetast.

Gebied 2h Grazen
- Toponiem *Grazen*;
- restant historisch wegenpatroon (o.a. *Weg van Meerle naar Strijbosch*);
- oude waterloop (*Strijbeeksche Beek*);
- historische kern *Graaze* en verspreide erven;
- (hout)wal;
- historische structuur (wegen- en bebouwingspatroon) en karakter (o.a. perceelbeplanting) is nog grotendeels intact.

Gebied 2i De Boshovense Akkers
- Toponiem *De Boshovense Akkers*;
- (deels onverhard) historisch wegenpatroon (o.a. *Weg van Alphen naar Gilze, de Dek Straat* en *De Weg van Baarle naar* Tilburg);
- historische waterloop (*Strijbeeksche Beek*);
- relict spoorbaan (*Bels Lijntje*);
- historische kernen (o.a. *Baarle Boshoven* en *Alphen*-Boshoven) en verspreide historische erven (al dan niet verdwenen);
- restant ontginningsbossen;
- Het historische karakter van het gebied is door de vergroting van de percelering en het verwijderen van perceelsbeplanting en akkerwegen deels gewijzigd. De grootschalige historische structuur is nog grotendeels intact.

Gebied 2j De Teroverse Akkers
- Toponiemen *De Teroverse Akkers, Prinse Hoef, Het Honds Eind* en *Het Sas*;
- historisch (deels onverhard) wegenpatroon (o.a. *Weg van Alphen naar Goirle* en *Weg van Baarle naar Tilburg*);
- historische kernen en lintbebouwing, zoals *Terover, Hondseind* en *Het Sas* en enkele solitaire (al dan niet verdwenen) erven, zoals *Prinse Hoef* en *Pineind*;
- historische waterloop (*De Leij*);
- (hout)wal;
- Het historische karakter van het gebied is door de vergroting van de percelering en het verwijderen van perceelsbeplanting en akkerwegen deels gewijzigd. De grootschalige historische structuur is nog grotendeels intact.

Gebied 2k De Kwalburgse Akkers

- Toponiemen *De Kwalburgse Akkers* , *het Meer Ven* en *De Kerk Akkers*;
- historisch (deels onverhard) wegenpatroon (o.a. *Weg Ulenkoten naar Alphen* en *De Oude Gilze Baan*);
- historische kern (*Kwalburg*) en solitaire erven;
- historische waterloop;
- (hout)wallen;
- relict spoorbaan (Bels Lijntje);
- waardevolle bebouwing (gemeentelijk monument);
- Het historische karakter van het gebied is door de vergroting van de percelering en het verwijderen van perceelsbeplanting en akkerwegen deels gewijzigd. De grootschalige historische structuur is nog grotendeels intact

Gebied 2l De Goedentijds Akkers
- Toponiemen *De Goedentijds Akkers* en *De Kerk Akkers*;
- historisch (deels onverhard) wegenpatroon (o.a. *Weg van Chaam naar Alphen*);
- (hout)wallen;
- Het historische karakter van het gebied is door de vergroting van de percelering, het verwijderen van perceelsbeplanting en akkerwegen en de uitbreidingswijken van Alphen deels gewijzigd. De grootschalige historische structuur is nog grotendeels intact

Gebied 2m De Alphen Oosterwijkse Akkers
- Toponiemen *De Alphen Oosterwijkse Akkers, De Krabben, Looneind* en *Goedentijds Akkers;*
- restant historisch wegenpatroon (deels onverhard), zoals *Weg van Alphen naar Gilze, Weg van Alphen naar Tilburg* en *De Goor Straat*;
- Rielseweg als gemeentelijk monument;
- relict spoorbaan (Bels Lijntje);
- bebouwingslint *Alphen-Oosterwijk* en *Looneind* en enkele verspreide oude erven;
- bijzondere bebouwing (restant rosmolen en Kapel O.L. Vrouw in de Zon);
- waardevolle bebouwing (rijksmonument en gemeentelijke monumenten);
- monumentale boom;
- restant ontginningsbos;
- klein deel van aardkundig waardevol gebied;
- de van oorsprong kleinschalige verkaveling met perceelsbeplanting is in de tweede helft van de 20e eeuw sterk vergroot, waardoor het historische karakter is aangetast.

4.4 Cultuurlandschap 'Jonge ontginningen'

Historisch beeld

Een groot deel van de gemeente bestond lange tijd uit uitgestrekte, onontgonnen 'woeste gronden' oftewel heidegronden en bossen. Deze hoorden meestal bij de gemene gronden of *gemeijnten*. De inwoners van de dorpen mochten onder bepaalde voorwaarden gebruik maken van deze gemeenschappelijke gronden, voor bijvoorbeeld het weiden van schapen en het winnen van plaggen voor de bemesting van de akkers.

Al aan het einde van de 18e eeuw stimuleerde de Raad van State boeren om woeste gronden te ontginnen. In eerste instantie bleef de omvang van deze ontginningen beperkt; alleen als er mest over was konden kleine perceeltjes nabij de boerderij worden ontgonnen. Pas met de uitvinding van de kunstmest in de 19e eeuw waren de heidevelden niet meer nodig voor de bemesting van de akkers en konden ze worden ontgonnen voor de landbouw (zowel bouwland als

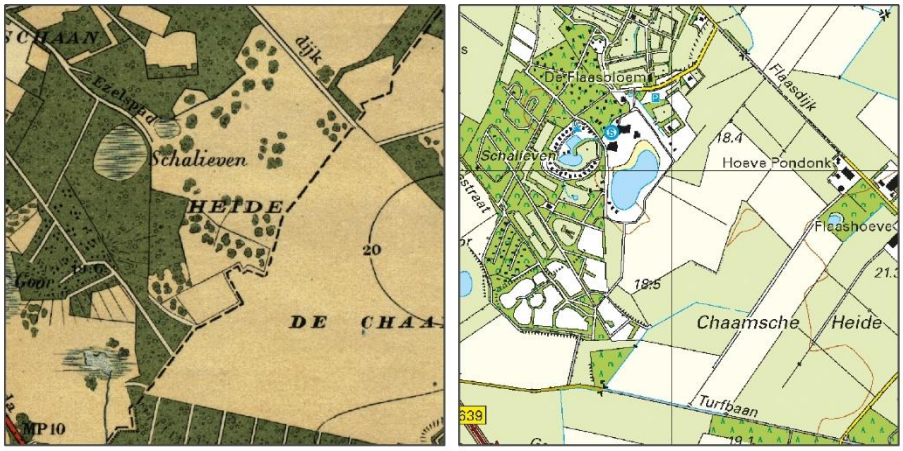
weiland). Verspreid over het gebied werden boerderijen gebouwd. Een ander deel van de voormalige heidegronden werd door grootgrondbezitters opgekocht en beplant met naaldbos (zie ontginningsbossen).[72]

Huidige situatie

Hoewel de jonge ontginningen in vergelijking met de oude bouwlanden, een meer open en grootschalig karakter hadden, zijn ook deze gebieden bij de ruilverkavelingen plaatselijk sterk gewijzigd. Het gaat dan men name om herverkaveling. Over het algemeen is het wegenpatroon, dat overwegend bestond uit rechte, doorgaande wegen uit de 19e eeuw, nog wel bewaard.

Afb. 4.5 Uitsnede van Cultuurlandschap 'Jonge Ontginningen' ten oosten van Heerstaaijen rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Topotijdreis 2022). Dit gebied is grotendeels pas laat ontgonnen. De overgebleven heidegronden zijn deels niet ontgonnen of pas laat bebost.

Afb. 4.6 Uitsnede van Cultuurlandschap 'Jonge Ontginningen' ten zuidoosten van Chaam rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Topotijdreis 2022). Het karakter van de restanten bos is door de het vakantiepark, terwijl ook de percelering in landbouwgebied in de loop van de 20e eeuw sterk is gewijzigd.

Cultuurhistorische karakteristiek

<u>Gebied 3a De Hoef Tiend</u>

- Toponiem *De Hoef Tiend*;
- oud wegenpatroon (o.a. *Dijk van Breda naar Gilze*);

[72] Minuutplan 1811-1832; Topotijdreis 2022.

- historische erven en deel van een gehucht (*De Aard*);
- historische structuur (wegenpatroon en verkaveling) en karakter is door schaalvergroting en infrastructurele ingrepen gewijzigd.

Gebied 3b De Galdersche Heide
- Toponiemen *De Galdersche Heide, De Westzijde van Galder* en *De Westelijke Galdersche Heide*;
- oude (deels rechtgetrokken) waterlopen (*Galdersche Lei* en *Kerzelsche Beek*);
- restant historisch (deels onverhard) wegenpatroon (o.a. *de Oude Postbaan, Baan van Meersel op Rijsberg* en *Weg van Rijsberg op Meir*);
- restanten (ontwaterde) vennen;
- historische kern (*Balleman*) en historische erven;
- restanten ontginningsbossen;
- verkaveling is sterk vergroot, maar de historische structuur (grotendeels ontstaan in de 19e eeuw) is nog duidelijk herkenbaar: attentiegebied.

Gebied 3c Strijbeeksche Heide
- Toponiemen *Strijbeeksche Heide, Strijbeeksche Tiend, De Oostzijde van de Strijbeeksche Tiend, Middeltiend, De Moer, Zwarte Goor* en *Langven,* ;
- restant historisch wegenpatroon (deels onverhard), o.a. *Baan van Baarle Nassau op Breda, Baan van Hoogstraaten naar Breda, Weg van Strijbeek naar Meerle, Weg van Meerle naar Goudberg* en *Weg van Strijbeek naar de Moolen*;
- (hout)wallen;
- diverse vennen (waaronder *Rondven, Langven, De Moer, Zwarte Goor*);
- resten heide;
- (jong) ontginningsbos;
- (hout)wallen;
- waterlopen (*Goorloop* en *Strijbeeksche Beek*);
- historisch gehucht (*Goudberg*) en (al dan niet verdwenen) erven;
- waardevolle bebouwing (gemeentelijk monument);
- onderdeel aardkundig waardevol gebied;
- historische structuur van een heidegebied dat geleidelijk ontgonnen is, is nog grotendeels herkenbaar: attentiegebied.

Gebied 3d De Bleeke Heide
- Toponiemen *De Bleeke Heide, Graaze, De Lange Gragt, De Koren Maaijen, Huijzersven, Hazenstaart* en *Bleeke*
- restant historisch wegenpatroon (deels onverhard), o.a. *Weg van Breda naar Baarle, Weg van Meerle naar Srijbosch, Wege van Ulecoten naar Chaam* en *Bredasche Baan*;
- oude waterloop (*De Strijbeeksche Beek-Oude Loop*);
- herstelde (voorheen ontwaterde) vennen (*Huijzersven, Hazenstaart* en *Bleeke*) met (hout)wal;
- oud erf;
- waardevolle bebouwing (gemeentelijke monumenten);
- verkaveling is sterk vergroot, maar de historische structuur (ontstaan tussen einde 19^{e} en begin 20^{e} eeuw) is nog duidelijk herkenbaar.

Gebied 3e De Heide
- Toponiemen *De Heide, Het Goor, Denne Goor* en *De Kamp Beeken*;

- restant historisch wegenpatroon (deels onverhard), o.a. *Weg van Breda naar Baarle-Nasau, de Schaan, de Bredasche Baan* en *Weg van Chaam naar Baarle*;
- oude waterloop (Strijbeeksche *Beek*);
- restant (deels ontwaterd) ven (*het Denne Goor*);
- historische structuur is met name door de ruilverkaveling in de tweede helft van de 20e eeuw en de natuurontwikkeling gewijzigd.

Gebied 3f De Chaamsche Heide
- Toponiemen *De Chaamsche Heide, Het Flaas, De Pastorie Dijken en Het Schalie Ven*;
- restant historisch wegenpatroon (deels onverhard), o.a. *Flaasdijk*; *Het Sluis Straatje* en de *Weg van Chaam naar Alphen*;
- oude waterloop (*Goor Beek*);
- restant (deels ontwaterd) ven (*het Schalie Ven*);
- restant 19e-eeuwse bebossing;
- historische structuur is met name door de ruilverkaveling in de tweede helft van de 20e eeuw en de ontwikkeling van het vakantiepark De Flaasbloem gewijzigd.

Gebied 3g De Lage Heide
- Toponiemen *De Lage Heide, Den Heikant*, *Den Ossenberg* en *Krajenbosch*;
- restant historisch wegenpatroon (deels onverhard), o.a. *Weg van Chaam naar Gilze, De Heikantse Straat, Flaasdijk en Ulicootsche baan*;
- oude waterloop;
- historische structuur is, ondanks schaalvergroting, nog redelijk intact. Het karakter is plaatselijk aangetast door de aanwezige bungalowparken.

Gebied 3h Kwalburgsche Heide
- Toponiemen *Kwalburgsche Heide*;
- restant historisch wegenpatroon (deels onverhard), o.a. *Weg van Breda naar Baarle-Nassau* en *De Oude Gilze Baan*);
- relict spoorbaan (Bels Lijntje)
- oude waterloop (*Strijbeeksche Beek*);
- restant 19e-eeuwse en vroeg 20e-eeuwse bebossing;
- historische structuur is grotendeels intact en gebied is nog steeds onbebouwd; attentiegebied.

Gebied 3i Gilze Heide
- Toponiemen *Gilze HeideDe Chaamsche Heide, Het Flaas, De Pastorie Dijken en Het Schalie Ven*;
- restant historisch wegenpatroon (deels onverhard), o.a. *Oude Alphensebaan*;
- restant 19e eeuwse bebossing;
- Martinuskapel;
- historische structuur (verkaveling) is grotendeels intact.

Gebied 3j Alphen Oosterwijksche Heide
- Toponiemen *De Alphen-Oosterwijkse Heide, De Dijk Akkers* ;
- restant historisch wegenpatroon (deels onverhard);
- oude waterloop;
- relict spoorbaan (Bels lijntje);
- oude erven en gehucht (*Den Alphenschen Dyk*);

- historische structuur is met name door de schaalvergroting (verkaveling) en verlegging weg gewijzigd.

Gebied 3k Molenheike
- Toponiemen *Het Molenheike, Kleine Hoef* en *De Heide*;
- restant historisch wegenpatroon (deels onverhard), o.a. *Weg van Baarle Nassau naar Tilburg, Den Molenweg* en *De Goorstraat*;
- relict spoorbaan (Bels lijntje);
- oude waterloop (*Dorps Waterloop*);
- oude erven (o.a. *Steenen Molen, Pastorie Hoef,*
- klein deel valt binnen Aardkundig Waardevol gebied;
- historische structuur is ondanks uitbreiding bebouwingslinten en aanleg randweg nog grotendeels.

Gebied 3l Poppelsche Heide
- Toponiemen *Poppelsche Heide, Erf Velden, Koekedongen, De Rietvennen, Creve Coeur* en *De Poppelse Wouwers*;
- historisch wegenpatroon (grotendeels onverhard), o.a. *Weg van Alphen naar Goirle*;
- netwerk van overwegend zuidwest-noordoost georiënteerde (gegraven of vergraven) waterlopen (o.a. *Den Dorps Waterloop* en *De Leij*);
- (hout)wal;
- onderdeel Aardkundig waardevol gebied;
- van oudsher overwegend droog heidegebied doorsneden door dalen. Als gevolg van schaalvergroting en verbeterde ontwatering is het historische karakter en structuur deels gewijzigd.

Gebied 3m Het Dek
- Toponiem *Het Dek*;
- restant historisch wegenpatroon (deels onverhard), o.a. *Dek Straat* en *Weg van Baarle naar Tilburg*;
- restanten ontginningsbossen;
- historische structuur en karakter slechts deels intact.

4.5 Cultuurlandschap 'Ontginningsbossen'

Historisch beeld

Het cultuurlandschap 'Ontginningsbossen' bevindt zich overwegend in een aaneengesloten zone langs de noordgrens van de gemeente Alphen-Chaam. Dit gebied maakte lange tijd deel uit van de onontgonnen 'woeste gronden' van *De Heide*, *De Gilze Heide* en *De Chaamsche Heide*. Deze gemeenschappelijke gronden werden gebruikt voor het weiden van schapen en het steken van plaggen voor de bemesting van de akkers. Het gebied werd doorsneden door een netwerk van (overwegend) kronkelende paden en wegen, zoals *De Weg van Chaam naar Riel, De Oude Maastrichtse* Baan en de Geuze Pad.

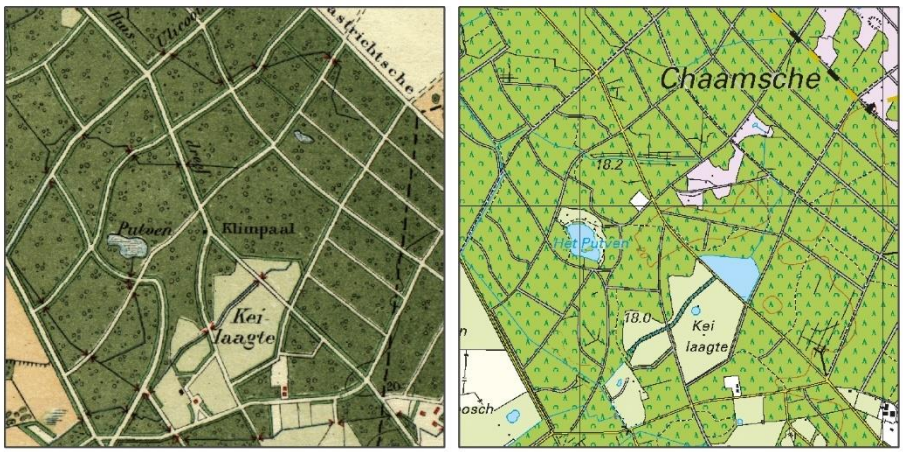
Al in het midden van de 16e eeuw is in een deel van het gebied, ten noordwesten van het landgoed Valkenberg, een mastbos aangelegd (*St. Annabosch*). Pas met de opkomst van de kunstmest in de tweede helft van de 19e eeuw kon de rest van de gemeenschappelijke gronden door grootgrondbezitters worden opgekocht en worden beplant met naaldbos voor de mijnbouw. Zo ontstond op de overgang van de huidige gemeente Alphen-Chaam en Gilze en Rijen het *Prinsebosch*. In de loop van de 19e en begin 20e eeuw werden ook de heidegebieden ten zuidoosten hiervan ontgonnen voor de bosbouw, waardoor de *Chaamsche Bossen* en het

Bredasche Bosch ontstonden. Ook de stuifzanden van *het Zand* en de *Alphensche Bergen* zijn in deze periode bebost.

Deze bosgebieden kregen voornamelijk een karakteristieke rationele verkaveling met (overwegend) rechte wegen. Ook de doorgaande wegen, zoals de *Oude Maastrichtse Baan* en *de Geuze Pad* kregen een recht verloop. In het Prinsenbosch zijn naast deze rechte wegen ook enkele slingerende wegen aanwezig, zoals de *Kleine Slingerdreef*, die karakteristiek zijn voor het gebied. Ook in de Alphense Bergen is een meer slingerend patroon van ontginningswegen aanwezig. Het lijkt hier echter om een jonger wegenpatroon te gaan. Op de kaart van rond 1900 is namelijk wel een aanzet van rechte ontginningswegen te zien.

Bij de bebossingen werden de heidevelden geploegd of omgespit, waarna er zaad van grove dennen werd uitgestrooid. Om het zaad te bedekken met zand, werden greppels gegraven, waardoor een regelmatig patroon ontstond.[73] Deze bezandingsgreppels zijn in veel van de (naald)bossen, zoals in het Prinsenbosch en de Chaamsche Bosschen, nog steeds in het hoogteverloop herkenbaar. In het Zand en de Alphense Bergen zijn deze greppels niet (meer) aanwezig. Hier is het bos mogelijk óf natuurlijk ontstaan óf op een andere wijze aangeplant of gezaaid.

Een deel van de heide (de latere Chaamsche Bossen) was plaatselijk een moerassig gebied, waar diverse vennen, zoals *Het Moerke, het Meiven* en *het Witven of Zandven*, lagen. Om deze vennen te ontwateren werd in de bossen een min of meer noordwest-zuidoost-west georiënteerd netwerk van waterlopen aangelegd, die in westelijke richting afwateren in de *Broeksche Beek*. In tegenstelling tot de (meeste) wegen, die dwars door het landschap sneden, hebben de waterlopen door het aanwezige geaccidenteerde reliëf een slingerend verloop, waarbij de hoekige bochten wel de kunstmatige oorsprong van de waterloop verraden. De drooggelegde vennen bleven vaak in het landschap herkenbaar als een duidelijke laagte, die werd gebruikt als grasland.

Afb. 4.7 Uitsnede van Cultuurlandschap 'Ontginningsbossen' in de Chaamsche Bossen rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Topotijdreis 2022). De structuur van het gebied met een netwerk van wegen en waterlopen is nog intact aanwezig.

[73] Leestekens van het landschap 2020, bezandingsgreppel.

Afb. 4.8 *Uitsnede van Cultuurlandschap 'Ontginningsbossen' in het Zand rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Topotijdreis 2022). Als gevolg van de zandwinning en het gebruik als recreatiegebied en woonwijk is de historische structuur en het karakter van het gebied aangetast.*

Huidige situatie

Het gebied heeft haar historische karakter, dat grotendeels in de 19e eeuw en het begin van de 20e eeuw is ontstaan, grotendeels behouden. In het kader van natuurontwikkeling is een deel van de ontwaterde vennen weer watervoerend geworden en het voormalige productiebos (naaldhout) is deels omgezet in een gemengd bos met open plekken. Hoewel natuurontwikkeling de ecologische waarde van het gebied verhoogt, kunnen deze ontwikkelingen de cultuurhistorische waarden wel schaden. In het Zand heeft de aanleg van de zandwinningsplassen en de daarop volgende recreatiegebied, vakantiepark en de woonwijk de historische structuur van het gebied aangetast.

Cultuurhistorische karakteristiek

Gebied 5a St. Annabosch
- Toponiemen *St. Annabosch* en *Geersbroeks Tiend*;
- 16e-eeuws mastbos;
- Netwerk van dreven (*Royale Dreef, Vlakenburgsche Dreef, Broek Dreef en Chaamse Dreef*);
- gegraven waterlopen;
- intacte historische structuur in een gebied met een bijzondere geschiedenis: attentiegebied.

Gebied 5b Prinsenbosch
- toponiemen *Prinsebosch*;
- oud productiebos (naaldbos);
- overwegend rechte zandwegen (waaronder *Veerdreef, Buntdreef, Zuidwestergrensdreef* en *Vijverdreef*) met enkele slingerdreven (*Lange Slingerdreef* en *Kleine Slingerdreef*);
- (oude) doorgaande weg (*Weg van Chaam naar Gilze*);
- ven en slingerende waterlopen;
- grotendeels intacte historisch ontwikkelde structuur: attentiegebied.

Gebied 5c Chaamsche Bossen
- toponiemen *De Pastorie Dijken, De Heide, Nepveu Bosch of Chaamsche Bosschen* en *Bredasche Bosch*;
- voormalig 19e-eeuws en vroeg 20e-eeuws productiebos (gemengd bos);

- typerend patroon van onverharde ontginningswegen (afwisselend recht en slingerend, zoals *Flaasdijk, GEuznepad, Huisdreef, Lange Slingerdreef* en *Ulicootsche Baan*);
- oude doorgaande wegen (*Weg van Chaam naar Gilze, Weg van Alphen naar Chaam* en *De Oude Maastrichtse Baan*);
- (ontwaterde) vennen, zoals *Het Moerke, Putven, Kei Laagte, Wit ven of Het Zandven, Het Mei Ven* en *Groote Weide*;
- slingerende waterlopen;
- (deels) verdwenen oude erven, waaronder *Buitenlust*;
- grotendeels intacte historische structuur: attentiegebied.

Gebied 5d Het Zand
- toponiem *Het Zand* en *De Gilze Heide*;
- voormalig 19e-eeuws productiebos (gemengd bos);
- (oude) deels onverharde, doorgaande wegen (*Oude Maastrichtse Baan* en *Oude Alphensche Baan*);
- restant onverharde ontginningswegen;
- resten van veldstellingen uit de Tweede Wereldoorlog;
- onderdeel aardkundig waardevol gebied;
- historische structuur door aanleg zandwinningsplassen (huidige recreatiegebied 't Zand, vakantie 't Zand en villawijk) deels aangetast..

Gebied 5e De Gilze Heide
- toponiem *De Gilze Heide*;
- voormalig 19e-eeuws en vroeg 20e-eeuws productiebos (gemengd bos);
- (oude) deels onverharde, doorgaande wegen (*Weg van Chaam naar Alphen, Oude Maastrichtse Baan* en *Oude Alphensche Baan*);
- restant (onverharde) ontginningswegen;
- munitiemagazijncomplex (MMC) Kamp Alphen met opslagstructuren en bluswaterbassins;
- resten van veldstellingen uit de Tweede Wereldoorlog;
- St. Willibrorduskapel en Mariagrotje langs doorgaande wegen;
- onderdeel aardkundig waardevol gebied;
- grotendeels intacte historische structuur met een divers karakter: attentiegebied.

Gebied 5f Alphensche Bergen
- Toponiemen *De Chaamsche Heide* en *De Houtberg*;
- 19e-eeuws productiebos (overwegend naaldhout);
- zandwegen;
- (hout)wal;
- grotendeels intact historisch karakter.

Gebied 5g Kwalburgsche Heide
- toponiem *De Kwalburgsche Heide*;
- 19e-eeuws productiebos (overwegend naaldhout);
- rechte zandwegen en verharde doorgaande weg (*Weg van Poppel & Weelde naar Ulenkoten*);
- gegraven waterloop;
- grafheuvel (rijksmonument);
- voormalige spoorlijn (Belslijntje);
- historische structuur grotendeels intact.

4.7 Cultuurlandschap 'Buitenplaatsen'

Historisch beeld

Het cultuurlandschap 'Buitenplaatsen' bevindt zich grotendeels in het noordwestelijke deel van de gemeente Alphen-Chaam en sluit aan op de aangrenzende zone met buitenplaatsen in de gemeente Gilze en Rijen. In deze zone bevinden zich vier buitenplaatsen: Valkenburg (op de overgang tussen Alphen-Chaam en Gilze Rijen), Luchtenburg, Hondsdonk en Anneville. Buitenplaats De Hoevens ligt op de overgang met de gemeente Goirle in het oostelijke deel van de gemeente Alphen-Chaam. De begrenzing van de buitenplaatsen is gebaseerd op de omtrek van het cultuurhistorisch complex, zoals aangewezen door de provincie Noord-Brabant.[74] In de gemeente heeft nog een vijfde (ontginnings)landgoed gelegen; De Leeuwerik. Hiervan zijn echter geen restanten meer aanwezig.

Valkenburg is ontstaan uit een middeleeuwse hoeve, waarvan de eerste vermelding dateert uit 1456. Het gebied bestond van nature uit een afwisseling van hoger gelegen gebieden, moerassige laagtes en beekdalen. Het huidige karakter van het landhuis (gelegen in de gemeente Gilze en Rijen) en het landschapspark is in de 18e en het begin van de 19e eeuw ontstaan. De aanleg van de buitenplaats bestaat uit een afwisseling van bossen, bouw- en weilanden, waterpartijen en formele lanen (o.a. een *patte d'oie*).

Hondsdonk is in de 14e eeuw als hoeve ontstaan. In de 17e eeuw is men begonnen met de buitenplaatsaanleg, waarna in de 18e eeuw een hoeve op het landgoed is verbouwd tot herenhuis. Aan het einde van de 18e eeuw is het huidige landhuis gebouwd en is het landgoed sterk uitgebreid, waarbij de moerassen en heidevelden zijn omgezet in landbouwgrond en bos. In het midden van de 19e eeuw is de buitenplaats heringericht in landschapsstijl en is het huidige karakter van het landgoed ontstaan met een afwisseling van bossen, akkers en graslanden met houtwallen, lanen, beken en vijvers.

In 1518 is de buitenplaats Luchtenburg gesticht, waarna in de 2e helft van de 17e eeuw het huidige landhuis is gebouwd. De oude inrichting van de buitenplaats met een duidelijke lanenstructuur is in de 19e eeuw aangepast aan de toen populaire landschapsstijl door de aanleg van kronkelpaadjes en de omvorming van de kruisvijver naar een slingervijver.

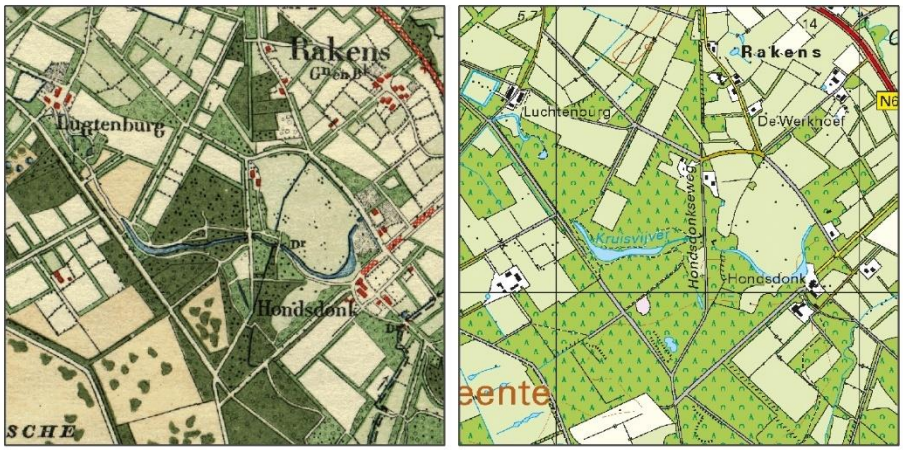
De buitenplaats Anneville is gesticht in het midden van de 19e eeuw gesticht. Het landhuis wordt omgeven door een landschapspark dat in 1866 is ontworpen door de Belgische tuinarchitect L. Fuchs en dat bestaat uit een afwisseling van landbouwpercelen met houtsingels, vijvers, waterlopen, bomenrijen en lanen.

De eerste vermelding van De Hoevens, dat tegenwoordig grotendeels in de gemeente Goirle ligt, dateert uit 709. Van 1175 tot 1798 was De Hoevens in bezit van de abdij van Tongerlo die er vijf hoeves bouwde, waarvan alleen nog de Nieuwlandse Hoeve uit 1205 en de Grote Hoeve uit de 16e eeuw bestaan. In 1919 is het goed door de Tilburgse textielfabrikanten H. en J. Blomjous gekocht, om het te gebruiken als buitenplaats en jachtgebied. Het deel van de buitenplaats plangebied dat binnen de gemeente Alphen-Chaam ligt is van oudsher grotendeels in gebruik als bouwland met houtwallen en percelen bos.[75]

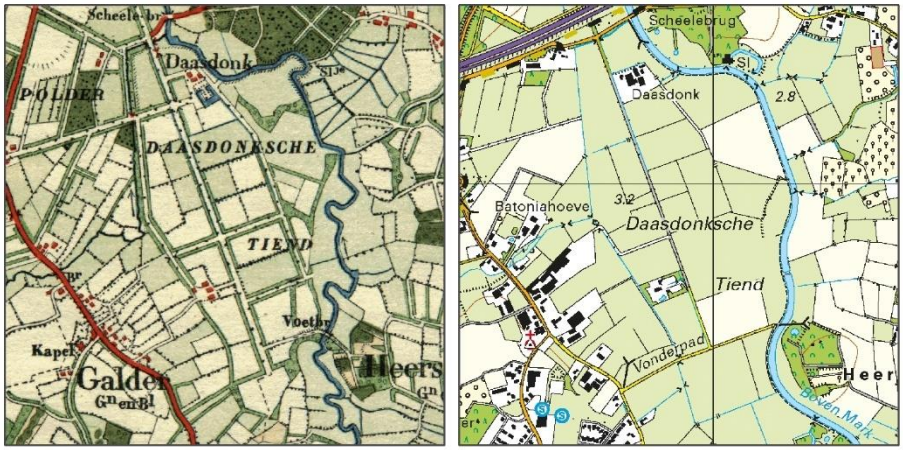
[74] De Boer, Gruben & Oldenmenger 2021; CHW 2016.
[75] Minuutplan 1811-1832; Topotijdreis 2021; CHW 2016.

In het midden van de 16e eeuw is in het uiterste noordelijke deel van de huidige gemeente Alphen-Chaam een stuk heide ontgonnen, waar de hoeve de Leeuwerik is gesticht. Op het ontginningslandgoed is nooit een huis gebouwd, waardoor het zich niet zoals bij Hondsdonk of Luchtenburg sprake was van een duidelijke buitenplaats. In de 19e eeuw bestond het landgoed uit bouwland, weide, bos en heide, dat werd doorsneden door een aantal formele dreven. Tevens lagen in het gebied drie met elkaar verbonden vijvers.[76]

Tot slot lag in het westelijke deel van de gemeente vanaf het midden van de 14e eeuw of eerder langs de Mark Daasdonk. In het begin van de 16e eeuw was in ieder geval al sprake van iets meer dan een grote hoeve. Aan het einde van de 17e eeuw waren in ieder geval dreven aanwezig en zal het goed meer het karakter van een buitenplaats hebben gehad.[77]

Afb. 4.9 Uitsnede van Cultuurlandschap 'Buitenplaatsen' op de overgang van Luchtenburg naar Hondsdonk rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Topotijdreis 2022).

Afb. 4.10 Uitsnede van Cultuurlandschap 'Buitenplaatsen' ter hoogte van de voormalige buitenplaats Daasdonk rond 1900 in vergelijking met de huidige situatie (Topotijdreis 2022). De kenmerkende elementen van de buitenplaats (dreven) zijn grotendeels verdwenen.

Huidige situatie

Ondanks dat in de loop van de afgelopen twee eeuwen zeker veranderingen hebben plaatsgevonden, is de historische karakteristiek in de meeste buitenplaatsen nog vrij intact aanwezig. Grote delen van Valkenburg,

[76] Buiks 1998; Jansen 1998; Leenders 1999.
[77] Brekelmans 1984.

Hondsdonk, Luchtenburg en Anneville zijn derhalve aangewezen als rijksmonument. Dit geldt niet voor De Hoevens, waar (mogelijk als gevolg hiervan) de grootste wijziging in grondgebruik heeft plaatsgevonden door de inrichting van een deel van de buitenplaats als natuurbegraafplaats. Ter hoogte van de Leeuwerik herinnert bijna niets meer aan het oude landgoed. De dreven zijn grotendeels niet meer aanwezig. Ter hoogte van Daasdonk zijn het oude huis en een groot deel van de dreven eveneens verdwenen. De verkaveling herinnert daar nog wel deels aan het oude landgoed (zie afb. 4.10).

Cultuurhistorische karakteristiek

Gebied 6a Valkenburg
- toponiemen *Chaamsche Bosch* en *De Woest*;
- historische buitenplaatsaanleg met een afwisseling van bos en weiland;
- lanen en andere (deels onverharde) wegen (o.a. *Baan van Chaam op Ginneken*);
- (hout)wallen;
- beken en waterlopen (*De Broeksche Beek, De Laag Heiveldsche Beek* en *De Chaamsche Beek*;
- oude (al dan niet verdwenen) erven (o.a. *De Woest*);
- onderdeel aardkundig waardevol gebied Strijbeeksche Heide-Chaamsche Beek;
- onderdeel rijksbeschermde buitenplaats;
- waardevolle bebouwing (rijksmonumenten);
- complex van provinciaal cultuurhistorisch belang;
- onderdeel aardkundig waardevol gebied;
- bijzonder gebied (gemeentegrens overschrijdende buitenplaats) met een grotendeels intacte historisch ontwikkelde structuur: attentiegebied.

Gebied 6b Hondsdonk
- toponiemen *Hondsdonk* en *De Raakes*;
- historische buitenplaatsaanleg met een afwisseling van bos, akker, weiland en heide;
- lanen en andere (deels onverharde) wegen (o.a. *Baan van Baarle Nassau op Breda*);
- (hout)wallen;
- monumentale bomen;
- beken en waterlopen (*De Roode of Groote Beek* en *De Chaamsche Beek*);
- vijver en (ontwaterde) vennen;
- oude (al dan niet verdwenen) erven en kern (*De Raakes*);
- grotendeels rijksbeschermde buitenplaats;
- waardevolle bebouwing (rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten);
- complex van provinciaal cultuurhistorisch belang;
- onderdeel aardkundig waardevol gebied;
- bijzonder gebied met een grotendeels intacte historisch ontwikkelde structuur: attentiegebied.

Gebied 6c Luchtenburg
- toponiemen *Luchtenburg en Lugtenburgsche Tiend*;
- historische buitenplaatsaanleg met een afwisseling van bos, akker en weiland;
- lanen en andere (grotendeels deels onverharde) wegen;
- (hout)wallen;
- waterlopen (o.a. *de Goorloop*);
- vijvers en grachten;

- oude erven;
- grotendeels rijksbeschermde buitenplaats;
- waardevolle bebouwing (rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten);
- complex van provinciaal cultuurhistorisch belang;
- onderdeel aardkundig waardevol gebied;
- bijzonder gebied met een grotendeels intacte historisch ontwikkelde structuur: attentiegebied.

Gebied 6d Anneville
- toponiem *Anneville;*
- historische buitenplaatsaanleg met een afwisseling van weiland, akker en bos;
- lanen en andere (deels onverharde) wegen;
- (hout)wallen;
- monumentale bomen;
- waterlopen (o.a. *De Bavelsche Lei of Cauwelaarsche Beek*);
- oude (al dan niet verdwenen) erven;
- grotendeels rijksbeschermde buitenplaats;
- waardevolle bebouwing (rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten);
- complex van provinciaal cultuurhistorisch belang;
- bijzonder gebied met een grotendeels intacte historisch ontwikkelde structuur: attentiegebied.

Gebied 6e De Hoevens
- toponiem *De Hoevens*;
- historische buitenplaatsaanleg met een afwisseling van akker, weiland en bos;
- (deels onverharde) wegen (o.a. *de weg van Baarle naar Tiltubg)*;
- (hout)wallen;
- restant waterloop;
- oude erven (o.a. *de Oude Landsche Hoef, de Nieuwe Landsche Hoef* en *de Groote Hoef*);
- waardevolle bebouwing (rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten);
- complex van provinciaal cultuurhistorisch belang;
- onderdeel aardkundig waardevol gebied;
- bijzonder gebied met een grotendeels intacte historisch ontwikkelde structuur: attentiegebied.

Gebied 6f De Leeuwerik
- toponiemen *Leeuwerik* en *Hoef Tiende;*
- restant historische buitenplaatsaanleg;
- restant dreven;
- oude (deels genormaliseerde) waterloop;
- oude (al dan niet verdwenen) erven (o.a. *Leeuwerik*);
- de historische structuur en karakter van het gebied is door het grotendeels verdwijnen van de dreven en de sloop van Huis Leeuwerik sterk aangetast.

6g Daasdonk
- toponiemen *De Daasdonksche Tiend* en *De Nieuwhuissche Tiend;*
- restant historische buitenplaatsaanleg;
- restant dreven;
- oude (deels genormaliseerde) waterlopen (*Galdersche Lei* en *Mark Rivier*);
- oude (al dan niet verdwenen) erven (o.a. *Daasdonk* en *de Polder*);
- de historische structuur en karakter van het gebied is door het verdwijnen van (een deel van) de dreven en de sloop van Huis Daasdonk sterk aangetast.

4.8 Bebouwde kom

Bebouwde kom Alphen

De oudste vermelding van Alphen dateert uit 709 toen het als nederzetting geschonken werd door de edelman Engelbrecht aan St. Willibrord. Sinds 1175 is er sprake van een kerk in het dorp. De huidige kerk dateert uit 1559. Vanuit de kern, waar de bebouwing zich concentreerde langs de Heuvelstraat, Zandstraat, Molenstraat, Goedentijd en Raadhuisstraat, spreiden diverse wegen zich uit over het landschap. In 1867 werd ten zuidoosten van het dorp de spoorlijn Turnhout-Tilburg (Belslijntje) aangelegd. Langs de Stationsstraat, die van het dorp naar het spoor leidde, ontwikkelde zich aan het einde van de 19e en het begin van de 20e eeuw een meer stedelijke bebouwing. Ook langs de overige wegen heeft Alphen zich in het begin van de 20e eeuw uitgebreid, waardoor plaatselijk een aaneengesloten lint met nabij gelegen gehuchten is ontstaan. Na de Tweede Wereldoorlog, maar vooral vanaf de jaren zeventig, zijn tussen de bestaande wegen en de spoorlijn uitbreidingswijken en een bedrijfsterrein aangelegd, waardoor de voormalige akkergronden overbouwd zijn geraakt. Enkele jaren geleden is rond Alphen een randweg aangelegd.[78]

Cultuurhistorische karakteristiek

- toponiemen *De Goedentijd, De Goedentijds Akkers, De Wouwers en De Bunder Akkers*;
- historische wegenpatroon, waaronder de *Weg van Alphen naar Gilze,* de *Weg van Alphen naar Poppel, Weg van Chaam naar Alphen, de Molen Straat, De Goor Straat* en *de Weg van Alphen naar Tilburg*;
- relict spoorbaan (Bels Lijntje);
- historische kern Alphen en locaties oude erven;
- waardevolle bebouwing (rijksmonumenten en gemeentelijk monumenten);
- cultuurhistorisch waardevolle elementen, zoals kerk en kapellen;
- monumentale bomen;
- de grootschalige historische structuur (wegen en spoorweg) is nog grotendeels aanwezig. Hierbinnen is een nieuwe stedenbouwkundige structuur van de uitbreidingswijken aanwezig.

Bebouwde kom Chaam

De eerste vermelding van Chaam dateert uit 1243 toen de heerlijkheid door de her van Breda in erfpacht werd uitgegeven. De kerk van Chaam dateert uit de 13e eeuw, maar de toren werd er later bijgebouwd.[79] Het dorp heeft zich langs een weg tussen de Roode of Groote Beek in het zuidwesten en de Heiveldsche Beek in het noordoosten ontwikkeld. Rond de kerk was sprake van een dicht bebouwingslint, waarbij langs de huidige Ulicotenseweg nog een kort bebouwingslint aanwezig. Verder van de kerk af was sprake van en vrij ijl lint. Vanaf met name het begin van de 20e eeuw heeft het dorpslint zich sterk verdicht en is ook langs diverse zijwegen bebouwing verrezen. Hierdoor is een aaneengesloten bebouwingslint met de omringende gehuchten, zoals Dassemus en Meijsberg, ontstaan. Na de Tweede Wereldoorlog, maar vooral vanaf de jaren zeventig, zijn aan weerszijden van het dorpslint uitbreidingswijken aangelegd, waardoor de voormalige akkers en graslanden tot aan de beken overbouwd zijn geraakt.[80]

Cultuurhistorische karakteristiek

- toponiem *Chaam*;

[78] Minuutplan 1811-1832; Topotijdreis 2022; CHW 2016; Van Oirschot (eindred.) 1990.
[79] Minuutplan 1811-1832; Topotijdreis 2022; Van Oirschot (eindred.) 1990.
[80] Minuutplan 1811-1832; Topotijdreis 2021; Tijdmachine Gilze en Rijen 2021.

- historisch wegenpatroon, waaronder de *Weg van Chaam naar Gilze, de Kerk Straat, de Weg van Chaam naar Alphen* en de *Weg van Breda naar Baarle-Nassau*;
- deels verlegde beken (*De Rode of Groote Beek* en de *Laag Heiveldsche Beek*);
- historische kernen van *Chaam* en de *Meijsberg* en locaties oude erven;
- waardevolle bebouwing (rijksmonumenten en gemeentelijk monumenten);
- cultuurhistorisch waardevolle elementen (kerken);
- monumentale en beeldbepalende bomen;
- de grootschalige historische structuur ((water)wegen) is nog grotendeels aanwezig. Hierbinnen is een nieuwe stedenbouwkundige structuur van de uitbreidingswijken aanwezig.

5 Cultuurhistorisch beleid

5.1 Inleiding

De Cultuurhistorische Inventarisatie en de Cultuurhistorische Waardenkaart vormen de basis voor de omgang met de cultuurhistorische waarden in de gemeente. De kaarten zijn niet bedoeld om de mogelijkheden tot ruimtelijke ontwikkelingen te beperken. Een landschap is geen museum met een verzameling van zeldzame objecten, maar een zich constant ontwikkelende eenheid, waarbij de som van zeldzame, unieke, maar vooral veelvoorkomende elementen het karakter en daarmee ook de waarde bepaalt. De kaarten en de bijbehorende toelichting dienen derhalve niet alleen als kennisbron, zodat voor alle partijen bekend is wat de cultuurhistorische waarden zijn en welke bij ruimtelijke ingrepen verloren kunnen gaan, maar ook als inspiratiebron, waarbij het waarborgen van de landschappelijke kwaliteit voorop staat.

Het onderscheid tussen gebieden met en gebieden zonder aanduiding als attentiegebied betekent niet dat voor de zones buiten de attentiegebieden geen rekening dient te worden met deze cultuurhistorische waarden. Daarnaast dienen de attentiegebieden ook geen openluchtmusea te worden waarbij alle cultuurhistorische elementen koste wat kost bewaard dienen te blijven. In beide situaties zou dan namelijk voorbij worden gegaan aan een goede balans tussen het benutten en beschermen van de fysieke leefomgeving: *Ruimte voor ontwikkeling, waarborgen voor kwaliteit*.

Met de Cultuurhistorische Waardenkaart is nog geen sprake van bescherming van de cultuurhistorische waarden. Daarvoor is verankering in het ruimtelijk beleid van de gemeente noodzakelijk. In dit hoofdstuk zal een voorzet worden gedaan voor het cultuurhistorisch beleid, met de cultuurhistorische inventarisatie als uitgangspunt.

5.2 Beleidsadviezen

Een deel van de cultuurhistorische waarden (zie paragraaf 3.2) is verankerd in het ruimtelijk beleid. Dit geldt niet voor de overige cultuurhistorische waarden (paragraaf 3.3). Hiervoor kan de cultuurhistorische waardenkaart worden omgezet naar een cultuurhistorische beleidsadvieskaart. Voor elk type gebied kan dan een gebiedsgericht advies worden geformuleerd hoe met die gebieden om te gaan. Hieronder wordt per gebied een voorstel gedaan.

Cultuurlandschap, attentiegebied
Op de cultuurhistorische waardenkaart zijn gebieden aangegeven die gekenmerkt worden door een groot aantal cultuurhistorische elementen en die een nog relatief intacte historische structuur en grote landschappelijke gaafheid bezitten (zie hoofdstuk 4). Nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen zijn wel mogelijk, zolang de aanwezige landschappelijke kwaliteit gewaarborgd wordt. Voor deze

gebieden geldt de algemene richtlijn de cultuurhistorische waarden in te passen in nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen door de bekende cultuurhistorische elementen als uitgangspunt en inspiratiebron te nemen bij nieuwe ontwerpen.

Voor een ontwikkeling in een gebied groter dan 0,5 ha[81], liggend in of deels liggend in een attentiegebied, dient een cultuurhistorische effectrapportage (CHER) te worden opgesteld om de gevolgen van de voorgenomen werkzaamheden op de cultuurhistorische waarde van het gebied te kunnen beoordelen en een afweging te kunnen maken hoe met de aanwezige cultuurhistorische waarden dient te worden omgegaan. Voor werkzaamheden die moeten worden uitgevoerd in het kader van het reguliere onderhoud en beheer van gebieden zal geen cultuurhistorische effectrapportage worden verlangd.

Cultuurhistorische Effectrapportage (CHER)

In een CHER worden de effecten van geplande ruimtelijke (bodem)ingrepen op het cultureel erfgoed beschreven. Een CHER omvat in ieder geval:

- een beschrijving van de geschiedenis van het gebied om de bestaande situatie te kunnen begrijpen;
- een gedetailleerde inventarisatie van de cultuurhistorische waarden in het gebied, waarbij naast de in de gemeentelijke cultuurhistorische waardenkaart gekarteerde historische structuur ook de kleine landschapselementen, zichtlijnen en dergelijk worden gekarteerd;
- een beschrijving van de geplande ruimtelijke ontwikkelingen en de effecten daarvan op de cultuurhistorische waarden;
- een aanbeveling over hoe bij de geplande ruimtelijke ingrepen de cultuurhistorische waarden kunnen worden behouden of zelfs versterkt.

Een CHER vormt een belangrijk instrument in de uitwisseling van cultuurhistorische kennis met ontwerpers en ontwikkelaars van een gebied. Door de CHER in een vroeg stadium van de planvorming te laten uitvoeren, kan de cultuurhistorische waarde in de diverse stadia van planontwikkeling in de belangenafweging worden meegenomen. Een CHER vormt tevens voor de gemeente een hulpmiddel om een goed onderbouwd oordeel te kunnen vellen over de (cultuurhistorische) kwaliteit van ruimtelijke plannen. Daarnaast kan een CHER de basis vormen voor het beheer van de cultuurhistorische waarden op lange termijn.

Een CHER heeft veelal een grote overlap met een standaard archeologisch bureauonderzoek en kan hiermee derhalve worden gecombineerd waarmee een volledig beeld van de cultuurhistorische waarden van een gebied en de gevolgen van de ruimtelijke plannen wordt verkregen.

Cultuurlandschap (niet zijnde attentiegebied)

Op de cultuurhistorische waardenkaart zijn gebieden aangegeven die gekenmerkt worden door soms een nog groot aantal waardevolle cultuurhistorische elementen, maar die een min of meer aangetaste historische structuur en/of een geringe landschappelijke gaafheid bezitten. Veel van deze veranderingen, die met name in de 20e eeuw hebben plaatsgevonden, worden nog niet als cultuurhistorisch waardevol aangemerkt. Deze gebieden zijn

[81] De daadwerkelijke oppervlakte is afhankelijk van de ambitie van de gemeente.

aangeduid als cultuurlandschap, niet zijnde een attentiegebied, en zijn meer in detail beschreven in hoofdstuk 4.

Ook bij deze gebieden is het van belang om bij ruimtelijke ontwikkelingen rekening te houden met de aanwezige landschappelijke kwaliteit en de cultuurhistorische waarden als uitgangspunt te hanteren in het ontwerp om verder verlies van kwaliteit tegen te gaan.

Voor een ontwikkeling in een gebied groter dan 1 ha, liggend in of deels liggend in een cultuurhistorisch attentiegebied, dient een cultuurhistorische effectrapportage (CHER) te worden opgesteld om de gevolgen van de voorgenomen werkzaamheden op de cultuurhistorische waarde van het gebied te kunnen beoordelen en een afweging te kunnen maken hoe met de aanwezige cultuurhistorische waarden dient te worden omgegaan. Voor werkzaamheden die moeten worden uitgevoerd in het kader van het reguliere onderhoud en beheer van gebieden zal geen cultuurhistorische effectrapportage worden verlangd.

5.4 Aanbevelingen

De cultuurhistorische inventarisatie is gebaseerd op raadpleging van een beperkt aantal bronnen, hoofdzakelijk literatuur, historisch kaartmateriaal en enkele inventarisaties (alle met een eigen methodiek). Het is dus niet zo dat met de kaart alle bestaande waarden in beeld zijn gebracht, hooguit alle thans bekende en al grotendeels eerder vastgestelde waarden. De gemeente Alphen-Chaam kan op basis van deze waardenkaart beleid uitstippelen dat erop is gericht om de cultuurhistorische waarden binnen de gemeente mee te laten wegen in omgevingsvisies, beleidsplannen en ruimtelijke vraagstukken, maar is met de kaart dus niet volledig en tot in detail geïnformeerd. Iets wat op de kaart moeilijk is te verbeelden, is de cultuurhistorische meerwaarde die ontstaat wanneer verschillende componenten (landschap, groen en gebouwde omgeving) samen de historische identiteit van een gebied bepalen. Hier wreekt zich bijvoorbeeld dat bij het aanwijzen van monumentale panden te weinig aandacht wordt aan de objecten in hun (historische) omgeving, terwijl dit voor een zorgvuldig en breed gedragen cultuurhistorisch beleid juist zo belangrijk is. Het verdient dan ook aanbeveling om de cultuurhistorische kaarten niet als eind- maar als beginpunt te nemen en nader onderzoek te (laten) verrichten.

Eén van deze onderzoeken zou een gemeente dekkende inventarisatie van historische groenelementen, zoals heggen, lanen, hakhoutwallen en singels, kunnen zijn. Deze elementen maken deel uit van het historisch gevormde landschap, geven inzicht in het gebruik van dit landschap in het verleden en zijn van grote invloed op het aanzien van het landschap. Als zodanig hebben deze elementen een grote cultuurhistorische waarde. Tegelijkertijd leveren deze elementen door hun bijzondere beheervorm ook een belangrijke bijdrage aan bijzondere ecosystemen. De historische groenelementen zijn echter erg kwetsbaar en in hun voortbestaan afhankelijk van een voortzetting van historisch beheer. De historische groenelementen zijn echter op basis van een bureauonderzoek niet te inventariseren. Derhalve wordt geadviseerd de historische groenelementen door middel van een veldonderzoek te inventariseren en als een kaartlaag toe te voegen aan de historische elementenkaart. Momenteel is men bij de

heemkundekring Carel de Roy al bezig om de monumentale bomen in kaart te brengen.[82]

De cultuurhistorische elementen- en waardenkaart is opgesteld vanuit het perspectief van de professional aangevuld met, in dit geval, de lokale kennis van de Heemkundekring Carel de Roy. De betekenis en waarde die aan een landschap worden toegekend, zijn afhankelijk van de achtergrond, interesse, opvoeding en de persoonlijke situatie van de waarnemer. Dit betekent dat voor elk landschap verschillende cultuurhistorische kenmerken- en waardenkaarten kunnen worden opgesteld, waarbij in veel gevallen in meer of mindere mate een discrepantie zal bestaan tussen de keuzes van deskundigen en die van de gebruikers van een gebied. Dit is niet per definitief een negatief gegeven. Zonder kennis over het landschap heeft het landschap of delen daarvan geen betekenis en wordt het als het ware niet 'gezien'. Bovendien is voor het waarderen van bepaalde aspecten van het landschap afstand nodig; gewenning en persoonlijke betrokkenheid bemoeilijken het (h)erkennen van kwaliteit.

Om burgers bij het cultureel erfgoed te betrekken en ook de informele geschiedenis en ontwikkeling van een gebied en het immaterieel erfgoed in beeld te brengen en voor het nageslacht te bewaren, kan men bijvoorbeeld na publicatie van de cultuurhistorische waardenkaart op de gemeentelijk website(s) burgers de gelegenheid geven hun verhalen over de geschiedenis van de gemeente achter te laten.[83] De locaties van de verhalen kunnen als een aparte kaartlaag op de kaart 'Cultuurhistorische Inventarisatie' worden geprojecteerd. Eventueel kunnen de burgerbijdragen na verloop van tijd worden beoordeeld door deskundigen om te kijken of de officiële cultuurhistorische kaart op bepaalde punten dient te worden aangevuld.

De cultuurhistorische waardenkaart vormt een momentopname van het historische ontwikkelde landschap. Dit betekent dat de kaarten na verloop van tijd waardeloos worden als ze niet met enige regelmaat worden geactualiseerd. Niet alleen verdwijnen, ook bij een verantwoorde omgang, veel historisch-geografische elementen en gebieden uit het landschap, maar na verloop van tijd kunnen ook nieuwe lagen ontstaan of andere lagen uit de geschiedenis van het landschap als kenmerkend of waardevol worden beschouwd. BAAC adviseert derhalve om de cultuurhistorische kaarten elke 5 à 10 jaar te actualiseren en aan te vullen.

[82] Onderzoek dhr. H. Cornelissen.

[83] In verschillende provincies en gemeenten hebben burgers al de gelegenheid om hun verhalen over de geschiedenis van hun woonomgeving achter te laten. Voorbeelden hiervan zijn de provincie Groningen (http://www.deverhalenvangroningen.nl) en de provincie Noord-Brabant (http://www.bhic.nl).

6 Geraadpleegde bronnen

Baas, H., B. Mobach & H. Renes, 2005: *Leestekens van het landschap. 188 landschapselementen in kort bestek.* Landschapsbeheer Nederland, Utrecht.

Boer, E.A.M. de, R.J.W.M. Gruben & A.G. Oldenmenger, 2020 (concept): *Provincie Noord-Brabant Cultuurhistorische complexen. Landgoederen,* 's-Hertogenbosch (BAAC-rapport V-16.0293).

Brekelmans, F.A., 1984: Daasdonk onder Ginneken. In: *De Oranjeboom*, jaarboek 37, p. 68-96.

Brekelmans, F.A. & F.B.E. Baron Prisse, 1986: De buitenplaats Hondsdonk te Ulvenhout en haar eigenaren. In: *De Oranjeboom*, jaarboek 39, p. 100-135.

Buiks, C.J.M., 1998: Twee pachtcontracten van 'De Leeuwerik' te Bavel. In: *Brieven van Paulus*, 24e jaargang, nr. 122, 93-95.

Didden, J. & M. Swarts, 2013: *Autumn Gale / Herbststurm: Kampfgruppe Chill, schwere Heeres Panzerjäger-Abteilung 559 and the German recovery in the autumn of 1944*, Boxtel.

Ellenkamp, G.R.: *Begraven op een eiland. Archeologisch verwachtingen- en beleidskaart; gemeente Alphen-Chaam.* Weesp (RAAP-rapport 4651).

Gemeente Alphen-Chaam,2016: Bestemmingsplan. Kom Chaam 2015, vastgesteld 14-7-2016. Te raadplegen via https://www.ruimtelijkeplannen.nl.

Grimm, P. & M. Hogenhuis, 2017: De inrichting van Duitse vliegvelden, in: Grimm, P, Van Loo, E. & Winter, R. de (red.): *Vliegvelden in Oorlogstijd. Nederlandse vliegvelden tijdens bezetting en bevrijding 1940-1945*, Amsterdam, 58-70.

Horsten, F.H., 2005: *Doorgaande wegen in Nederland, 16e tot 19e eeuw. Een historische wegenatlas.* Aksant, Amsterdam.

Jansen, A.W., 1998: Het buiten De Leeuwerik onder Bavel, in: *Brieven van Paulus,* 23e jaargang, nr. 120, 239-254.

Koomen, A., P. Kiden & E.Verbauwen, 2007: *Van beekdal tot stuifduin; aardkundige waarden in Noord-Brabant.* Provincie Noord-Brabant.

Kuilenburg, A. van, 2013: *Redengevende omschrijving voormalige marechausseekazerne Strijbeekseweg 47/47a/47b te Strijbeek*, Geertruidenberg.

Leenders, K.A.H.W., 1999: Het Landgoederenlandschap rond Breda., in: *Jaarboek De Oranjeboom 52*, 1-54.

Leenders, K.A.H.W., 2006: *Cultuurhistorische Landschapsinventarisatie Gemeente Breda.* Breda *(ErfgoedRapport Breda 1).*

Ministerie van OCW, 2018: Erfgoed telt. De betekenis van erfgoed voor de samenleving. Te raadplegen via http://www.rijksoverheid.nl.

Mosselveld, J.H. van, 1960: Het landgoed Valkenberg bij Gilze. In: *Oranjeboom*, jaarboek 13, 154-179.

Nieuwmeijer, F., & L. Prins, 2011: *Ruilverkaveling. Gids cultuurhistorie 18.* Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Oirschot, A. van (eindred.), 1990: *Encyclopedie van Noord-Brabant*
RCE, 2013. *Rekening houden met cultuurhistorisch onderzoek in de vormgeving van de ruimtelijke ordening. Aanwijzingen en aanbevelingen.* Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort.

RCE, 2020: *Handreiking begrippenkader cultureel erfgoed onder de Omgevingswet.* Versie 1.1 (april 2020).

Renes, J., 1999: *Landschappen van Maas en Peel. Een toegepast historisch-geografisch onderzoek in het streekplangebied Noord- en Midden-Limburg.* Uitgeverij Eisma bv/Maaslandse Monografieën, Leeuwarden/Maastricht.

Ries, K. & W. Dierich, 1993: *Fliegerhorste und Einsatzhäfen der Luftwaffe. Planskizzen 1935-1945*, Stuttgart.

Veen, J.H.S.M., 1984: Geschiedenis van het "Bels Lijntje". De spoorlijn van Tilburg naar Turnhout. In: *Tilburg. Tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur.* Jaargang 2, nr. 1, februari 1984, 12-17.

Verbeek, J. & K. Neisingh, 2021: *German Radar in the Netherlands, 1940-1945*, Soest.

Geraadpleegde kaarten

AHN3, *Actueel Hoogtebestand Nederland*, http://www.ahn.nl.

Bestemmingsplan Buitengebied Alphen-Chaam, vastgesteld 11-2-2010, te raadplegen via http://www.ruimtelijkplannen.nl.

Kadasterkaart (minuutplan en OAT), 1811-1832, kaartbladen Chaam, Ginneken & Bavel en Alphen & Riel, te raadplegen via Beeldbank

van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, http://beeldbank.cultureelerfgoed.nl.

Geudeke, P.W. & K. Zandvliet, 1990. *Grote Historische topografische atlas van Nederland 1:50.000. 4 Zuid-Nederland 1838-1857*. Wolters-Noordhoff bv, Groningen.

Geraadpleegde websites

Aardkundig waardevolle gebiedenkaart, https://noord-brabant.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=ae83285be89f4501b60b1346cf9c3acd, juli 2021.

BAG, *Basisregistratie Adressen en Gebouwen*, https://bagviewer.kadaster.nl/, 2021.

CHW, Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW) Provincie Noord-Brabant, herziening 2016, https://noord-brabant.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=1dab0b45b3234fffa8090a4bc8ae06f8, 2022.

Defensie, https://www.defensie.nl/, 2021.

Defensiefotografie, https://defensiefotografie.nl/, 2021.

Erfgoed Brabant, https://www.erfgoedbrabant.nl/, 2021.

Erfgoedweb, *Gietijzeren grenspalen 1843, https://erfgoed.breda.nl/erfgoed/archief/gietijzeren-grenspalen*, september 2021.

Forten Info, http://www.forten.info/, 2021.

Gazeta Muzealna, http://www.gazetamuzealna.kolobrzeg.pl/, 2021.

Goolse Geheimen, https://www.goolsegeheimen.nl/, 2021.

Google Maps, laag satelliet, https://www.google.nl/maps, 2021.

Grensmarkeringen, *Grenspalen tussen België en Nederland,* https://www.grensmarkeringen.be/BeNL215-225.htm, september 2021.

Het Brabantse dorp Oisterwijk en Operatie Market Garden, https://www.oisterwijk-marketgarden.com/, 2021.

IKME, *Indicatieve Kaart Militair Erfgoed,* www.ikme.nl, 2021.

Landelijk Register Monumentale Bomen https://bomen.meetnetportaal.nl, 2021.

Leestekens van het landschap, https://www.leestekensvanhetlandschap.nl/, juli 2021.

Magazines Defensie, https://magazines.defensie.nl/, 2021.

Militaire landschapskaart, Kaart van verdedigingswerken (webgispublisher.nl), 2021.

Rijksmonumentenregister, https://cultureelerfgoed.nl/monumentenregister, 2021.

Rijksoverheid, *Omgevingswet*, https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/omgevingswet, 2021.

Streekmuseum Alphen, http://www.streekmuseumalphen.nl/, 2021.

Topotijdreis, over 200 jaar topografie. http://www.topotijdreis.nl/, 2021.

Traces of War, https://www.tracesofwar.nl/, 2021.

Wij Herdenken en Vieren, https://wijherdenkenenvieren.nl/, 2021.

WUR, Wageningen University & Research, https://www.wur.nl/en/Library.htm, 2021.

Overige bronnen

Heemkundekring Carel de Roy (informatie van de leden is aangeleverd op 16 mei 2022 door mw. J. Ermens)

Gemeentelijke monumentlijst 11 augustus 2020, aangeleverd door gemeente Alphen-Chaam.

Lijst monumentale bomen, aangeleverd door gemeente Alphen-Chaam.

National Collection of Aerial Photography (NCAP), Edinburgh

Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), https://nimh-beeldbank.defensie.nl/.

NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), Amsterdam.

Bijlage 1

Cultuurhistorische Inventarisatie
(losse kaart)

Bijlage 2

Waardevaste objecten en gebieden

Bijlage 2a

Catalogus Rijksmonumenten[1]

Rijksmonumentnr.	Complexnr.	Straatnaam	Huisnr.	Plaatsnaam	Hoofdcategorie	Subcategorie	Kwaliteit
7538		Raadhuisstraat	4	Alphen	Religieuze gebouwen	Kerk en kerkonderdeel	globaal
7539		Heuvelstraat	2	Alphen	Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal
7540		Molenstraat	8	Alphen	Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal
11479		Dorpsstraat	1	Chaam	Religieuze gebouwen	Kerk en kerkonderdeel	globaal
11480		Gilzeweg	2	Chaam	Religieuze gebouwen	Kerkelijke dienstwoning	globaal
30498		Daesdoncksewegh	3	Strijbeek	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal
30499		Galderseweg	13	Galder	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal
30500		Sint Jacobsstraat	2	Galder	Religieuze gebouwen	Kerk en kerkonderdeel	globaal
30501		Grazenseweg	3	Strijbeek	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal
30502		Strijbeekseweg	59A	Strijbeek	Religieuze gebouwen	Kerk en kerkonderdeel	globaal
30504		Cauwelaerseweg	2	Ulvenhout AC	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal
30505		Cauwelaerseweg	5	Ulvenhout AC	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal
498136		Galderseweg	115	Galder	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal
506258		Kloosterstraat	29	Chaam	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal
511879	511880	Luchtenburgseweg	1	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Kasteel, buitenplaats	globaal
511882	511880	Luchtenburgseweg	1	Ulvenhout AC	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	verplaatst
511883	511880	Luchtenburgseweg	1	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Bijgebouwen kastelen enz.	verplaatst
511884	511880	Luchtenburgseweg	1	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Bijgebouwen kastelen enz.	verplaatst
530965	511880	Luchtenburgseweg	1	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	besluit
517161	517160	Luchtenburgseweg	1	Ulvenhout AC	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal
517162	517160	Luchtenburgseweg	1	Ulvenhout AC	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal
517164	517163	Oosterwijksestraat	12	Ulvenhout AC	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal
517165	517163	Oosterwijksestraat	12	Ulvenhout AC	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	verplaatst
525632	517163	Oosterwijksestraat	12	Alphen	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	verplaatst

[1] Rijksmonumentenregister 2021.

Rijksmonumentnr.	Complexnr.	Straatnaam	Huisnr.	Plaatsnaam	Hoofdcategorie	Subcategorie	Kwaliteit
517166		Dorpsstraat	7	Chaam	Religieuze gebouwen	Kerkelijke dienstwoning	globaal
517167		Gilzeweg	59	Chaam	Woningen en woningbouwcomplexen	Dienstwoning(K)	exact
517168		Hoge Akkerpad	1	Chaam	Woningen en woningbouwcomplexen	Dienstwoning(K)	globaal
517169		Raadhuisplein	1	Chaam	Bestuursgebouwen, rechtsgebouwen en overheidsgebouwen	Bestuursgebouw en onderdeel	globaal
517170		Baarleseweg	54	Alphen	Verdedigingswerken en militaire gebouwen	Militair verblijfsgebouw	globaal
517171		Oude Tilburgsebaan	4	Alphen	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal
517172		Stationstraat	11	Alphen	Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal
517173		Goedentijd	12	Alphen	Boerderijen, molens en bedrijven	Nijverheid	globaal
521409	521408	Chaamseweg	34	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Kasteel, buitenplaats	globaal
521410	521408	Chaamseweg	34	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	besluit
521411	521408	Chaamseweg	34	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal
521412	521408	Chaamseweg	34	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal
521413	521408	Chaamseweg	34	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal
521414	521408	Chaamseweg	34	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	verplaatst
521415	521408	Chaamseweg	34	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal
521416	521408	Chaamseweg	34	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal
521417	521408	Chaamseweg	34	Ulvenhout AC	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	verplaatst
521418	521408	Chaamseweg	32	Ulvenhout AC	Woningen en woningbouwcomplexen	Dienstwoning(K)	verplaatst
521419	521408	Hondsdonkseweg	7	Ulvenhout AC	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal
521420	521408	Hondsdonkseweg	7	Ulvenhout AC	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal
521421	521408	Chaamseweg	34	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Bijgebouwen kastelen enz.	globaal
521422	521408	Chaamseweg	38	Ulvenhout AC	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal
521423	521408	Chaamseweg	36	Ulvenhout AC	Woningen en woningbouwcomplexen	Dienstwoning(K)	globaal
521471	527615	Goorstraat	4	Alphen	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal
526166	527615	Goorstraat	2	Alphen	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	verplaatst
527617	527615	Goorstraat	2	Alphen	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	verplaatst
527618	527615	Goorstraat	2	Alphen	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	verplaatst
527619	527615	Goorstraat	2	Alphen	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	verplaatst

Rijksmonumentnr.	Complexnr.	Straatnaam	Huisnr.	Plaatsnaam	Hoofdcategorie	Subcategorie	Kwaliteit
529511	529510	Anneville-laan	101	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Kasteel, buitenplaats	globaal
529512	529510	Anneville-laan	103	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	besluit
529513	529510	Anneville-laan	95	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Bijgebouwen kastelen enz.	globaal
529514	529510	Anneville-laan	101	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Bijgebouwen kastelen enz.	globaal
529515	529510	Anneville-laan	101	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Bijgebouwen kastelen enz.	verplaatst
529516	529510	Anneville-laan	101	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal
529517	529510	Anneville-laan	101	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal
529518	529510	Anneville-laan	101	Ulvenhout AC	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal

Bijlage 2b

Catalogus Gemeentelijke monumenten[1]

Straatnaam	Huisnr.	Toevoeging	Plaatsnaam	Omschrijving
Annevillelaan	97		Ulvenhout AC	woning
Annevillelaan	99		Ulvenhout AC	boerderij
Baarleseweg	1		Alphen	streekmuseum
Baarleseweg	38		Chaam	woonhuis
Bleke Heidestraat	1		Chaam	Langgevelboerderij
Boshovensebaan	2		Alphen	spoorwachtershuisje
Bredaseweg	57		Chaam	voormalige schoolcomplex
Bredaseweg	59		Chaam	voormalige schoolcomplex
Bredaseweg	79		Chaam	dwarshuisboerderij
Cauwelaerseweg	2		Ulvenhout AC	bakhuis
Cauwelaerseweg	4		Ulvenhout AC	woning
Chaamseweg	28		Ulvenhout AC	boerderij, schuur, bakhuis
Dorpsstraat	59		Chaam	winkel/woonhuis
Dorpsstraat	78		Chaam	woonhuis
Dorpsstraat	82		Chaam	voormalige leerlooierij
Galderseweg	9		Galder	boerderij
Galderseweg	19		Galder	boerderij
Gilzeweg	7		Chaam	woonhuis
Ginderdoorstraat	4		Chaam	langgevelboerderij
Goedentijd	1		Alphen	schuur
Goedentijd	15		Alphen	winkel met woning
Goedentijd	17		Alphen	winkel met woning
Goorstraat	1		Alphen	woning
Heistraat	16		Ulvenhout AC	woning
Heistraat	18		Ulvenhout AC	woning, schuur
Heistraat	20		Ulvenhout AC	Vlaamse schuur
Raadhuisstraat	4		Alphen	H. Hartbeeld
Hondsdonkseweg	1		Ulvenhout AC	woning, kleine schuur
Hooispoor	1		Alphen	langgevelboerderij
Kapelweg	2		Chaam	langgevelboerderij
Kerkdreef	4		Chaam	langgevelboerderij, schuur
Kerkdreef	6		Chaam	langgevelboerderij, schuur, bakhuis/brouwhuis
Kloosterstraat	17		Chaam	langgevelboerderij
Kloosterstraat	18		Chaam	langgevelboerderij
Kwaalburg	18		Alphen	langgevelboerderij
Legstraat	8		Chaam	langgevelboerderij
Legstraat	16		Chaam	woonhuis
Legstraat	16	a	Chaam	woonhuis
Looneind	3	b	Alphen	langgevelboerderij
Meerleseweg	20		Chaam	langgevelboerderij

[1] Gemeentelijke monumentenlijst 11 augustus 2020, aangeleverd door gemeente Gilze en Rijen.

Straatnaam	Huisnr.	Toevoeging	Plaatsnaam	Omschrijving
Meerleseweg	25		Chaam	langgevelboerderij
Meerleseweg	29		Chaam	woonhuis
Notselseweg	1		Strijbeek	langgevelboerderij en bakhuis
Notselseweg	2		Strijbeek	boerderij, schuur, bakhuis
Oosterwijksestraat	21		Alphen	langgevelboerderij
Oude Bredasebaan	11		Chaam	woonhuis
Raadhuisstraat	2		Alphen	voormalig raadhuis
Stationstraat	39		Alphen	woning
Stationstraat		achter nr. 39	Alphen	leerlooierij
Strijbeekseweg	27	a	Ulvenhout AC	koetshuis/oranjerie
Torenpad	0		Chaam	torenspits
Wilderstraat	7		Chaam	langgevelboerderij
Strijbeekseweg	47		Strijbeek	Marechausseekazerne
Strijbeekseweg	47	a	Strijbeek	Marechausseekazerne
Strijbeekseweg	47	b	Strijbeek	Marechausseekazerne
Kwaalburg			Alphen	grafheuvel
Oude Rielseweg			Alphen	wegtracé
Galderseweg			Galder	wegtracé

Bijlage 2d

Catalogus Waardevolle bomen[1]

Latijnse naam	Nederlandse naam	x	y	Standplaats	Plaats	Plantperiode	Eigenaar	Groep of solitair
Fagus sylvatica 'Atropunicea'	Bruine beuk	118.257	118.257	Kapelstraat 1 (begraafplaats)	Chaam	1860-1870	religieuze instantie	monumentaal
Acer saccharinum	Witte esdoorn	118.515	118.515	Gilzeweg 2	Chaam	1860-1870	particulier	monumentaal
Quercus robur	Zomereik	115.902	115.902	Hondsdonkseweg (Landgoed Hondsdonk)	Chaam	onbekend	particulier	monumentaal
Quercus robur	Zomereik	115.739	115.739	Hondsdonkseweg (Landgoed Hondsdonk)	Chaam	onbekend	particulier	monumentaal
Liriodendron tulipifera	Amerikaanse tulpenboom	115.699	115.699	Annevillelaan 101 (landgoed Anneville)	Ulvenhout	1860-1870	particulier	monumentaal
Fagus sylvatica 'Atropunicea'	Bruine beuk	115.722	115.722	Annevillelaan 101 (landgoed Anneville)	Ulvenhout	1860-1870	particulier	monumentaal
Tilia cordata	Winterlinde	124.934	124.934	voormalig schoolplein Willebrordusschool, schuin tegenover gemeentehuis	Alphen	1920-1930	publiekrechtelijke organisatie	monumentaal
Tilia x europeaea	Hollandse linde	126.408	126.408	Oisterwijksestraat 12	Alphen	1780-1800	particulier	monumentaal
Platanus x hispanica	Gewone plataan	115.856	115.856	Hondsdonkseweg (Landgoed Hondsdonk)	Chaam	onbekend	particulier	monumentaal
Robinia pseudoacacia	Acacia	118.498	118.498	Dorpsstraat, voorzijde pastorie	Chaam	onbekend	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Robinia pseudoacacia	Acacia	118.502	118.502	Dorpsstraat, voorzijde pastorie	Chaam	onbekend	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Robinia pseudoacacia	Acacia	118.507	118.507	Dorpsstraat, voorzijde pastorie	Chaam	onbekend	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Robinia pseudoacacia	Acacia	118.512	118.512	Dorpsstraat, voorzijde pastorie	Chaam	onbekend	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Robinia pseudoacacia	Acacia	118.517	118.517	Dorpsstraat, voorzijde pastorie	Chaam	onbekend	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Robinia pseudoacacia	Acacia	118.522	118.522	Dorpsstraat, voorzijde pastorie	Chaam	onbekend	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Tilia	Linde	118.561	118.561	Dorpsstraat, voorzijde Chaamse Wapen	Chaam	vervangen in 2004	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Tilia	Linde	118.564	118.564	Dorpsstraat, voorzijde Chaamse Wapen	Chaam	vervangen in 2004	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Tilia	Linde	118.567	118.567	Dorpsstraat, voorzijde Chaamse Wapen	Chaam	vervangen in 2004	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Tilia	Linde	118.571	118.571	Dorpsstraat, voorzijde Chaamse Wapen	Chaam	vervangen in 2004	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend

[1] Lijst monumentale bomen (geleverd door de gemeente op 18-5-2021).

Latijnse naam	Nederlandse naam	x	y	Standplaats	Plaats	Plantperiode	Eigenaar	Groep of solitair
Tilia	Linde	118.574	118.574	Dorpsstraat, voorzijde Chaamse Wapen	Chaam	vervangen in 2004	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Platanus acerifolia	Plataan	118.585	118.585	Dorpsstraat , voormalige bank	Chaam	onbekend	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Platanus acerifolia	Plataan	118.591	118.591	Dorpsstraat , voormalige bank	Chaam	onbekend	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Fagus sylvatica 'Purpurea'	Bruine beuk	118.326	118.326	Dorpsstraat 88a	Chaam	circa 1900	particulier	beeldbepalend
Fagus sylvatica 'Purpurea'	Bruine beuk	118.329	118.329	Dorpsstraat 88a	Chaam	circa 1900	particulier	beeldbepalend
Quercus robur	Zomereik	118.266	118.266	Kapelstraat 1 (begraafplaats)	Chaam	circa 1920	religieuze instantie	beeldbepalend
Quercus robur	Zomereik	118.261	118.261	Kapelstraat 1 (begraafplaats)	Chaam	circa 1920	religieuze instantie	beeldbepalend
Fagus sylvatica 'Purpurea'	Bruine beuk	118.267	118.267	Kapelstraat 1 (begraafplaats)	Chaam	circa 1988	religieuze instantie	beeldbepalend
Quercus	Eik	117.900	117.900	Bredaseweg 55a	Chaam	onbekend	particulier	beeldbepalend
Quercus	Eik	117.907	117.907	Bredaseweg 55a	Chaam	onbekend	particulier	beeldbepalend
Quercus	Eik	117.922	117.922	Bredaseweg 55a	Chaam	onbekend	particulier	beeldbepalend
Quercus	Eik	117.928	117.928	Bredaseweg 55a	Chaam	onbekend	particulier	beeldbepalend
Quercus	Eik	117.934	117.934	Bredaseweg 55a	Chaam	onbekend	particulier	beeldbepalend
Quercus	Eik	117.939	117.939	Bredaseweg 55a	Chaam	onbekend	particulier	beeldbepalend
Quercus	Eik	117.961	117.961	Bredaseweg 55a	Chaam	onbekend	particulier	beeldbepalend
Quercus robur	Zomereik	124.986	124.986	Stationsstraat, museum Alphen	Alphen	circa 1900	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Quercus robur	Zomereik	124.991	124.991	Stationsstraat, museum Alphen	Alphen	circa 1900	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Quercus robur	Zomereik	124.994	124.994	Stationsstraat, museum Alphen	Alphen	circa 1900	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Quercus robur	Zomereik	124.997	124.997	Stationsstraat, museum Alphen	Alphen	circa 1900	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Quercus robur	Zomereik	125.005	125.005	Stationsstraat, museum Alphen	Alphen	circa 1900	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Quercus robur	Zomereik	124.994	124.994	Stationsstraat, museum Alphen	Alphen	circa 1900	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Quercus robur	Zomereik	124.991	124.991	Stationsstraat, museum Alphen	Alphen	circa 1900	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Quercus robur	Zomereik	125.003	125.003	Stationsstraat, museum Alphen	Alphen	circa 1900	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Quercus robur	Zomereik	125.017	125.017	Stationsstraat, museum Alphen	Alphen	circa 1900	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend

Latijnse naam	Nederlandse naam	x	y	Standplaats	Plaats	Plantperiode	Eigenaar	Groep of solitair
Quercus robur	Zomereik	125.019	125.019	Stationsstraat, museum Alphen	Alphen	circa 1900	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend
Quercus robur	Zomereik	125.020	125.020	Stationsstraat, museum Alphen	Alphen	circa 1900	publiekrechtelijke organisatie	beeldbepalend

Bijlage 2d

Catalogus Aardkundig waardevolle gebieden[1]

Gebied 12 Strijbeeksche Heide, Chaamse Beek	
Algemene omschrijving aardkundige waarden	Beekdal met actieve meanderende bedding in dekzandreliëf, heidegebied met paraboolduinen
Belangrijkste aardkundige verschijnsel en aardkundige betekenis	Patersmoersven met hoogveeneiland: Heidegebied met duidelijke paraboolduinen en tussenliggende vennen, aansluitend beekdallandschap met natuurlijk meanderende beken.
Te beschermen aardkundige elementen	Paraboolduinen in heidegebied met ingesloten (uitwaaiings)laagten en vennen (Patersmoersven); Landduinen; Beken met veelal actieve, vrij meanderende bedding; Kleinschalig beeklandschap met Middeleeuwse percelering (Ginderdoor); Open stuifzandgebiedje Galdersche Heide; Laagten met plaatselijk vennen/veenmoerassen.
Aanwijzing voor beschermregels in bestemmingsplannen	Basisregel: het aardkundige karakter in het gebied mag niet aangetast worden. Reliëfverschillen samenhangend met bovengenoemde verschijnselen mogen niet worden ver- of afgegraven of anderszins aangetast (ontgrondingen/ophogingen); Natuurlijke meanderpatroon van de beken mag niet verstoord worden; Plaatsen van stuwen en ander waterstandsverhogende maatregelen in de beken niet toegestaan, dit is funest voor de natuurlijke beekprocessen (sedimenttransport, erosie en afzetting); Intensieve recreatie mag niet leiden tot bodemerosie.

Gebied 14 Alphensche Bergen	
Algemene omschrijving aardkundige waarden	Relatief klein bos- en heidegebied, grotendeels bestaande uit lage landduinen met in het oosten een stuifzandwal en aan de randen geringe oppervlakten lager gelegen en minder reliëfrijk dekzandlandschap.
Belangrijkste aardkundige verschijnsel en aardkundige betekenis	Markante, langgerekte tot 6 meter hoge stuifzandwal; Homogeen en vrij gaaf landduin- en stuifduingebied met vooral in het oosten een erg duidelijk contrast tussen een hoge stuifzandwal en het voorliggende dekzandlandschap, als gevolg van post-middeleeuwse door de mens veroorzaakte verstuivingen
Te beschermen aardkundige elementen	Stuifzandwal langs oostgrens van het gebied; Open stuifzandgebiedje bij de Zandberg; Landduinen en stuifduinen met tussenliggende laagten; Strook dekzandlandschap direct grenzend aan de oostzijde van de stuifzandwal (grote contrast met stuifzandwal door geringe reliëf van het dekzand).
Aanwijzing voor beschermregels in bestemmingsplannen	Basisregel: het aardkundige karakter in het gebied mag niet aangetast worden. Reliëfverschillen samenhangend met bovengenoemde verschijnselen mogen niet worden ver- of afgegraven of anderszins aangetast (ontgrondingen/ophogingen); Eikenhakhoutwal op stuifzandwal mag niet worden aangetast (is veroorzaker huidige hoge, steile, smalle en langgerekte vorm); Geen verder uitbreiding toegestaan bestaande bebouwing en recreatieinfrastructuur (waaronder villawijk 't Zand); Geen zichtbelemmerende bebouwing toegestaan op in het aardkundig waardevolle gebied gelegen strook dekzandlandschap ten oosten van de stuifzandwal; Geen zandwinning toegestaan; Intensieve recreatie mag niet leiden tot zandverstuiving / erosie.

[1] Atlas Brabant 5 mei 2021.

Gebied 15 Regte Heide, Poppelsche Leij, Rovertsche Leij	
Algemene omschrijving aardkundige waarden	Twee deelgebieden bestaande uit het beekdal van de Rovertsche Leij en de aangrenzende lage landduin- en dekzandgebieden enerzijds en de Regte Heide met beekdalen en de aangrenzende duin- en dekzandgebieden anderzijds.
Belangrijkste aardkundige verschijnsel en aardkundige betekenis	Twee deelgebieden bestaande uit het beekdal van de Rovertsche Leij en de aangrenzende lage landduin- en dekzandgebieden enerzijds en de Regte Heide met beekdalen en de aangrenzende duin- en dekzandgebieden anderzijds.
Te beschermen aardkundige elementen	Onrepte overgang Regte Heide – beekdal van de Leij; Golvend dekzandlandschap van de Regte Heide; Lage landduincomplexen; Vochtige laagten en vennen; Natuurlijk meanderende beek de Rovertsche Leij met bijbehorende elementen als stootoevers, oeverwallen en kronkelwaarden. Ook in de Leij en de Poppelsche Leij komen deze elementen voor; Cultuurhistorische elementen met aardkundige uitstraling: historische beemdenpercelering, grafheuvels, coulissenlandschap en historische groenstructuren.
Aanwijzing voor beschermregels in bestemmingsplannen	Basisregel: het aardkundige karakter in het gebied mag niet aangetast worden. Reliëfverschillen samenhangend met bovengenoemde verschijnselen mogen niet worden ver- of afgegraven of anderszins aangetast (ontgrondingen/ophogingen); Geen uitbreiding bebouwing en infrastructuur toegestaan die waardevolle zichtassen, zoals de overgang heide-beekdal, aantast; Natuurlijke meanderpatroon met name de Roversche Leij mag niet gewijzigd worden; Plaatsen van stuwen en ander waterstandsverhogende maatregelen in de beken (met name de Poppelsche Leij) niet toegestaan, dit is funest voor de natuurlijke beekprocessen (sedimenttransport, erosie en afzetting); Afgravingen in de Regte Heide voor natuurontwikkeling (heide plaggen en schoonmaken vennen) mogen niet ten koste gaan van waardevolle bodemarchieven en (micro-)reliëfvormen; Geen aantasting genoemde cultuurhistorische elementen met aardkundige uitstraling toegestaan.

Bijlage 3

Cultuurhistorische Waardenkaart

Cultuurhistorische Waardenkaart gemeente Alphen-Chaam

Bijlage 3 Cultuurhistorische Waardenkaart

Cultuurlandschappen
- 1 Beken
- 2 De Akkers
- 3 Jonge ontginningen
- 4 Ontginningsbossen
- 5 Buitenplaatsen
- bebouwde kom

- attentiegebied
- gemeentegrens
- topografische ondergrond

N

0 2.500 m

BAAC ARCHEOLOGIE EN BOUWHISTORIE

gemeente Alphen Chaam

versie 1.1 8 juli 2022
project V-20.0260b

V-20.0260 © BAAC

3a De Hoef Tiend
5f De Leeuwerik
4a St. Annabosch
5d Anneville
1a Cauwelaarsche Beek
2a Geersbroeks Tiend
5c Luchtenburg
2b Notzelsche Tiend
5g Daasdonk
5a Valkenburg
2d Het Snijders
1d Het Zwart Laag
4b Prinsebosch
5b Hondsdonk
1b Het Broek
3b De Galdersche Heide
2c Galdersche Tiend
3c Strijbeeksche Heide
1c De Rette
2e Dassemus
3g De Lage Heide
3i Gilze Heide
4c Chaamsche Bosschen
3j De Alphen Oosterwijksche Heide
Chaam
2f De Staarten
4d Het Zand
2g De Leg
2m De Alphen Oosterwijkse Akkers
4e De Gilze Heide
3f De Chaamsche Heide
2l De Goedtijds Akkers
5e De Hoevens
2h Grazen
3d De Bleeke Heide
3e De Heide
4f Alphensche Bergen
3k Molenheike
Alphen
4g Kwalburgsche Heide
2k De Kwalburgse Akkers
3h Kwalburgsche Heide
3l Poppelsche Heide
2j De Teroverse Akkers
2i De Boshovense Akkers
3m Het Dek
1e Egel Broeken

111000 112000 113000 114000 115000 116000 117000 118000 119000 120000 121000 122000 123000 124000 125000 126000 127000 128000 129000

397000 396000 395000 394000 393000 392000 391000 390000 389000 388000 387000 386000 385000

Bijlage 2: Eindverslag inspraak wijziging omgevingsplan ter beperking van nieuwe parkeerterreinen in het landelijk gebied

Eindverslag inspraak wijziging omgevingsplan ter beperking van nieuwe parkeerterreinen in het landelijk gebied

De gemeente Alphen-Chaam is bezig met de voorbereiding van een wijziging van het omgevingsplan ter beperking van nieuwe parkeerterreinen in het landelijk gebied. Met deze wijziging van het omgevingsplan wordt een vergunningplicht in het leven geroepen om gronden te gebruiken ten behoeve van een parkeerterrein in het landelijk gebied. Een onderdeel van de procedure tot wijziging van het omgevingsplan is het voeren van een participatietraject.

Om ingezetenen van de gemeente en belanghebbenden de mogelijkheid te geven om in te spreken over de in voorbereiding zijnde wijziging van het omgevingsplan, is bij besluit van het college (d.d. 2 december 2025) inspraak verleend op grond van de Inspraakverordening gemeente Alphen-Chaam 2024 (hierna: de Inspraakverordening). Op grond van artikel 5 van de Inspraakverordening wordt ter afronding van de inspraak een eindverslag opgesteld. Dit document betreft het eindverslag van het inspraaktraject.

Gevolgde inspraakprocedure
In overeenstemming met de Inspraakverordening is het beleidsvoornemen tot wijziging van het omgevingsplan voor een periode van vier weken ter inzage gelegd. De stukken van het beleidsvoornemen dat ter inzage werd gelegd bestonden uit een korte toelichting op het beleidsvoornemen, het voorontwerp planregels die met deze wijziging van het omgevingsplan worden toegevoegd aan het omgevingsplan en de concept plankaart van deze wijziging van het omgevingsplan waarin gevisualiseerd werd aangegeven op welke gronden de regels van toepassing zullen zijn.

De bekendmaking van de mogelijkheid om in te spreken bij het beleidsvoornemen heeft plaatsgevonden op 8 december 2025 in het gemeenteblad van Alphen-Chaam. De termijn van terinzagelegging liep van 9 december 2025 tot en met 5 januari 2026. Gedurende de termijn van terinzagelegging was het mogelijk om in te spreken. Inspreken kon door middel van het indienen van een zienswijze gedurende deze termijn. Het indienen van een zienswijze kon mondeling of schriftelijk.

Van de mogelijkheid om in te spreken is ook een mededeling gedaan in het weekblad.

Weergave van de zienswijzen
Tegen dit beleidsvoornemen zijn geen zienswijzen ingediend.

Reactie op de zienswijzen
Omdat geen zienswijzen op het beleidsvoornemen tot wijziging van het omgevingsplan ter beperking van nieuwe parkeerterreinen in het landelijk gebied zijn ontvangen is het niet nodig om een reactie op de zienswijzen te geven.

Bijlage bij raadsvoorstel:
Vastgestelde lijst van ambtshalve wijzigingen
Wijziging omgevingsplan gemeente Alphen-Chaam – parkeerterreinen landelijk gebied

Lijst van ambtshalve wijzigingen
Wijziging omgevingsplan gemeente Alphen-Chaam – parkeerterreinen landelijk gebied

Inhoud

1. Leeswijzer
2. Gevolgde procedure
3. Lijst van ambtshalve wijzigingen

1. Leeswijzer

In de hiernavolgende paragrafen worden de ambtshalve wijzigingen behandeld die worden doorgevoerd ten opzichte van het ontwerpbesluit. In paragraaf 2 wordt een korte beschrijving gegeven van de gevolgde procedure. Daarna wordt in paragraaf 3 de ambtshalve wijzigingen in zijn algemeenheid weergegeven en gemotiveerd waarom het doorvoeren van de betreffende wijziging noodzakelijk is. In bijlage A en bijlage B bij deze Lijst van ambtshalve wijzigingen worden de door te voeren ambtshalve wijzigingen exact weergegeven.

2. Gevolgde procedure

De bekendmaking van de terinzagelegging van het ontwerp Wijziging omgevingsplan gemeente Alphen-Chaam – parkeerterreinen landelijk gebied is op 10 juni 2026 gepubliceerd in het gemeenteblad. Onderhavig beleidsvoornemen lag van 12 juni 2026 tot en met 24 juli 2026 ter inzage. Tijdens deze termijn kon iedereen zowel schriftelijk als mondeling een zienswijze indienen. Tegen het ontwerp van het wijzigingsbesluit zijn geen zienswijzen ingediend.

3. Ambtshalve wijzigingen

In onderstaande paragraaf worden de wijzigingen aangegeven welke worden doorgevoerd ten opzichte van het ontwerp van deze wijziging van het omgevingsplan.

<u>Ambtshalve wijzigingen</u>

In de motivering van deze wijziging van het omgevingsplan:

- Wijziging 1: In paragraaf 5.5 van de motivering worden de resultaten van de ter inzagelegging van het ontwerp verwerkt. Deze resultaten van deze terinzagelegging waren uiteraard nog niet opgenomen in het ontwerp van het plan. Voor de inhoud van deze paragraaf zoals deze komt te luiden wordt verwezen naar bijlage A bij deze Nota van Zienswijzen en Lijst van ambtshalve wijzigingen, onder punt A.
- Wijziging 2: Zoals bij wijziging 1 van de regels ter sprake komt, zijn tijdens de voorbereiding van het plan abusievelijk een tweetal aanpassingen in de regels niet meegenomen. Door middel van een ambtshalve wijziging wordt dit gesteld. Vanwege deze aanpassingen wordt nog een tekstuele wijziging doorgevoerd in paragraaf 4.2.1. Voor de tekst zoals deze zal luiden na vaststelling wordt verwezen naar Bijlage A bij deze Nota van Zienswijzen en Lijst van ambtshalve wijzigingen, onder punt B.
- Wijziging 3: In de motivering wordt in paragraaf 4.3 (Artikelsgewijze toelichting) bij de toelichting op artikel 23.3 en 23.5 verwezen naar een bijlage II bij de regels. Dit betreft een typefout. Het dient hier te gaan om bijlage III bij de regels. Deze typefout komt ook voor in de artikelsgewijze toelichting die zichtbaar is op Regels op de kaart van het Omgevingsloket, omdat deze nagenoeg identiek is aan de paragraaf 4.3 in de motivering. Beide typefouten worden met een ambtshalve wijziging hersteld.

De toevoegingen en aanpassingen aan de motivering en wijzigingen van de artikelsgewijze toelichting zijn formeel-juridisch geen wijzigingen bij vaststelling, aangezien het geen aanpassing van de regels, hieronder mede begrepen de ligging van de werkingsgebieden (opgenomen in bijlage II bij het Omgevingsplan gemeente Alphen-Chaam), betreft.

In de regels van deze wijziging van het omgevingsplan:

- Wijziging 1: Er is geconstateerd dat abusievelijk een tweetal toevoegingen aan de planregels niet waren verwerkt in de versie van het plan die als ontwerp ter inzage is gelegd. Deze toevoegingen betroffen een beperking van het toepassingsbereik van artikel 23.5, tweede lid onder d en een aanpassing van artikel 23.5, derde lid, welke de eerdergenoemde bepaling niet van toepassing verklaarde op gronden binnen de locatie "Natuur Netwerk Brabant (2026)'. Door middel van een ambtshalve wijzigingen worden deze toevoegingen alsnog ingevoerd in de planregeling. Voor de exacte wijzigingen die doorgevoerd worden in artikel 23.5 wordt verwezen naar Bijlage B bij deze Nota van zienswijzen en lijst van ambtshalve wijzigingen, onder punt B.
- Wijziging 2: In artikel 23.7, onder b, is als beoordelingsregel opgenomen dat de gronden die gebruikt zullen worden voor het parkeerterrein niet gelegen mogen zijn binnen de locatie ‘Natuur Netwerk Brabant (2026)’. Na terinzagelegging van het ontwerp is gebleken dat de plansoftware deze locatie als toepassingsbereik van het gehele artikel beschouwd. Echter, het correcte toepassingsbereik van dit artikel is, als ook volgt uit artikel 23.1,[1] de locatie ‘parkeervoorziening landelijk gebied Alphen-Chaam’. In de vast te stellen versie wordt dit technische probleem verholpen in de plansoftware. Om te voorkomen dat mogelijk onduidelijkheid voor de lezer ontstaat over de grenzen van de locatie 'Natuur Netwerk Brabant (2026)' wordt in artikel 23.7, onder b, een verwijzing opgenomen naar een artikellid in de planregels waar een hyperlink naar de ligging van dit gebied is opgenomen, namelijk artikel 23.5, derde lid.
- Wijziging 3: In de tekst van de planregels die op Regels op de Kaart ter inzage zijn gelegd is geconstateerd dat er enkele verschrijvingen hebben plaatsgevonden bij het invoeren van de regels in de plansoftware. Het betreft het deels toepassen van verkeerde interpunctie (een punt in plaats van een puntkomma bij opsommingen), een tikfout bij een verwijzing naar een artikel of het nog hanteren van een oude concept-naamgeving van de locatie 'parkeervoorziening landelijk gebied Alphen-Chaam' in een van de artikelen. Voor vaststelling worden deze verschrijvingen verholpen. Voor een volledig overzicht van deze wijzigingen wordt verwezen naar bijlage B behorend bij deze Nota van zienswijzen en lijst van ambtshalve wijzigingen, onder punt A, C en D, onderdeel 2.

[1] Dit artikel bepaalt dat afdeling 23.1 van het omgevingsplan, waar artikel 23.7 onder valt, van toepassing is op de locatie ‘parkeervoorziening landelijk gebied Alphen-Chaam’.

Bijlage A: wijzigingen motivering besluit ‘Wijziging omgevingsplan gemeente Alphen-Chaam – parkeerterreinen landelijk gebied’ ten opzichte van ontwerp

A. Paragraaf 5.5 van de motivering komt als volgt te luiden:

<Het ontwerpbesluit van deze wijziging van het omgevingsplan is voor de duur van zes weken ter inzage gelegd. Gedurende deze zes weken kon een ieder schriftelijk of mondeling zienswijzen indienen. Gedurende deze termijn zijn geen zienswijzen ingediend.>

B. Paragraaf 4.2.1 van de motivering komt als volgt te luiden:

<*4.2.1 Het toepassingsbereik van de planregels*

De wijziging van het omgevingsplan ziet op gronden in het buitengebied die in het tijdelijke deel van het omgevingsplan de bestemmingen ‘Agrarisch’, ‘Agrarisch met waarden – Landschapswaarden’, ‘Agrarisch met waarden – Landschaps- en natuurwaarden 1’, ‘Agrarisch met waarden – Landschaps- en natuurwaarden 2’, ‘Bos’ of ‘Natuur’ hebben. Als gevolg van deze wijziging van het omgevingsplan zijn parkeerterreinen in het buitengebied niet meer rechtstreeks en onbeperkt mogelijk binnen deze bestemmingen. Parkeerterreinen worden omgevingsvergunningplichtig op gronden bestemd voor agrarisch grondgebruik, bos en natuur. Aan het verlenen van de omgevingsvergunning zijn voorwaarden verbonden.

Andere bestemmingen die parkeervoorzieningen weliswaar rechtstreeks toestaan maar waarbij het opnemen van beperkende maatregelen vanuit landschappelijk oogpunt niet noodzakelijk is, zoals de bestemmingen ‘Agrarisch – Agrarisch bedrijf’ en ‘Wonen’, vallen niet binnen het toepassingsbereik van deze planregeling. Gelet op de aard van deze bestemmingen, waarbij over het algemeen binnen deze bestemmingen ook veel bebouwingsmogelijkheden zijn toegestaan, is het vanuit landschappelijk oogpunt niet noodzakelijk om binnen deze bestemmingen het oprichten van parkeervoorzieningen aan voorwaarden te beperken. Het parkeerterrein hoeft niet aaneengesloten te zijn om onder de reikwijdte van de wijziging van het omgevingsplan te vallen; een dergelijke eis is ook expliciet niet in de begripsbepaling van dit begrip opgenomen. Het enkele feit dat het parkeerterrein wordt onderbroken door bijvoorbeeld een kleine groenstrook met daarin een voetpad tussen twee delen van het terrein betekent niet dat in de zin van de deze planregels er alleen daarom al sprake is van twee individuele parkeerterreinen. Er zal sprake moeten zijn van een duidelijke afbakening in de vorm van een begrensde ruimte. >

C. In paragraaf 4.3 wordt bij de toelichting op artikel 23.3 en artikel 23.5 de verwijzing naar bijlage II bij de regels vervangen door een verwijzing naar bijlage III bij de regels. Dit wordt ook aangepast in de artikelsgewijze toelichting op deze artikelen die zichtbaar is op Regels op de kaart.

Bijlage B: wijzigingen planregels besluit ‘Wijziging omgevingsplan gemeente Alphen-Chaam – parkeerterreinen landelijk gebied’ ten opzichte van ontwerp

A. In artikel 23.4 wordt <de locatie ‘vergunningplicht gebruik van gronden voor parkeerterreinen’> gewijzigd naar <de locatie ‘parkeervoorziening landelijk gebied Alphen-Chaam’>.
B. Artikel 23.5 wordt als volgt gewijzigd:
    1. In het tweede lid, onder d, wordt < d. op parkeerterreinen met een oppervlakte gelijk aan of kleiner dan 150 m^2.> gewijzigd naar <d. op parkeerterreinen met een oppervlakte gelijk aan of kleiner dan 150 m^2 grenzend aan een bouwperceel waar het gebruik van gronden ten behoeve van het wonen is toegelaten.>;
    2. In het derde lid wordt het zinsdeel <Het tweede lid, onder c, is niet van toepassing> gewijzigd naar <Het tweede lid, onder c en d, is niet van toepassing>.
C. Artikel 23.6 wordt als volgt gewijzigd:
    1. In sub f, onder 1 wordt <als bedoeld in artikel 20.5, eerste lid> gewijzigd naar <als bedoeld in artikel 23.5, eerste lid>;
    2. In artikel 23.6, sub a en sub c tot en met e, wordt bij de laatste zin van elk sublid de punt (.) vervangen door een puntkomma (;).
D. Artikel 23.7 wordt als volgt gewijzigd:
    1. In artikel 23.7, onder b, wordt < de locatie ‘Natuur Netwerk Brabant (2026)’> gewijzigd naar < de locatie ‘Natuur Netwerk Brabant (2026)', als bedoeld in artikel 23.5, derde lid>;
    2. In artikel 23.7, sub d onder 2 wordt aan het einde van de zin de punt (.) vervangen door een puntkomma (;).